

MINISTERSTWO ROLNICTWA I ROZWOJU WSI

Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013

(z elementami prognozy do roku 2020)

Dokument przyjęty przez Radę Ministrów
w dniu 29 czerwca 2005 r.

Warszawa, czerwiec 2005 r.

Spis treści

Streszczenie	3
Wprowadzenie	5
Rozdział I. Ewolucja polityki rolnej	7
1.1. Realizacja dotychczasowych strategii i ocena ich skutków dla ludności wiejskiej, rolnictwa, obszarów wiejskich i ochrony środowiska	7
1.2. Przewidywany kształt Wspólnej Polityki Rolnej w latach 2007-2013 oraz ocena z punktu widzenia Polski	11
1.2.1. Wsparcie bezpośrednie	11
1.2.2. Wsparcie rozwoju obszarów wiejskich poprzez Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich	15
Rozdział II. Charakterystyka obszarów wiejskich i rolnictwa	20
2.1. Obszary wiejskie	20
2.1.1. Problemy rozwoju obszarów wiejskich	20
2.1.2. Kierunki rozwoju obszarów wiejskich	26
2.2. Miejsce i rola sektora rolnego w Polsce	26
2.2.1. Ogólna charakterystyka sektora	26
2.2.2. Problemy rozwoju rolnictwa	29
2.2.3. Możliwości rozwoju rolnictwa	33
2.3. Przetwórstwo artykułów rolnych – wyzwania dla sektora na Jednolitym Rynku	35
2.4. Mocne i słabe strony obszarów wiejskich i rolnictwa, szanse i zagrożenia	40
Rozdział III. Rozwój obszarów wiejskich i rolnictwa do 2020 roku (próba prognozy)	43
3.1. Uwagi wstępne	43
3.2. Zmiany demograficzne	43
3.3. Zmiany struktury obszarowej	44
3.4. Dochody ludności rolniczej	47
3.5. Zmiany w strukturze konsumpcji	49
3.6. Handel artykułami rolno-spożywczymi	50
3.7. Podsumowanie	51
Rozdział IV. Cele i priorytety strategii - uzasadnienie wyboru	53
Rozdział V. Działania służące realizacji celów i priorytetów	59
Cel 1 - Wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich	59
Cel 2 - Poprawa konkurencyjności rolnictwa	70
Cel 3 - Wzmocnienie przetwórstwa rolno-spożywczego w kierunku poprawy jakości i bezpieczeństwa żywności	78
Rozdział VI. Aspekty regionalne <i>Strategii</i>	81
6.1. Działania współfinansowane przez Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)	81
6.2. Działania współfinansowane przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego oraz Europejski Fundusz Społeczny	83
Rozdział VII. Monitorowanie i ocena realizacji <i>Strategii</i>	84
Rozdział VIII. Ramy instytucjonalne i finansowe	86
Zakres konsultacji	90
Materiały źródłowe	92

Streszczenie

Integracja z Unią Europejską stworzyła nowe warunki dla rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa. *Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013 (z elementami prognozy do roku 2020)* odnosi się do najważniejszych zagadnień związanych z programowaniem kierunków rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w średniej perspektywie czasowej.

W 2003 r. Unia Europejska dokonała zmian we Wspólnej Polityce Rolnej. Są one odpowiedzią na ewolucję oczekiwań konsumentów Unii Europejskiej w odniesieniu do społecznych funkcji rolnictwa w zakresie metod produkcji rolnej przyjaznych środowisku, uwzględniających bezpieczeństwo żywności i dobrostan zwierząt. Niniejsza *Strategia...* jest zgodna z kierunkiem reformy WPR i kładzie nacisk na zrównoważony rozwój rolnictwa oraz zwiększenie znaczenia obszarów wiejskich poprzez wprowadzenie szeregu nowych instrumentów i rozwiązań.

Strategia... uwzględnia kierunki reformy wspólnotowej polityki Rozwoju Obszarów Wiejskich. Polityka ta kładzie większy, niż dotychczas nacisk na zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. Wysoka ranga tego zagadnienia znalazła również odbicie w *Strategii...*, w której pięć z dziewięciu ustalonych priorytetów dotyczy rozwoju obszarów wiejskich.

Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007 – 2013 definiuje główne problemy i zagrożenia oraz szanse rozwoju obszarów wiejskich w Polsce a także wskazuje ich źródła. Przedstawiona charakterystyka odnosi się zarówno do zagadnień bieżących jak i tych, które mogą pojawić się w przyszłości - do roku 2020.

Zdefiniowanie głównych problemów oraz przedstawienie szans rozwoju polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich służyło opracowaniu kierunku działań polityki krajowej w latach 2007-2013. Celem nadrzędnym *Strategii...* jest poprawa warunków życia i pracy mieszkańców wsi poprzez wzrost gospodarczy, z uwzględnieniem wymogów ochrony środowiska.

Cel główny zostanie osiągnięty w drodze realizacji celów szczegółowych *Strategii...* takich jak:

- 1) wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich,
- 2) poprawa konkurencyjności rolnictwa,
- 3) wzmocnienie przetwórstwa rolno-spożywczego w kierunku poprawy jakości i bezpieczeństwa żywności.

W latach 2007-2013 w Polsce realizowany będzie model wielofunkcyjnego rozwoju wsi i wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa. Wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich nastąpi przez różnicowanie działalności w celu zapewnienia alternatywnych źródeł dochodów, kształtowanie produkcji rolnej w zgodzie z wymogami środowiska i przy zachowaniu walorów krajobrazowych. Ważną rolę odgrywać będzie również poprawa infrastruktury społecznej i technicznej na obszarach wiejskich. Wszystkie te działania służyć będą zmniejszaniu bezrobocia, w tym strukturalnego, na obszarach wiejskich.

Elementem zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich *Strategii...* będzie poprawa konkurencyjności rolnictwa, a w efekcie wzrost jego dochodowości. Charakter priorytetowy będą miały działania służące poprawie efektywności i dochodowości gospodarstw rolnych poprzez ich modernizację i zmianę struktur rolnych. Wzmacniane będzie również znaczenie i udział rolników na rynku produktów rolnych. By osiągnąć zamierzony cel wsparcie będzie kierowane także na rozwój instytucjonalny.

Trzeci szczegółowy cel *Strategii...* odnosi się do wzmocnienia wybranych gałęzi przetwórstwa rolno-spożywczego w kierunku poprawy jakości i bezpieczeństwa żywności. Wsparcie będzie udzielane na inwestycje związane z modernizacją zakładów, przede wszystkim w zakresie spełnienia standardów oraz wymagań ochrony środowiska. Wspierane będą działania poprawiające marketing oraz promocję polskich artykułów rolnych. Priorytetem w tej dziedzinie będzie również wspieranie produktów tradycyjnych i regionalnych.

W realizację *Strategii rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich na lata 2007 - 2013* zostaną włączone instytucje na szczeblu krajowym oraz regionalnym. Organem zarządzającym, nadzorującym i koordynującym prace będzie Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Rolę Agencji Płatniczej pełnić będzie Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Agencja Rynku Rolnego.

Strategia rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich na lata 2007-2013 będzie finansowana z funduszy wspólnotowych, budżetu krajowego, zewnętrznych źródeł kredytowania oraz funduszy własnych beneficjentów. Zakłada się, że część działań będzie wdrażana przez instytucje na poziomie regionalnym.

Ocena *Strategii...* będzie realizowana na poziomie krajowym w oparciu o wskaźniki monitorujące realizację celów strategicznych.

Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013 (z elementami prognozy do roku 2020) została opracowana przez pracowników Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi pod kierunkiem Podsekretarza Stanu Stanisława Kowalczyka.

Wprowadzenie

W *Założeniach do Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007-2013* przyjęto, że w ramach strategii rozwoju regionalnego nacisk należy położyć na rozwój obszarów wiejskich. Priorytetami w tym zakresie powinny być:

- rozwój ekonomiczny podnoszący atrakcyjność obszarów wiejskich dla ich mieszkańców i przedsiębiorców,
- wzmocnienie zrównoważonego rozwoju sektora rolnego¹ gwarantującego zachowanie trwałości środowiska i walorów krajobrazu,
- podniesienie konkurencyjności sektora przetwórstwa rolnego dzięki poprawie jakości produktów rolnych i dostosowaniu podaży do wymagań rynkowych.

Osiągnięcie wyżej wymienionych celów będzie możliwe w oparciu o efektywne wykorzystanie instrumentów krajowych oraz instrumentów współfinansowanych w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich².

Obok możliwości jakie stwarza Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich, istotnym, z punktu widzenia realizacji celów rozwoju obszarów wiejskich, jest wykorzystanie instrumentów finansowanych z funduszy strukturalnych, tj.: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Europejskiego Funduszu Społecznego, które powinny mieć zastosowanie w następujących obszarach wsparcia :

- inwestycje w projekty infrastrukturalne, wsparcie dla lokalnego biznesu oraz zwiększanie atrakcyjności obszarów wiejskich i małych miast dla lokalnych i zewnętrznych inwestorów,
- inwestycje w infrastrukturę społeczną obszarów wiejskich: ochronę zdrowia i usługi społeczne oraz edukację (szkoły oraz istniejąca infrastruktura szkolnictwa wyższego),
- usługi doradcze i bezpośrednia pomoc dla przedsiębiorców, w szczególności dla inwestycji prowadzących do poprawy konkurencyjności, tworzenia nowych miejsc pracy oraz dostosowania się do standardów ochrony środowiska,
- zwiększenie dostępu do edukacji i poprawa jej jakości przez dostarczanie pomocy instytucjom edukacyjnym oraz studentom z obszarów wiejskich,
- usługi w zakresie doradztwa zawodowego oraz przekwalifikowania osób odchodzących z pracy w rolnictwie i poszukujących innego zajęcia bądź rozpoczynających działalność gospodarczą.

Jedną z głównych zasad procesu tworzenia Narodowego Planu Rozwoju jest zasada partnerstwa.

W miesiącach maj-lipiec 2004 r. odbyły się regionalne konsultacje społeczne *Założeń do Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007-2013*, koordynowane przez Ministerstwo Gospodarki i Pracy. Ich celem było zainicjowanie ogólnopolskiej dyskusji zarówno na temat wizji rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz pożądaných kierunków działań rozwojowych w latach 2007-2013, jak również strategicznych wizji rozwoju poszczególnych województw. W zakresie programowania regionalnego kraju wskazano na potrzebę odchodzenia od ujednolicania celów na rzecz większego uwzględniania charakterystyki

¹ Sektor rolny – sektor gospodarki narodowej obejmujący szeroko rozumianą działalność rolniczą tj. uprawy rolne; ogrodnictwo włączając warzywnictwo, chów i hodowlę zwierząt, działalność usługową związaną z uprawami rolnymi, chowem i hodowlą zwierząt, z wyłączeniem działalności weterynaryjnej.

² Nowy fundusz rolny, ze środków którego od 1 stycznia 2007 r. wspierany będzie rozwój obszarów wiejskich w UE. Szerzej na ten temat w pkt 1.3, str. 16

i potencjału rozwojowego poszczególnych obszarów kraju, przy zachowaniu tych działań intraregionalnych, które są istotne z punktu widzenia spójności całego kraju.

Zebrane w trakcie 16 regionalnych konferencji sugestie posłużyły do dalszych prac i były przedmiotem dyskusji w ramach konsultacji sektorowych, które miały miejsce w II półroczu 2004 r. (wrzesień – grudzień 2004 r.).

Te obydwie etapy konsultacji pozwoliły m.in. na sformułowanie *Wstępnego Projektu Narodowego Planu Rozwoju 2007-2013*, zaakceptowanego przez Radę Ministrów w dniu 11 stycznia 2005 r. Następnie rozpoczął się proces konsultacji wstępnej wersji NPR, przeprowadzony w okresie styczeń – kwiecień br.

Opinie i uwagi uzyskane podczas spotkań konsultacyjnych o charakterze centralnym, regionalnym i środowiskowym, poświęconych głównym problemom i kwestiom rozwojowym wybranych sektorów, posłużą do przygotowania - na szczeblu krajowym i regionalnym - dokumentów niezbędnych do realizacji NPR na lata 2007-2013.

Rozdział I. Ewolucja polityki rolnej

1.1. Realizacja dotychczasowych strategii i ocena ich skutków dla ludności wiejskiej, rolnictwa, obszarów wiejskich i ochrony środowiska

Od początku polskiej transformacji gospodarczej powstało kilka ważnych dokumentów programowych dla polskiego rolnictwa i polityki rolnej. Ich zadaniem było określenie długofalowej strategii i kierunków rozwoju sektora wsi i rolnictwa.

W 1990 r., na początku transformacji, na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa, opracowana została **Strategia dla rolnictwa i obszarów wiejskich**. Przygotował ją zespół ekspertów polskich i unijnych przy wsparciu Banku Światowego.

Główne założenia strategii obejmowały:

- usprawnienie agrobiznesu poprzez prywatyzację i demonopolizację (państwowe gospodarstwa rolne, przemysł przetwórczy, transport, przechowalnictwo),
- zaniechanie wspierania gospodarstw, przetwórstwa i ograniczenie roli rządu do tworzenia dobrych warunków instytucjonalnych dla transformacji sektora żywnościowego³.

Dokument ten określił następujące cele:

- zwiększenie zatrudnienia i mobilności siły roboczej na terenach wiejskich,
- szybką prywatyzację i powstanie małych jednostek produkcyjnych,
- wzrost inicjatywy i powstanie alternatywnych źródeł zatrudnienia,
- powstanie socjalnej siatki bezpieczeństwa dla ludności.

W istocie polityka Polski wobec sektora żywnościowego w latach dziewięćdziesiątych charakteryzowała się:

- szybką prywatyzacją zakładów przetwórczych,
- stosunkowo niskim wsparciem z budżetu krajowego (względem innych krajów OECD),
- koncentracją publicznych środków na wsparciu modernizacji, restrukturyzacji, oraz osłonie socjalnej starszego pokolenia rolników.

Strategia ta w dużym stopniu nadała kształt reformie sektora żywnościowego w późniejszych latach.

W roku 1994 powstały *Założenia polityki społeczno-gospodarczej dla wsi, rolnictwa i gospodarki żywnościowej*, a w 1998 r. **Średniookresowa strategia rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich**.

W roku 1999 opracowany został dokument strategiczny **Spójna Polityka Strukturalna Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa**. Podkreślał on wagę prowadzenia zintegrowanej polityki rozwoju wsi i obszarów wiejskich. Sformułowano w nim trzy główne cele oraz przyporządkowane im cele szczegółowe rozwoju wsi i rolnictwa polskiego w okresie przedakcesyjnym i po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej.

- 1) Kształtowanie warunków pracy i życia ludności wiejskiej, odpowiadających standardom cywilizacyjnym i pozwalających mieszkańcom wsi realizować ich cele ekonomiczne, edukacyjne, kulturowe i społeczne (poprzez rozwój infrastruktury technicznej, społecznej i tworzenie warunków dla rozwoju pozarolniczych działalności),
- 2) Przebudowa struktur sektora rolnego, tworząca przesłanki adaptacji rolnictwa do zmieniającej się sytuacji gospodarczej i społecznej (poprawa struktury obszarowej, modernizacja gospodarstw, wzmocnienie roli rolników na rynku rolnym, wdrażanie postępu biologicznego),

³ Termin „sektor żywnościowy” nie spełnia w pełni definicji w sensie statystycznym, ale jest powszechnie stosowany w dokumentach programowych. Dotyczy zarówno sektora rolnego, jak i przetwórstwa rolno-spożywczego.

- 3) Kształtowanie warunków rozwoju zrównoważonego na obszarach wiejskich, ochrona zasobów środowiska naturalnego wraz z wiejskim dziedzictwem kulturowym (ochrona środowiska naturalnego, upowszechnienie rolnictwa ekologicznego i innych prośrodowiskowych metod produkcji rolnej, zagospodarowanie gruntów marginalnych).

Dokument ten wyznaczył kierunki wykorzystania środków przedakcesyjnych w ramach programu SAPARD.

Jako cele strategiczne **programu przedakcesyjnego SAPARD** określono :

- poprawę konkurencyjności polskiego rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego zarówno na rynku krajowym jak i rynku międzynarodowym,
- dostosowanie sektora żywnościowego do wymagań Jednolitego Rynku w zakresie wymagań sanitarnych, higienicznych oraz jakościowych,
- stymulowanie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich poprzez rozwój infrastruktury technicznej oraz tworzenie warunków do podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi.

Program SAPARD zapoczątkował w Polsce realizację zadań z zakresu wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich zgodnie z systemem obowiązującym w UE. Nabyte doświadczenia i umiejętności z wdrażania tego programu zostały wykorzystane na potrzeby realizacji polityki rolnej i strukturalnej po akcesji.

Narodowy Plan Rozwoju 2004 – 2006 jest dokumentem strategicznym określającym najważniejsze cele i priorytety rozwoju gospodarczego Polski po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Celem strategicznym Narodowego Planu Rozwoju jest *rozwijanie konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości, zdolnej do długofalowego, harmonijnego rozwoju, zapewniającej wzrost zatrudnienia i poprawę spójności społecznej, ekonomicznej i przestrzennej z Unią Europejską na poziomie regionalnym i krajowym.*

Przekształcenia w rolnictwie oraz rozwój obszarów wiejskich stanowią, zgodnie z Narodowym Planem Rozwoju 2004-2006, jedną z osi rozwoju społeczno-gospodarczego kraju.

Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006 stanowił podstawę planowania poszczególnych dziedzin interwencji jak również wieloletnich programów operacyjnych o charakterze horyzontalnym i regionalnym, w tym między innymi wyznaczył kierunki rozwoju obszarów wiejskich i tworzył podstawę dla Sektorowego Programu Operacyjnego **Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich** (SOP) oraz **Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006** (PROW).

Zestawienie celów głównych i cząstkowych SOP, PROW oraz innych programów operacyjnych współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej

Cel główny i cząstkowy	Strategia	Działania i programy związane z realizacją celów
1. Poprawa konkurencyjności gospodarki rolno żywnościowej		
1.1. Poprawa efektywności ekonomicznej i produktywności gospodarki rolno-spożywczej	Poprawę efektywności ekonomicznej i produktywności w rolnictwie i przemyśle rolno-spożywczym można osiągnąć poprzez inwestycje umożliwiające efektywną realokację zasobów, innowacyjność, obniżenie kosztów, dostosowanie się do wymogów rynku i <i>acquis</i>	Inwestycje w gospodarstwach rolnych (SOP) Ułatwienie startu młodym rolnikom (SOP) Różnicowanie działalności rolniczej (SOP) Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych (SOP) Rozwój i ulepszenie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem (SOP) Scalanie gruntów (SOP) Gospodarka rolniczymi zasobami wodnymi (SOP) Szkolenia (SOP) Wsparcie doradztwa rolniczego (SOP) <i>SOP Wzrost konkurencyjności gospodarki</i> <i>Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego</i> Zalesianie gruntów rolnych (PROW) Renty strukturalne (PROW) Wspieranie gospodarstw niskotowarowych – (PROW) Wsparcie cenowe (WPR – I filar)

1.2. Poprawa dochodów w rolnictwie i na wsi	Pogłębiający się dysparytet dochodowy w rolnictwie i na obszarach wiejskich oraz pogarszający się poziom życia na wsi powoduje konieczność stosowania instrumentów poprawiających sytuację dochodową mieszkańców wsi	Inwestycje w gospodarstwach rolnych (SOP) Ułatwienie startu młodym rolnikom (SOP) Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych (SOP) Różnicowanie działalności rolniczej (SOP) Scalanie gruntów rolnych (SOP) Gospodarka rolniczymi zasobami wodnymi (SOP) <i>SOP Wzrost konkurencyjności gospodarki</i> <i>Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego</i> Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (PROW) Wspieranie bezpośrednie (WPR - I filar)
1.3. Poprawa bezpieczeństwa żywności i jej jakości oraz rynkowe ukierunkowanie produkcji	Dostosowanie się do wymogów rynku, odpowiadającym zmieniającym się preferencjom konsumentów, szukanie nisz rynkowych, innowacyjność produkcji	Inwestycje w gospodarstwach rolnych (SOP) Ułatwienie startu młodym rolnikom (SOP) Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych (SOP) Różnicowanie działalności rolniczej (SOP) Szkolenia (SOP) Wsparcie doradztwa rolniczego (SOP) Wspieranie gospodarstw niskotowarowych (PROW) Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE (PROW)
2. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich		
2.1. Wielofunkcyjność rolnictwa	Rozwój i zachowanie poza produkcyjnych funkcji rolnictwa poprzez: ochronę środowiska na obszarach wiejskich, zachowanie różnorodności biologicznej i krajobrazu	Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego (SOP) Różnicowanie działalności rolniczej (SOP) Szkolenia (SOP) Wsparcie doradztwa rolniczego (SOP) Scalanie gruntów (SOP) Przywracanie potencjału produkcji leśnej (SOP) Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt (PROW) <i>Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego</i> Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (PROW) Pilotażowy Program Leader+ (SOP)
2.2. Ograniczenie bezrobocia ludności wiejskiej	Transformacja systemowa kraju, przemiany strukturalne oraz modernizacja rolnictwa spowodowały uwolnienie się siły roboczej, głównie zlokalizowanej na terenach wiejskich. Ograniczanie bezrobocia na wsi musi się odbywać poprzez: przesunięcie nadwyżki siły roboczej do innych działów gospodarki oraz angażowanie ich w pracochłonne działy produkcji rolnej	Ułatwienie startu młodym rolnikom (SOP) Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych (SOP) Szkolenia (SOP) Różnicowanie działalności rolniczej (SOP) <i>SOP Wzrost konkurencyjności gospodarki</i> <i>Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego</i> <i>SOP Rozwój zasobów ludzkich</i> Renty strukturalne (PROW) Wspieranie gospodarstw niskotowarowych (PROW) Pilotażowy Program Leader+ (SOP)
2.3. Poprawa warunków życia ludności oraz funkcji gospodarczych i społecznych wsi	Poprawa jakości życia na wsi, podniesienie atrakcyjności wsi jako miejsca pracy, zamieszkania i prowadzenia działalności gospodarczej poprzez wzrost dochodów rolniczych, rozwój infrastruktury technicznej i społecznej.	Szkolenia (SOP) Wsparcie doradztwa rolniczego (SOP) Gospodarka rolniczymi zasobami wodnymi (SOP) Scalanie gruntów (SOP) Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego (SOP) Rozwój i ulepszenie infrastruktury związanej z rolnictwem (SOP) <i>SOP Wzrost konkurencyjności gospodarki</i> <i>Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego</i> <i>SOP Rozwój zasobów ludzkich</i> Renty strukturalne (PROW) Wspieranie gospodarstw niskotowarowych (PROW) Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej (PROW) Pilotażowy Program Leader+ (SOP)

Z oceny głównych dokumentów strategicznych, opracowanych w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych, w tym zwłaszcza ostatniego z nich tj. *Spójnej Polityki Strukturalnej Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa* wynika, że prawidłowo zostały zdiagnozowane podstawowe problemy obszarów wiejskich, a cele przewidziane do realizacji sformułowane właściwie. *Spójna Polityka Strukturalna...* z założenia była polityką długookresową, która miała być realizowana nie tylko w okresie przedakcesyjnym, ale również po uzyskaniu członkostwa. Ponadto główne cele *Spójnej Polityki Strukturalnej...*, w tym zwłaszcza cel pierwszy (kształtowanie warunków pracy i życia ludności wiejskiej), są sformułowane tak szeroko, że nie muszą być realizowane jedynie przy pomocy dotychczasowego, tradycyjnego instrumentarium polityki rolnej. Ich osiągnięcie wymaga konsekwentnie realizowanego wieloletniego programu, obejmującego wszystkie aspekty życia społeczno-gospodarczego na obszarach wiejskich. W niektórych dziedzinach, zarówno gospodarczych (przekształcenia strukturalne rolnictwa, poprawa infrastruktury technicznej na wsi), jak i społecznych (podniesienie poziomu wykształcenia ludności wiejskiej, poprawa funkcjonowania służby publicznej) pierwsze widoczne efekty można uzyskać dopiero po kilku latach. Warunkiem koniecznym jest przy tym dobra ogólna sytuacja gospodarcza kraju, umożliwiająca przeznaczenie poważnych środków finansowych na rozwój obszarów wiejskich, a równocześnie sprzyjająca odpływowi nadwyżek zatrudnionych w rolnictwie. Ten podstawowy warunek nie był spełniony w latach, w których miało nastąpić rozpoczęcie realizacji *Spójnej Polityki Strukturalnej...* W takich warunkach nie może nastąpić szybka poprawa struktur rolnictwa, niezbędna dla poprawy sytuacji dochodowej rolników. Zaledwie kilkanaście procent polskich gospodarstw może zapewnić ich właścicielom dochody na właściwym poziomie. Pozostali, jeśli nie zrezygnują z pracy w rolnictwie, powinni mieć zapewnione drugie źródło zarobkowania poza gospodarstwem rolnym. Nie jest to możliwe przy poziomie bezrobocia wynoszącym przeciętnie w kraju ok. 20%, a w wielu regionach nawet znacznie powyżej 30%.

Programem, który zapoczątkował realizację *Spójnej Polityki Strukturalnej...* przy pomocy środków UE, był program SAPARD (uruchomiony w połowie 2002 roku). Cele tego programu przedakcesyjnego były zbieżne z celami *Spójnej Polityki Strukturalnej...*, aczkolwiek możliwości ich realizacji ograniczone. Najważniejszym z nich było wsparcie polskiej gospodarki żywnościowej, zarówno rolnictwa jak i przemysłu rolno-spożywczego, w dostosowaniu do wymogów sanitarnych, higienicznych i ochrony środowiska UE. Jest oczywiste, że cel ten nie został w pełni osiągnięty zarówno ze względu na zbyt krótki okres funkcjonowania, zbyt szczupłe środki finansowe i postawę rolników, którą w pierwszym okresie charakteryzowała ostrożność i obawa przed programem. Wydaje się jednak, że w ciągu najbliższych 2-3 lat nastąpi pełne dostosowanie zakładów przemysłu rolno-spożywczego, a w ciągu kilku następnych - towarowych gospodarstw rolnych, do wymogów UE.

Pozostałe dwa cele programu SAPARD, choć ograniczone w porównaniu z głównymi celami *Spójnej Polityki Strukturalnej...*, są niewątpliwie tak „obszerne”, że mogą być zrealizowane jedynie w długim lub nawet bardzo długim okresie czasu, i to przy znacznie wyższym wsparciu niż dotychczasowe. Zarówno kształtowanie warunków pracy i życia ludności wiejskiej, odpowiadających standardom cywilizacyjnym i pozwalającym mieszkańcom wsi realizować ich cele ekonomiczne, kulturowe i społeczne, jak i kształtowanie warunków rozwoju zrównoważonego oraz ochrona zasobów środowiska naturalnego i wiejskiego dziedzictwa kulturowego są celami długofalowymi, a ich realizacja powinna mieć charakter działań stałych. Tempo ich realizacji w nadchodzących latach powinno ulec znacznemu przyspieszeniu z dwóch powodów. Przede wszystkim środki przeznaczone na rozwój obszarów wiejskich i rolnictwa będą kilkakrotnie wyższe niż dotychczas, a ponadto w wyniku

objęcia Polski mechanizmami Wspólnej Polityki Rolnej sytuacja dochodowa rolników powinna się poprawić już na przełomie 2004 i 2005 r.

Sektorowy Program Operacyjny *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich* oraz *Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006* jest w dużym stopniu kontynuacją programu SAPARD, a zatem także *Spójnej Polityki Strukturalnej*.... Niewątpliwie realizacja tych programów, tak samo jak „wiejskich” elementów innych programów operacyjnych realizowanych w latach 2004-2006 (SOP *Wspieranie konkurencyjności przedsiębiorstw*, SOP *Rozwój zasobów ludzkich*, *Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego*), spowoduje, że sytuacja społeczno-gospodarcza obszarów wiejskich w 2007 roku będzie lepsza niż obecnie.

Możliwości osiągnięcia celów programów strukturalnych dotyczących obszarów wiejskich w latach 2007-2013 zależeć będą przede wszystkim od wyraźnej poprawy sytuacji makroekonomicznej kraju. Chodzi tu głównie o nowe miejsca pracy, które mogłyby stopniowo przejmować nadwyżkę siły roboczej w rolnictwie. Żądne byłoby jednak oczekiwanie, że nawet szybki wzrost popytu na siłę roboczą w pozarolniczych działach gospodarki wchłonie całe bezrobocie jawne i utajone w rolnictwie. Nie powtórzy się bowiem sytuacja z początku istnienia EWG, kiedy szybko rozwijający się przemysł i usługi „wysały” nadmiar siły roboczej z rolnictwa, przyspieszając głębokie przemiany struktury agrarnej. Obecne technologie w przemyśle są bowiem pracooszczędne, a ponadto nastąpiłoby prawdopodobnie przede wszystkim zmniejszenie bezrobocia „przemysłowego”, między innymi dlatego, że wiejska siła robocza jest mało mobilna i w większości gorzej wykształcona.

Mimo przeznaczenia w nadchodzących latach kilkakrotnie większych środków finansowych niż dotychczas trudno jest oczekiwać szybkiego rozwiązania problemów obszarów wiejskich, w tym: likwidacji bezrobocia, poprawy struktury agrarnej, a także zmniejszenia dysparytetu dochodów rolniczych. Różnice w wydajności pracy między pozostałymi działami gospodarki a rolnictwem są co najmniej kilkakrotne i powiększają się. Nie maleją też różnice w poziomie wykształcenia mieszkańców miast i wsi. Są to tendencje, których wyhamowanie, a zwłaszcza odwrócenie na korzyść obszarów wiejskich będzie wymagało zapewnienia znacznych nakładów finansowych i długiego okresu.

1.2. Przewidywany kształt Wspólnej Polityki Rolnej w latach 2007-2013 oraz ocena z punktu widzenia Polski

1.2.1. Wsparcie bezpośrednie

Kształt Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) na lata 2007-2013 został określony poprzez porozumienie zawarte przez ministrów rolnictwa krajów UE-15 w Luksemburgu (26 czerwca 2003 roku) oraz ustalenia Rady UE z dnia 22 kwietnia 2004 roku.

Zasadniczym elementem nowej WPR, która jest wdrażana od 2005 roku, jest oddzielenie płatności bezpośrednich od struktury i wielkości produkcji rolnej (*decoupling*). Oznacza to zastąpienie większości dotychczasowych płatności bezpośrednich, specyficznych dla poszczególnych rodzajów (gałęzi) produkcji rolnej, systemem jednolitej płatności niezależnej od produkcji (z ang. SPS- *Single Payment Scheme*).

Do innych zasadniczych elementów reformy WPR należą:

- zmniejszenie kwot płatności bezpośrednich dla największych gospodarstw z przeznaczeniem wygoszpodarowanych środków finansowych na wzmocnienie działań na rzecz wsi (*modulacja*),
- mechanizm dyscypliny finansowej uniemożliwiający wzrost wydatków budżetowych na WPR ponad limity przyjęte przez Radę UE na szczycie w Berlinie w 2002 roku,
- powiązanie otrzymywania płatności bezpośrednich (SPS) i płatności specyficznych dla określonych kierunków produkcji z obowiązkiem spełniania określonych standardów przez gospodarstwo – zasada współzależności (*cross-compliance*),
- zwiększenie roli (zakresu i poziomu wsparcia) rozwoju obszarów wiejskich,
- dalsza redukcja cen interwencyjnych na rynku mleka w zamian za wyższe płatności bezpośrednie (premie mleczne).

Nowy system jednolitej płatności – oddzielenie płatności od decyzji produkcyjnych (*decoupling*) zapewnia promocję rolnictwa zrównoważonego, bardziej zorientowanego na rynek.

W ramach tego systemu obliczona zostanie stawka płatności na hektar. W krajach UE-15 stawka ta wynika z podzielenia kwoty płatności otrzymanej przez gospodarstwo w historycznym okresie referencyjnym 2000-2002 przez liczbę hektarów, na które rolnik otrzymywał w tym okresie płatności. Chodzi tu zarówno o powierzchnię upraw polowych, jak i o powierzchnię paszową z tytułu płatności do bydła i owiec. Obszar objęty płatnością, uwzględniany przy wyliczaniu stawki płatności, to grunty orne i trwałe użytki zielone, z wyłączeniem upraw wieloletnich, lasów i ziemi użytkowanej w celach nierolniczych. Premie mleczne i płatności dodatkowe do mleka produkowanego w ramach kwot zostaną wliczone do systemu płatności od 2007 r. Jednak państwo członkowskie może zdecydować o wcześniejszym włączeniu części lub całości premii mlecznej do jednej płatności na hektar (już w 2005 r).

Państwa członkowskie mogą pozostawić do 25% obecnych płatności w sektorze upraw polowych, jako **płatności specyficzne** dla określonych kierunków produkcji. Ponadto, mogą pozostawić do 50% płatności specyficznych w sektorze owiec i kóz. W sektorze wołowiny także istnieje możliwość wyłączenia z nowego systemu części płatności specyficznych (od 40 do 100% w zależności od rodzaju premii).

Państwa członkowskie obok możliwości stosowania płatności specyficznych, wspierających utrzymanie określonych kierunków produkcji, w nowym systemie płatności bezpośrednich będą mogły wypłacać rolnikom **dodatkowe płatności**, jako rodzaj zachęty do prowadzenia kierunków produkcji, ważnych z punktu widzenia ochrony środowiska lub poprawy jakości produkcji i marketingu. Na dodatkowe płatności będzie przeznaczony do 10% środków przysługujących poszczególnym państwom członkowskim na wsparcie bezpośrednio w ramach poszczególnych sektorów (uprawy polowe, ziemniaki skrobiowe, rośliny strączkowe, ryż, nasiona, bydło, mleko, owce i kozy), czyli tzw. kopert sektorowych. Wysokość dodatkowych płatności do poszczególnych kierunków produkcji nie będzie powodować przekroczenia sektorowej kwoty wsparcia, określonej na podstawie okresu referencyjnego.

W ramach **zasady współzależności (*cross-compliance*)** rolnicy z UE (poza krajami stosującymi system obszarowy SAPS⁴) otrzymujący płatności bezpośrednie będą musieli od 1 stycznia 2005 r. spełniać określone wymagania w zakresie: standardów ochrony środowiska, zdrowotności roślin i zwierząt oraz identyfikacji i rejestracji zwierząt. Od

⁴ SAPS – *Single Area Payment Scheme* (System Jednolitych Płatności Obszarowych)

1 stycznia 2006 r. wymagania obejmą kolejne standardy dotyczące: zdrowotności roślin i zwierząt, a od 1 stycznia 2007 r. także wymagania w zakresie dobrostanu zwierząt. Sprawdzanie przestrzegania wymienionych wymogów, będzie dokonywane w trakcie kontroli wybranych gospodarstw.

Nowe państwa członkowskie zostały wyłączone z obowiązku wprowadzenia zasady wzajemnej zgodności do czasu wdrożenia systemu jednolitej płatności (SPS), tj. najpóźniej do 1 stycznia 2009 r., w przypadku kontynuowania do tego czasu systemu jednolitej płatności obszarowej (SAPS).

Jednym z celów nowej WPR jest zwiększenie roli instrumentów wsparcia rozwoju obszarów wiejskich, finansowanych z Sekcji Gwarancji FEOGA. Dodatkowe środki na realizację tego celu, będą wygoszparowane przez redukcję kwot płatności bezpośrednich dla gospodarstw otrzymujących ponad 5 tys. euro płatności rocznie z równoczesnym przesunięciem środków do II filaru WPR (tzw. **mechanizm modulacji**). Reforma WPR przewiduje, iż modulacja będzie mechanizmem obligatoryjnym. Obniżanie płatności bezpośrednich będzie odbywać się stopniowo: o 3% w 2005 r., 4% w 2006 r. i 5% rocznie w latach 2007-2013.

Redukcja nie będzie dotyczyła nowych państw członkowskich do czasu, gdy dopłaty nie osiągną w tych krajach poziomu wsparcia w UE-15 z dnia 30 kwietnia 2004r.

Od roku 2007 będzie funkcjonował **mechanizm dyscypliny finansowej**, który ma zapewnić respektowanie limitów wydatków na WPR (na płatności bezpośrednie, interwencje rynkowe, subsydia eksportowe). Jego działanie będzie polegać na redukcji płatności bezpośrednich w przypadku, kiedy prognozowane wydatki na WPR przekroczą, przed zastosowaniem modulacji, przyjęty decyzją Rady Europejskiej z 18 października 2002 r. limit pomniejszony o 300 mln euro. Nowe państwa członkowskie, w tym Polska, będą wyłączone z dyscypliny finansowej do czasu osiągnięcia przez nie poziomu płatności, jaki był stosowany w UE-15 w dniu 30 kwietnia 2004 r.

Państwa członkowskie zostały zobowiązane do wprowadzenia od 1 stycznia 2007 r. **systemu doradztwa dla rolników**, objętych nowym systemem płatności. System doradztwa będzie dotyczył działalności gospodarstw rolnych w zakresie przestrzegania wymogów przewidzianych zasadą wzajemnej zgodności. Uczestnictwo rolników w tym systemie będzie dobrowolne. Pierwszeństwo będą mieli rolnicy otrzymujący ponad 15 tys. euro płatności bezpośrednich rocznie. Najpóźniej do 31 grudnia 2010 r. Komisja przedstawi raport z funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego i jeśli okaże się to konieczne - zaleci obowiązkowe uczestnictwo rolników w systemie.

W latach 2007-2013 nastąpią również zmiany na rynku zbóż, roślin wysokobiałkowych, ziemniaków skrobiowych, suszu paszowego, mleka oraz odnawialnych źródeł energii. Główne zmiany dotyczyć będą dalszej redukcji cen interwencyjnych w zamian za wyższe płatności bezpośrednie. Ceny interwencyjne zboża będą utrzymane na obecnym poziomie, jak również nie zmieni się wysokość dopłat bezpośrednich (63 euro/t). Na rynku mleka, w celu zapewnienia stabilizacji gospodarstwom mleczarskim Rada zdecydowała się na przedłużenie funkcjonowania systemu kwot mlecznych do 2014/15. Zaplanowany w Agendzie 2000 wzrost kwot krajowych zostanie opóźniony o rok, tj. do 2006/07. Kwoty będą wzrastać o 0,5% rocznie w latach 2006/07-2008/09.

Reforma WPR z 2003 r. zakłada zwiększenie środków na rozwój obszarów wiejskich, co będzie możliwe głównie dzięki środkom wygoszparowanym w ramach mechanizmu modulacji. Pojawią się też nowe instrumenty uwzględniające oczekiwania obywateli państw członkowskich w zakresie bezpieczeństwa i jakości żywności oraz dobrostanu zwierząt. Rolnicy uzyskają wsparcie na dostosowanie gospodarstw do nowych wymogów w tym

zakresie i uzyskają także dodatkowe środki na programy rolno-środowiskowe oraz promocję i marketing produktów rolnych.

Znaczenie nowej koncepcji WPR dla rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich można określić w następujący sposób:

- 1) podstawową formą wsparcia rolnictwa będą płatności bezpośrednio stopniowo oddzielane od produkcji, co oznacza bardzo istotne uproszczenie z punktu widzenia niezbędnych działań administracyjnych oraz dostępności tych środków dla rolników,
- 2) oddzielenie płatności bezpośrednich od produkcji oznacza, iż struktura i poziom produkcji będą uzależnione w dużo większym stopniu od sygnałów płynących z rynku. Zapewni to poprawę efektywności ekonomicznej sektora rolnego, jako że nie będzie skłaniać do kosztownych dostosowań produkcji tylko w celu otrzymania płatności, a lepiej przygotowuje rolników UE do nowych wyzwań związanych z postępującą globalizacją sektora rolnego,
- 3) zastosowanie tego systemu wsparcia w całej Unii Europejskiej, daje szansę lepszemu wykorzystania przez Polskę przewag komparatywnych w ramach tego sektora. Z punktu widzenia *Strategii rozwoju obszarów wiejskich rolnictwa na lata 2007-2013* istotne jest, iż będzie to sprzyjać szybkiemu rozwojowi sektora towarowego w polskim rolnictwie, zorientowanego zarówno na konkurencję na rynku unijnym, jak i światowym,
- 4) nowa WPR pogłębi zmiany w strukturze produkcji rolnej w Polsce (silniejsze odzwierciedlenie przewag komparatywnych) związane z włączeniem do Jednolitego Rynku, co może zwiększyć zapotrzebowanie na środki inwestycyjne w tym sektorze (dostosowania strukturalne),
- 5) wprowadzenie wymogu spełniania szeregu standardów z zakresu ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt i bezpieczeństwa żywności w ramach wsparcia bezpośredniego stanowić będzie bardzo istotny bodziec dla poprawy poza produkcyjnych elementów funkcjonowania sektora żywnościowego. Niemniej jednak, oznaczać też może konieczność wsparcia procesów dostosowania na poziomie gospodarstw. Z punktu widzenia strategii rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, istotny też będzie wpływ zasady współzależności na poprawę wizerunku rolnictwa i obszarów wiejskich,
- 6) zastosowanie mechanizmu modulacji w krajach UE-15 spowoduje pewne zmniejszenie różnic w intensywności wsparcia bezpośredniego między krajami członkowskimi, z uwagi na zastosowanie kryterium (5000 euro płatności rocznie na gospodarstwo) faworyzujące kraje o mniejszej intensywności produkcji i bardziej rozdrobnionej strukturze agrarnej.

Efektom zmian w zasadach udzielania pomocy w ramach Wspólnej Polityki Rolnej jest zmiana sposobu finansowania rolnictwa z budżetu wspólnotowego.

Projekt rozporządzenia w tym zakresie porządkuje źródła i zasady finansowania wspólnej polityki rolnej i programów rozwoju rolnictwa. Nowe rozporządzenie ma zastąpić obecnie obowiązujące regulacje zawarte w szeregu zmienianych rozporządzeń.

Najistotniejszą zmianą jest propozycja utworzenia w ramach budżetu rolnego dwóch Funduszy:

- Europejskiego Funduszu Gwarancji Rolnej – finansującego głównie interwencję rynkową i dopłaty bezpośrednie,
- Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich – finansującego Program Operacyjny *Rozwój Obszarów Wiejskich*.

Wydatki na rolnictwo z dwóch w/w Funduszy będą realizowane przez akredytowane agencje płatnicze.

Wejście w życie nowego rozporządzenia zwiększy wydatki z budżetu krajowego na pokrycie kosztów modyfikacji systemów informatycznych, przygotowania procedur, przeprowadzenia audytu przed akredytacją agencji płatniczej oraz zmian organizacyjnych w Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz w Ministerstwie Finansów.

Wnioski dla Polski :

1. Biorąc pod uwagę wyzwania stojące przed polskim rolnictwem, jego strukturę, zmieniające się uwarunkowania związane z jednolitym rynkiem, a także z postępującym procesem globalizacji, można stwierdzić, iż nowa Wspólna Polityka Rolna będzie korzystna dla Polski, w tym polskiego rolnictwa. Reforma WPR spowodowała istotne uproszczenie tej polityki, z czym wiążą się niższe koszty dla administracji i łatwiejszy dostęp beneficjentów do poszczególnych instrumentów wsparcia. Istotne jest to, że system jednolitej płatności obszarowej, który został wybrany w Polsce jako rozwiązanie przejściowe, będzie mógł być w dużej części kontynuowany także po roku 2008. Tym samym, możliwość pełnego wykorzystania wynegocjowanych kwot płatności bezpośrednich będzie miała trwały charakter.
2. Z uwagi na to, iż Polska posiada przewagi komparatywne (potencjalne) względem rolnictwa większości pozostałych krajów rozszerzonej UE, pozytywny skutek dla polskiego rolnictwa będzie miało oddzielenie płatności od produkcji. Silniejsze uzależnienie rozwoju rolnictwa od bodźców rynkowych oznacza jednak głębsze zmiany w strukturze produkcji rolnej, a także w strukturze podmiotowej oraz w wymaganym tempie postępu technicznego.
3. Nowa WPR pozostawia więcej swobody dla funkcjonowania mechanizmu rynkowego w sektorze rolnym, z drugiej strony jednak w zasadniczy sposób zmienia podstawy wsparcia sektora w ramach tej polityki. Szeregu nowych wymagań w ramach zasady współzależności nie należy traktować jedynie jako warunku minimum, jaki spełnić muszą beneficjenci płatności, ale jako jeden z długoterminowych priorytetów rozwoju sektora. Postęp w tym zakresie może bowiem warunkować utrzymanie wsparcia bezpośredniego rolnictwa po roku 2013 na obecnym poziomie.

1.2.2 Wsparcie rozwoju obszarów wiejskich poprzez Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich

W połowie lipca 2004 r. Komisja Europejska przedstawiła projekt Rozporządzenia Rady (WE) w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Dokument ten - w swym ostatecznym kształcie - określi politykę UE odnośnie obszarów wiejskich na lata 2007-2013, a co za tym idzie, będzie miał bezpośredni wpływ na przyszłość tych obszarów w Polsce.

Reforma polityki Rozwoju Obszarów Wiejskich (ROW) jest następstwem wielu zdarzeń i procesów zachodzących w ostatnich latach w Unii Europejskiej, w szczególności takich jak:

- reforma pierwszego filaru WPR w 2003 r. i 2004 r. (wprowadzenie mechanizmów modulacji, współzależności oraz oddzielenia płatności od produkcji),
- ustalenia Rady Europejskiej z Lizbony (marzec 2000 r.) i Goeteborga (czerwiec 2001 r.). Celem wytyczonym w Lizbonie jest przekształcenie gospodarki Unii Europejskiej

w najbardziej konkurencyjną i dynamiczną, opartą na wiedzy, gospodarke świata do roku 2010. Natomiast w Goeteborgu przyjęta została strategia zrównoważonego rozwoju, która wzbogaca Agendę lizbońską o kwestie związane z ochroną środowiska naturalnego i polityką społeczną. Wnioski z Goeteborga podkreślają fakt, że w kontekście Agendy 2000, europejska polityka rolna stała się bardziej ukierunkowana na zaspokajanie rosnących potrzeb ludności w zakresie bezpieczeństwa i jakości żywności, zróżnicowania produktów, dobrostanu zwierząt, jakości środowiska oraz ochrony przyrody i krajobrazu,

- wnioski z konferencji w Salzburgu (listopad 2003 r.).
Zasady, którymi członkowie Unii Europejskiej powinni się kierować w kreowaniu przyszłej polityki rozwoju wsi, to:
 - „żywna wieś” jest korzystna nie tylko dla mieszkańców wsi, ale i dla całego społeczeństwa,
 - potrzeba zachowania różnorodności wsi i uczynienie rolnictwa wielofunkcyjnym,
 - podniesienie konkurencyjności sektora rolnego,
 - polityka rozwoju wsi musi mieć zastosowanie wobec wszystkich obszarów wiejskich i służyć potrzebom całego społeczeństwa,
 - polityka rozwoju wsi powinna być wprowadzana na zasadach partnerstwa pomiędzy sektorem publicznym i prywatnym, zgodnie z zasadą subsydiarności,
 - programy partnerskie muszą ponosić większą odpowiedzialność za tworzenie i dostarczanie wszechstronnych strategii opartych na jasno zdefiniowanych celach i rezultatach,
 - konieczne i pilne jest znaczące uproszczenie polityki rozwoju wsi.
- działania związane z realizacją Europejskiej Sieci Ekologicznej Obszarów Chronionych Natura 2000,
- działania związane z wdrażaniem Ramowej Dyrektywy Wodnej,
- zintegrowanie ochrony środowiska z rozwojem sektora rolnego i obszarów wiejskich w ramach Szóstego Programu Działań Środowiskowych do roku 2010 i jego strategii tematycznych,
- propozycja nowej perspektywy finansowej 2007-2013.

Misją Funduszu jest promocja zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich na terenie całej Wspólnoty w sposób komplementarny do instrumentów rynkowych i wspierania dochodów w ramach Wspólnej Polityki Rolnej oraz do Polityki Spójności i do Wspólnej Polityki Rybołówstwa.

Wskazano trzy zasadnicze zakresy problemów i wyzwań stojących przed obszarami wiejskimi:

- *ekonomiczne* (niższy od przeciętnego dochód, starzenie się ludności wiejskiej, wysoka zależność od sektora rolnego),
- *społeczne* (wyższy od przeciętnego poziom bezrobocia, wykluczenie społeczne, niska dywersyfikacja rynku pracy oraz niska gęstość zaludnienia, co wpływa na gorszy dostęp do podstawowych usług),
- *środowiskowe* (prośrodowiskowa rola rolnictwa i leśnictwa).

Biorąc pod uwagę problemy i wyzwania przed jakimi stoją obszary wiejskie, uwzględniając zmieniające się otoczenie ROW, wnioski płynące z konferencji w Salzburgu, a także strategię Lizbońską, wyznaczono główne cele nowej polityki ROW:

- cel 1:** poprawa konkurencyjności rolnictwa i leśnictwa poprzez wsparcie restrukturyzacji, rozwoju i innowacji,
- cel 2:** poprawa stanu środowiska i krajobrazu poprzez racjonalną gospodarke ziemią,

cel 3: poprawa jakości życia na obszarach wiejskich i promocja różnicowania działalności gospodarczej.

Główne cele polityki ROW realizowane będą poprzez cztery osie (*axis*) obejmujące spójną grupę instrumentów wsparcia:

- **oś 1:** wsparcie konkurencyjności sektora rolnego i leśnego,
- **oś 2:** poprawa stanu środowiska i krajobrazu,
- **oś 3:** podniesienie jakości życia na obszarach wiejskich i różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich
- **oś 4:** LEADER: wzmocnienie inicjatywy oddolnej i aktywizacji społeczności obszarów wiejskich.

Zakres realizacji osi 4 powinien głównie bazować na działaniach zdefiniowanych w ramach poszczególnych 3 osi i opierać się na strategii rozwoju lokalnego⁵.

Na podejście LEADER składają się następujące elementy:

- programy lokalne (strategie) przewidziane dla precyzyjnie określonych obszarów wiejskich,
- lokalne partnerstwa publiczno- prywatne,
- działania wynikające z inicjatywy oddolnej, gdzie do podejmowania decyzji w zakresie wypracowania i wdrażania strategii rozwoju lokalnego uprawnione są lokalne grupy działania⁶,
- działania międzysektorowe w zakresie tworzenia koncepcji i wdrażania oparte na interakcji między podmiotami i projektami z różnych sektorów gospodarki lokalnej,
- wdrażanie nowatorskich inicjatyw,
- wdrażanie projektów współpracy.

W projekcie Rozporządzenia określono minimalny poziom środków z budżetu UE, jaki każde państwo członkowskie musi przeznaczyć na poszczególne osie: 10% na oś 1 i 3, 25% na oś 2 oraz 5% na oś 4, przy czym w nowych krajach członkowskich poziom ten może być osiągnięty w ciągu całego okresu programowania LEADER, jednak nie mniejszy niż 2,5%.

Ponadto, maksymalny poziom wsparcia programu z budżetu UE jest zróżnicowany w zależności od priorytetów:

- oś 1 i 3 – do 75% na obszarach dawnego Celu 1 (obecnie w regionach konwergencji – m.in. w Polsce) oraz do 50% na pozostałych obszarach,
- oś 2 oraz oś 4 – do 80% w regionach konwergencji oraz do 55% na pozostałych obszarach.

Każdej z osi przyporządkowano specyficzne instrumenty, zarówno obecnie funkcjonujące, jak i nowe. Część instrumentów poddano modyfikacji.

⁵ Strategia rozwoju lokalnego- pakiet spójnych działań służących rozwojowi określonego obszaru, w oparciu o realizację zidentyfikowanych potrzeb lokalnych i przy wykorzystaniu dostępnych zasobów. Zgodnie z projektem Rozporządzenia Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich wielosektorowe projektowanie i wdrażanie strategii powinno opierać się na partnerstwie pomiędzy uczestnikami i projektami pochodzącymi z różnych sektorów gospodarki lokalnej.

⁶ Lokalna Grupa Działania (LGD) - lokalne partnerstwo publiczno-prywatne, które sporządza strategię rozwoju lokalnego i jest odpowiedzialne ze jej wdrożenie. Zgodnie z projektem rozporządzenia Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich lokalna grupa działania obejmuje grupę reprezentującą partnerów z różnych sektorów społeczno-gospodarczych na danym obszarze. Na poziomie decyzyjnym partnerzy społeczni i gospodarczy, a także inni przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego, jak na przykład rolnicy, kobiety wiejskie, młodzież i ich stowarzyszenia, muszą reprezentować co najmniej 50% członków LGD.

Osie i ich instrumenty proponowane w projekcie Rozporządzenia Rady (WE) w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)

Oś 1: Wsparcie konkurencyjności sektora rolnego i leśnego

Promocja wiedzy i zwiększenia potencjału ludzkiego:

- szkolenia zawodowe i akcje informacyjne, rozpowszechnianie wiedzy naukowej i innowacyjnych praktyk wśród osób zatrudnionych w sektorze rolno-spożywczym i leśnictwie,
- ułatwianie startu młodym rolnikom,
- wcześniejsze emerytury dla rolników i robotników rolnych,
- korzystanie z usług doradczych przez rolników i właścicieli lasów,
- udostępnianie usług prowadzenia gospodarstw rolnych, zwolnień dla gospodarstw rolnych oraz usług doradczych w zakresie rolnictwa i leśnictwa.

Restrukturyzacja i rozwój potencjału przestrzennego oraz promocja innowacji:

- modernizacja gospodarstw,
- zwiększanie wartości gospodarczej lasów,
- zwiększanie wartości dodanej produktów rolnych i leśnych,
- współpraca na rzecz opracowywania nowych produktów, procesów i technologii w sektorze rolno-żywnościowym,
- poprawa i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa,
- odtworzenie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych i wprowadzenie odpowiednich instrumentów zapobiegawczych.

Poprawa jakości produkcji rolnej i produktów rolnych:

- dostosowanie do unijnych standardów,
- wsparcie dla rolników uczestniczących w programach poprawy jakości żywności,
- wsparcie grup producentów rolnych w zakresie informacji i promocji produktów objętych programami jakości żywności.

Instrumenty przejściowe dla nowych państw członkowskich:

- wsparcie gospodarstw niskotowarowych,
- wsparcie powstawania grup producentów rolnych.

Oś 2: Poprawa stanu środowiska i krajobrazu

Zrównoważone wykorzystanie gruntów rolnych:

- płatności dla terenów górskich o niekorzystnych warunkach gospodarowania,
- płatności dla terenów o niekorzystnych warunkach gospodarowania innych niż górskie,
- płatności NATURA 2000 i powiązane z Dyrektywą 2000/60/WE,
- płatności rolnośrodowiskowe i dobrostan zwierząt,
- inwestycje nieprodukcyjne.

Zrównoważone wykorzystanie ziemi pod lasami:

- pierwsze zalesianie gruntów rolnych,
- ustanowienie systemów rolnoleśnych na gruntach rolnych,
- pierwsze zalesianie gruntów innych niż rolne,
- płatności NATURA 2000,
- płatności leśno-środowiskowe,
- przywracanie potencjału leśnego i działania prewencyjne,
- inwestycje nieprodukcyjne.

Oś 3: Podniesienie jakości życia na obszarach wiejskich i różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich

Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich:

- różnicowanie w kierunku działalności pozarolniczej,
- wsparcie dla zakładania i rozwoju mikro-przedsiębiorstw,
- promocja turystyki.

Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich

- podstawowe usługi na rzecz gospodarki i ludności wiejskiej,
- odnowa i rozwój wsi,
- zachowanie i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich

System szkoleń dla podmiotów gospodarczych działających na obszarach objętych osią 3

System zdobywania kwalifikacji i aktywizacji w celu przygotowania i wdrożenia lokalnej strategii rozwoju

Oś 4: LEADER

- wdrażanie lokalnych strategii rozwoju
- współpraca
- prowadzenie lokalnych grup działania i animacja

Projekt rozporządzenia Rady (WE) w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich w następnej perspektywie finansowej oraz rozwiązania w nim zawarte, wpisują się generalnie w potrzeby jakie identyfikowane są w Polsce w odniesieniu do rolnictwa i obszarów wiejskich.

Nowe założenia PROW polegające na stworzeniu wydzielonego funduszu rozwoju obszarów wiejskich, uproszczeniu zasad programowania i wdrażania są rozwiązaniem korzystnym. Uproszczenie polega m.in. na połączeniu działań obecnego PROW i SOP, zbudowaniu logicznej struktury programu, składającej się z 4 osi.

W projekcie rozporządzenia zaproponowano minimalny poziom środków z budżetu UE, jaki każde państwo członkowskie musi przeznaczyć na poszczególne osie. Wszystkie osie są obligatoryjne dla każdego programu. Jeżeli w danym kraju członkowskim przygotowuje się więcej programów niż jeden, w każdym z nich muszą być zachowane wyżej wymienione proporcje. Przypisane do osi działania są propozycją, spośród której każdy kraj członkowski, na podstawie zidentyfikowanych potrzeb, dokonuje jedynie wyboru działań do wdrażania.

Można założyć, że wyznaczenie minimalnych limitów poszczególnych osi nie będzie stwarzać problemów z punktu widzenia wykorzystania środków finansowych w Polsce.

Rozdział II. Charakterystyka obszarów wiejskich i rolnictwa

2.1. Obszary wiejskie

2.1.1. Problemy rozwoju obszarów wiejskich

Obszary wiejskie⁷ zajmują w Polsce powierzchnię 291,4 tys. km², co stanowi 93% obszaru kraju. W końcu 2003 r. w Polsce były 884 miasta (w tym 577 małych miast stanowiących siedziby gmin miejsko-wiejskich) oraz 56769 miejscowości wiejskich (w tym 42804 wsi i 13965 kolonii, przysiółków i osad).

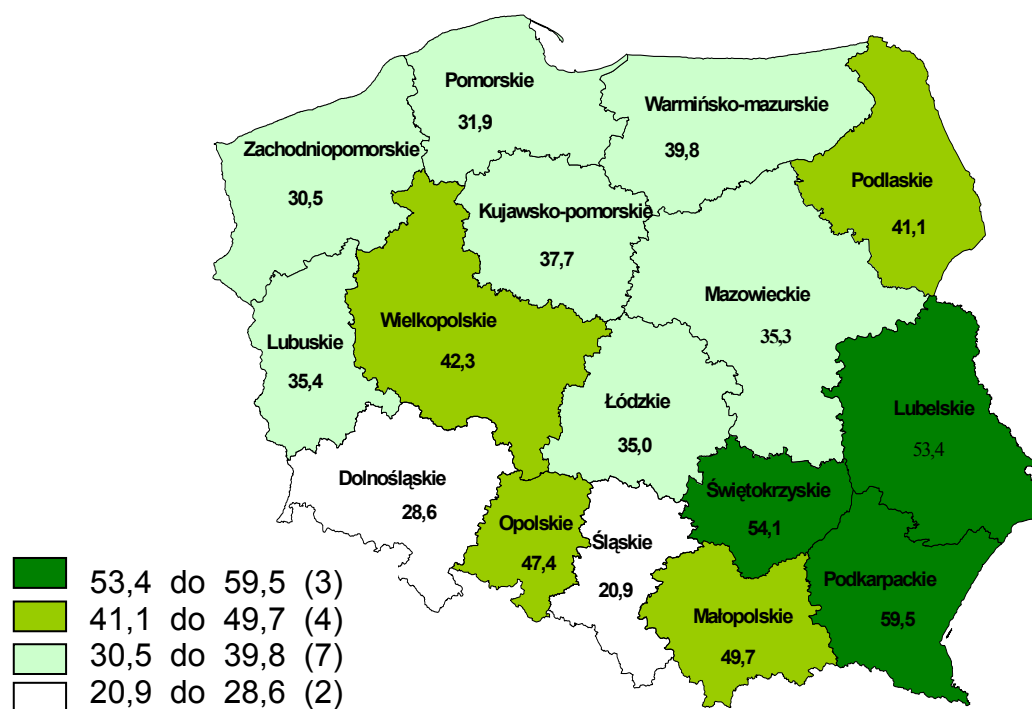
(a) Według Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań (NSP 2002) liczba ludności Polski w 2002 r. wynosiła 38230,1 tys. osób. **Na obszarach wiejskich mieszkało 38,2% ogółu ludności**, to jest 14619,7 tys. osób, w tym 7282,2 tys. mężczyzn i 7337,5 tys. kobiet. Miejscowości wiejskie są bardzo zróżnicowane pod względem liczby mieszkańców:

- 15% liczy mniej niż 100 mieszkańców,
- 66% od 100 do 500 mieszkańców,
- 13% od 500 do 1000 mieszkańców,
- tylko 6% powyżej 1000 mieszkańców.

Udział ludności wiejskiej zróżnicowany jest regionalnie: od 20,9% w województwie śląskim do 59,5% w województwie podkarpackim (mapa 1).

Mapa 1

Udział ludności wiejskiej w % ogółu ludności województw w 2002 r.

Źródło: GUS - Ludność według płci, wieku, województw, podregionów, powiatów, miast i gmin. Stan w dniu 30 VI 2002 r.

⁷ Obszary wiejskie – obszary znajdujące się poza granicami administracyjnymi miast. Terminy „obszary wiejskie” i „wiesie” traktowane są jako równoznaczne.

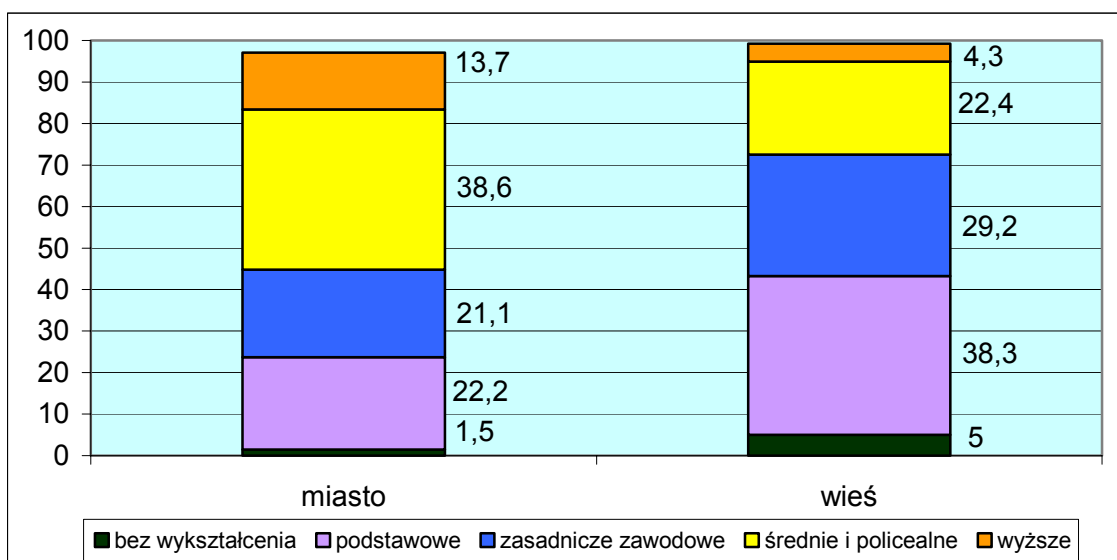
Tradycyjna rodzina wiejska żyje zwykle w strukturach wielopokoleniowych. Gospodarstwa domowe składające się z 5 lub więcej osób stanowią 24,5% wszystkich gospodarstw domowych na wsi, natomiast w miastach stanowią jedynie 9,0%.

W sensie demograficznym ludność wiejska Polski jest „młoda” w porównaniu z innymi krajami europejskimi. W porównaniu z miastami, obszary wiejskie charakteryzują się większym odsetkiem dzieci i młodzieży. W tej sytuacji, zapewnienie odpowiedniego systemu oświaty oraz tworzenie nowych miejsc pracy na wsi są szczególnie istotne. Należy zaznaczyć, że 58% mieszkańców wsi stanowi ludność w wieku do 40 lat.

(b) Wykształcenie ludności wiejskiej nadal wypada niekorzystnie w porównaniu z poziomem wykształcenia mieszkańców miast. Mieszkańcy miast charakteryzują się zdecydowanie wyższym odsetkiem osób z wykształceniem ponadpodstawowym (73% w miastach wobec ok. 56% na wsi) i ponad trzykrotnie niższym odsetkiem osób bez wykształcenia (1,5% w miastach wobec 5,0% na wsi) (wykres 1).

Wykres 1

Ludność w wieku 15 lat i więcej według poziomu wykształcenia i miejsca zamieszkania w 2002r. (w %)

Źródło: GUS – Raport z wyników Narodowego Spisu Ludności i Mieszkań 2002

(c) W wyniku zmian i przekształceń strukturalnych w Polsce obszary wiejskie dotknięte zostały problemem bezrobocia.

Bezrobocie wiejskie (jawne i ukryte – szacowane na ok. 1,6 mln osób) oraz ograniczone możliwości zatrudnienia na wsi są najważniejszymi i najtrudniejszymi problemami do pokonania. Walka z bezrobociem na wsi, m.in. poprzez ułatwianie dostępu do rynku pracy oraz tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich, stanowi więc jedno z najważniejszych wyzwań dla polityki gospodarczej.

Szczególnie wysoki poziom bezrobocia rejestrowany jest na terenach niegdyś zdominowanych przez rolnictwo państwowe (byłe państwowe gospodarstwa rolne). Stopa bezrobocia w niektórych powiatach woj. zachodniopomorskiego (łobeski i białogardzki – w II kw. 2004r. odpowiednio: 43,5% oraz 40,6%) jest ponad dwa razy wyższa od średniej w kraju (19,5%).

Gminy popegeerowskie, obok problemów typowych dla większości gmin rolniczych, naznaczone są szczególnym piętnem skutków, jakie przyniosły przekształcenia własnościowe i transformacja rolnictwa państwowego. Procesy te spowodowały łańcuch następstw prowadzących do degradacji społeczno-ekonomicznej i przestrzennej tych obszarów oraz zachwiały sytuacją bytową ludności. Skutkami likwidacji rolnictwa państwowego zostało dotkniętych w mniejszym lub większym stopniu ponad 800 gmin. Skala problemów, jakie zrodził upadek państwowych gospodarstw rolnych i związanej z nimi infrastruktury społecznej powoduje, że gminy same często nie są w stanie się z nimi uporać. Taka perspektywa stawia konkretne zadania przed polityką rozwoju regionalnego i wymaga zwiększonego zaangażowania samorządu województwa i administracji rządowej.

Obecnie na rynku pracy nie ma możliwości szybkiej absorpcji wiejskich nadwyżek pracy poza rolnictwem. Na lokalnych rynkach pracy, skupionych w miastach, bezrobotni wiejscy przegrywają konkurencję z miejskimi, a jednocześnie inwestorzy chętniej tworzą nowe miejsca pracy w miastach niż na wsi. Innym problemem jest niska mobilność zawodowa ludności wiejskiej w Polsce co, przy braku odpowiedniej infrastruktury mieszkaniowej, utrwała bezrobocie w wielu regionach kraju nie tylko na terenach wiejskich. Efektem wiejskiego bezrobocia oraz niewielkich możliwości alternatywnego zatrudnienia ludności poza rolnictwem, są niskie koszty pracy. Obserwowany jest jednak trend stopniowego, długofalowego wzrostu tych kosztów, który występuje w całej gospodarce, a któremu podlega również rolnictwo.

(d) Słabo rozwinięta infrastruktura techniczna na wsi stanowi jedną z najpoważniejszych barier wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Niedostateczny stopień jej rozwoju nie tylko obniża standard życia i gospodarowania, lecz także decyduje o słabej atrakcyjności obszarów wiejskich dla potencjalnych inwestorów. Bariery kapitałowe oraz ograniczone możliwości finansowe samorządów lokalnych hamują rozwój infrastruktury na obszarach wiejskich.

Należy podkreślić, że w latach 1994-2004 osiągnięto znaczący postęp w zakresie rozwoju infrastruktury technicznej terenów wiejskich. Było to możliwe dzięki dofinansowaniu ze środków publicznych działań na rzecz infrastruktury wiejskiej (krajowe środki budżetowe, pożyczka Banku Światowego „ASAL 300”, Komponent C *Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich* współfinansowany z pożyczki Banku Światowego, kredyt Europejskiego Banku Inwestycyjnego oraz pożyczka Banku Rozwoju Rady Europy na usuwanie skutków powodzi). Łącznie zrealizowano ponad 11 tys. umów na kwotę ponad 2 mld zł.

W okresie ostatnich kilkunastu miesięcy rozwój infrastruktury wiejskiej realizowany był w ramach działania 3 - „rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich” programu przedakcesyjnego SAPARD. Zawarto 4493 umowy na łączną kwotę ok. 2 mld zł.

Zasadniczym problemem, dotyczącym warunków sanitarnych na polskiej wsi, jest nadal niedostateczne dostosowanie sieci kanalizacyjnej i systemu oczyszczania ścieków do potrzeb obszarów wiejskich oraz brak środków finansowych na realizację inwestycji w tym zakresie. Przeciętny stopień wyposażenia mieszkań wiejskich w infrastrukturę kanalizacyjną wynosi zaledwie 4,5%. Dysproporcja między rozwojem infrastruktury kanalizacyjnej i wodociągowej jest ogromna i nie zmniejsza się.

W 2003 r. na ogólną liczbę 40 278 sołectw 33 898 posiadało sieć wodociągową (84,2%), a zaledwie 6 045 kanalizacyjną (15,0%). Najniższy stopień zwodociągowania występuje w miejscowościach wiejskich województwa świętokrzyskiego i podkarpackiego, a najwyższy

– w wojewódzkie opolskim, wielkopolskimi i śląskim. Najmniej sieci kanalizacyjnych występuje w sołectwach województwa łódzkiego, mazowieckiego, podlaskiego i świętokrzyskiego, a najwięcej – w województwie warmińsko-mazurskim, podkarpackim i zachodniopomorskim i pomorskim.

Do wodociągów zbiorowych podłączonych było 70,1% indywidualnych gospodarstw rolnych, ale tylko 8,1% posiadało przyłącza do sieci kanalizacyjnej.

Okolo 8 mln mieszkańców obszarów wiejskich nie korzysta z wodociągów, a w przypadku ujęć indywidualnych, gospodarstwa korzystają z płytkich i mało wydajnych studni. Utrudnienia w zakresie dostępu do sieci wodociągowej dotyczą głównie gospodarstw rolnych, z uwagi na rozproszoną zabudowę i wysokie koszty podłączeń.

Na koniec 2003 r. na terenach wiejskich działało 2321 zbiorowych oczyszczalni ścieków. Zaledwie 0,6% gospodarstw posiada oczyszczalnie przyzagrodowe.

Na wsi istnieje 1041 zorganizowanych wysypisk odpadów. Z wysypisk korzysta tylko 34,5% wiejskich gospodarstw domowych.

Wiejskie sieci elektroenergetyczne dostarczają energię elektryczną dla ok. 5,25 mln odbiorców. W Polsce długość wiejskich sieci elektrycznych średniego napięcia wynosi ok. 200 tys. km, a niskiego napięcia ponad 260 tys. km. Linie te współpracują ze 150 tys. stacji transformatorowo-rozdzielczych. Znaczna część tych linii została wybudowana we wczesnych latach pięćdziesiątych, a ich jakość i stan instalacji elektroenergetycznych stanowi poważne zagrożenie dla rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich (częste przerwy w dostawie energii, zła jakość energii – spadki napięcia, itp.) oraz dla środowiska (pożary).

Systematycznie zwiększa się dostępność ludności wiejskiej do gazu, lecz wyłącznie dzięki dystrybucji gazu w butlach, gdyż tylko 15,9% rozdzielczej sieci gazowej znajduje się na obszarach wiejskich. Najwięcej odbiorców gazu z sieci odnotowano w województwie małopolskim, najmniej w województwie kujawsko-pomorskim. Dystrybucja gazu w butlach rośnie głównie na tych terenach, gdzie nie jest możliwy (ze względów ekonomicznych i technicznych) rozwój sieci gazowej. Przestrzenne zróżnicowanie obszarów wiejskich jest w znacznej mierze skorelowane z przebiegiem głównych gazociągów i rozmieszczeniem największych miast.

Liczba abonentów telefonicznych w Polsce wynosiła ogółem 11 872 tys., w tym 2887 tys. na obszarach wiejskich. W 2002 r. liczba abonentów telefonicznych przypadająca na 100 osób (gęstość telefoniczna) wynosiła 30,72 ogółem w kraju, w tym na wsi – 19,47.

Z wyników badań przeprowadzonych w 2003 r. wynika, że tylko 21% gospodarstw domowych na wsi posiada komputer, w miastach (w zależności od wielkości miast) 35-51%. Podłączenie do internetu ma zaledwie 8% gospodarstw na wsi i ok. 30% gospodarstw w miastach.

Możliwości rozwoju obszarów wiejskich są w znacznej mierze uwarunkowane położeniem wsi względem sieci komunikacyjnej. Zróżnicowanie procesu przekształceń obszarów wiejskich jest m.in. związane ze stopniem wyposażenia ich w infrastrukturę drogową.

W zakresie zagęszczenia wiejskich dróg dojazdowych (do gruntów rolnych i leśnych) najwyższy wskaźnik posiadało województwo dolnośląskie – ponad 183 km/100 km² powierzchni i opolskie 159 km/100 km², najniższy kujawsko-pomorskie – ok. 36 km/100 km² i wielkopolskie ok. 48 km/100 km².

Natomiast w kategorii wiejskich dróg gminnych najwyższym wskaźnikiem charakteryzowało się województwo małopolskie (ponad 92 km/100 km²), a najniższym zachodniopomorskie (ok. 21 km/100 km²).

Gęstość dróg nie odbiega w Polsce od przeciętnego poziomu europejskiego, jednak wymagają one modernizacji i dostosowania do standardów WE.

Nowe wyzwania związane z dbałością o środowisko naturalne wymagają stosowania Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej⁸. Poziom świadomości ekologicznej zarówno w mieście jak i na wsi musi wzrastać. Wiele gospodarstw musi dostosować się do standardów Unii Europejskiej w zakresie agrotechniki i infrastruktury technicznej gospodarstw rolnych (płyty gnojowe, kanalizacja, prawidłowe magazynowanie nawozów i środków ochrony roślin itp.). Obowiązek przestrzegania przez beneficjentów tzw. zwykłej dobrej praktyki rolniczej⁹ w działaniach realizowanych w ramach *Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006*: wspieranie obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania oraz programu rolnośrodowiskowego powinien przyczynić się do zmniejszenia negatywnych oddziaływań na środowisko oraz wzrostu świadomości ekologicznej wśród producentów rolnych.

Zagrożenia dla środowiska są generowane nie tylko przez gospodarstwa rolnicze, ale także przez mieszkańców wsi, którzy nie są związani z rolnictwem. Szereg zagrożeń stwarzają też zlokalizowane na obszarach wiejskich podmioty gospodarcze zajmujące się przetwórstwem.

W Polsce urządzenia melioracji wodnych szczegółowych, służące regulacji stosunków wodnych w glebie (m.in.: rowy wraz z budowlami, drenowania, deszczownie, rurociągi o średnicy poniżej 0,6 m, systemy nawodnień grawitacyjnych), wybudowano na powierzchni 6,66 mln ha użytków rolnych. Na modernizację oczekują urządzenia na powierzchni ok. 1,3 mln ha zaś na nowe melioracji – ok. 2,0 mln ha.

Regulację stosunków wodnych oraz ochronę terenów rolniczych przed powodzią zapewniają urządzenia melioracji wodnych podstawowych (m. in.: kanały, stacje pomp, budowle piętrzące, wały przeciwpowodziowe). Ilość tych urządzeń przedstawia się następująco:

- budowle regulacyjne na ciekach naturalnych o długości 39,97 tys. km,
- kanały o długości 9,7 tys. km,
- wały przeciwpowodziowe wraz z budowlami – 8,45 tys. km,
- stacje pomp – 574 szt.,
- zbiorniki wodne o pojemności 261,33 mln m³.

Znaczna część ww. urządzeń wymaga jednak odbudowy i modernizacji.

Pomimo odnotowanego w ostatnich latach dość dużego tempa rozwoju infrastruktury wsi, potrzeby w tym zakresie są nadal bardzo duże, a występujące silne zróżnicowanie regionalne w poziomie wyposażenia, związane jest ze strukturą agrarną na obszarach wiejskich oraz ze zdolnościami adaptacyjnymi regionu do obecnych warunków ekonomicznych.

(e) Infrastrukturę społeczną na obszarach wiejskich cechuje niedoinwestowanie i niedostosowanie do istniejących potrzeb. Niedostateczny rozwój dotyczy szczególnie placówek kulturalnych, turystycznych, ale także szkół oraz placówek opiekuńczych i służby zdrowia.

⁸ Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej – zbiór przyjaznych środowisku praktyk rolniczych, których stosowanie zapewnia zrównoważony rozwój w sferze produkcji rolniczej. Jego celem jest podniesienie poziomu podstawowej wiedzy rolników o ochronie wody, gleby, powietrza i krajobrazu. Informując co jest dozwolone lub zabronione kształtuje właściwą postawę rolników wobec obowiązującego prawa oraz uczy jak ograniczać ujemne oddziaływanie rolnictwa na środowisko.

⁹ Zwykła dobra praktyka rolnicza oznacza takie standardy gospodarowania, których racjonalnie postępujący rolnik przestrzegałby w danym kraju. Standardy te dotyczą przede wszystkim wymogów związanych z racjonalną gospodarką nawozami, ochroną wód i gleb, zachowaniem cennych siedlisk i gatunków występujących na obszarach rolnych, ochroną walorów krajobrazu.

W zakresie dostępu do służby zdrowia obszary wiejskie wykazują duże zapóźnienia w stosunku do miast – w 2002 r. liczba porad udzielanych w ambulatoriach oraz liczba porad stomatologicznych na 1 mieszkańca była trzykrotnie wyższa w miastach niż na wsi. Liczba ludności, przypadającej na jedną przychodnię i ośrodek zdrowia, była w 2002r. na obszarach wiejskich najwyższa w województwie wielkopolskim, a najniższa w województwie podlaskim i opolskim .

Uczestnictwo dzieci wiejskich w oświacie przedszkolonej jest wyraźnie mniejsze niż dzieci miejskich. Start edukacyjny ma wpływ na dalszą karierę szkolną, czego efektem są słabsze wyniki uczniów szkół wiejskich. Niższa liczba studentów rekrutujących się z obszarów wiejskich to efekt zarówno poziomu wykształcenia jak i możliwości finansowania edukacji młodzieży wiejskiej.

Na mniej korzystne możliwości edukacyjne dzieci wiejskich składa się szereg barier związanych z funkcjonowaniem systemu oświatowego na wsi (np.: ograniczony dostęp do przedszkoli, nie posiadający kwalifikacji nauczyciele, gorsza oferta edukacyjna szkolnictwa ponadgimnazjalnego) oraz sytuacją materialną rodzin wiejskich. Wybór szkoły ponadgimnazjalnej jest uzależniony od sieci szkół w najbliższej okolicy, możliwości dojazdu lub zamieszkania w internacie, kosztów dojazdów lub mieszkania poza domem. Na obszarach wiejskich występują znaczące rozbieżności regionalne w zakresie infrastruktury społecznej, przy czym najniższy poziom rozwoju odnotowuje się w województwach północno-wschodnich.

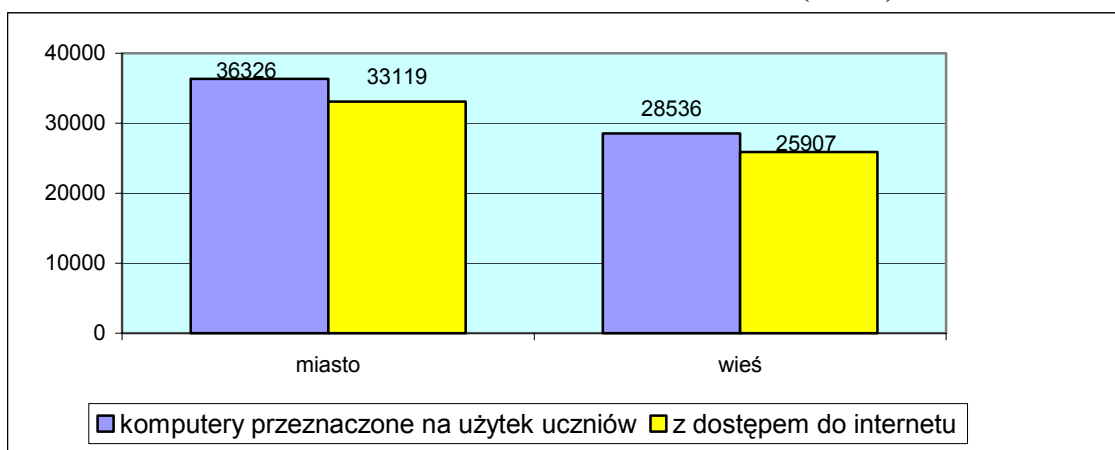
Nierówność szans edukacyjnych na wsi i w mieście stanowi istotny problem, którego rozwiązanie jest konieczne, aby powstrzymać dalsze pogłębianie się dysproporcji oraz skutecznie zapobiegać wykluczeniu społecznemu (zwłaszcza na terenach po byłych państwowych przedsiębiorstwach gospodarki rolnej).

Problemem na terenach wiejskich jest także utrudniony dostęp do informacji zawodowej. W przypadku terenów wiejskich lukę informacyjną wypełniają w pewnym zakresie ośrodki doradztwa rolniczego, a w mniejszym stopniu prasa fachowa. W minimalnym stopniu ludność wiejska korzysta z informacji dostępnej drogą elektroniczną (internet). Komputeryzacja gospodarstw wiejskich znajduje się w bardzo wczesnym stadium rozwoju.

Systematycznie rośnie natomiast liczba komputerów w szkołach. W 2003 r. ogólna liczba komputerów w gimnazjach wynosiła 68 839, w tym z dostępem do internetu 61 744, z tego na użytek uczniów przypadły ogółem 64 862 komputery (wykres 2).

Wykres 2

Komputery w gimnazjach przeznaczone na użytek uczniów, w tym z dostępem do internetu na wsi i w mieście w 2003r. (w szt.)

Źródło: GUS – Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2003/2004

2.1.2. Kierunki rozwoju obszarów wiejskich

Na obszarach wiejskich mieszka 14,6 mln osób (tj. 38,2% społeczeństwa), z czego mniej niż połowa utrzymuje się z rolnictwa. Prowadzenie działalności rolniczej nie musi być jedynym źródłem dochodu na obszarach wiejskich, występują tam potencjalne możliwości rozwoju innej działalności przynoszącej dodatkowy dochód.

Ożywienie gospodarcze obszarów wiejskich jest możliwe głównie dzięki małym firmom, pozwalającym osobom prywatnym angażować swój kapitał. Wprowadzenie mechanizmu rynkowego w gospodarce sprawiło, iż coraz więcej mieszkańców wsi zajmuje się działalnością handlową, usługową, rzemieślniczą przy wykorzystaniu zasobów gospodarstw.

Ważnym sposobem rozwoju aktywności zawodowej dużej części mieszkańców wsi jest dywersyfikacja gospodarstw rolnych w kierunku działalności pozarolniczej, np.: wstępne przetwórstwo produktów rolnych, agroturystyka, rzemiosło i rękodzielnictwo. W ten sposób część rolników może zapewnić sobie dodatkowe źródło dochodów w przyszłości.

Długofalowym celem dla obszarów wiejskich jest ich zrównoważony rozwój. Zakłada on dążenie do zaspokojenia aspiracji rozwojowych obecnego i przyszłego pokolenia. Istotą takiego podejścia jest uwzględnianie kwestii zarówno gospodarczych, jak i społecznych oraz środowiskowych.

W kontekście naszego kraju istotne są działania w kilku kierunkach: wielofunkcyjności rolnictwa i wsi (tj. uwzględnianiu pozaprodukcyjnych aspektów rolnictwa), ograniczenia bezrobocia oraz poprawy zarówno warunków życia ludności wiejskiej, jak i funkcji gospodarczych i społecznych obszarów wiejskich. Wszystkie wymienione działania powinny cechować troska o zachowanie podstawowych procesów przyrodniczych i równowagi ekologicznej na obszarach wiejskich.

W Polsce rośnie świadomość ekologiczna społeczeństwa i coraz szerzej uwzględnia się potrzeby ochrony środowiska naturalnego. Różnorodność kulturowa i przyrodnicza polskiej wsi powinna być traktowana jako szczególna wartość, godna zachowania i pielęgnacji.

Polskie obszary wiejskie posiadają korzystne warunki dla rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki. Dotyczy to zwłaszcza rejonów o niskim poziomie uprzemysłowienia, małym udziale zatrudnienia w zawodach pozarolniczych, posiadających korzystne warunki przyrodniczo-krajobrazowe i kulturowe (zwłaszcza tereny górskie i podgórskie, pojezierza). Liczba gospodarstw świadczących usługi agroturystyczne systematycznie się zwiększa. Nadal jednak gospodarstwa agroturystyczne stanowią tylko ok. 1% ogółu gospodarstw w Polsce. Dla większości gospodarstw rolnych rozwój działalności agroturystycznej stwarza miejscowej ludności wiejskiej dodatkowe możliwości pracy, wykorzystanie istniejących zasobów mieszkaniowych, zagospodarowanie bezpośrednio w gospodarstwie produkowanej żywności o wysokiej jakości, przy jednoczesnym podnoszeniu poziomu kultury, infrastruktury otoczenia, ochrony zabytków i środowiska oraz walorów przyrodniczo-krajobrazowych. Turystyka wiejska i agroturystyka przynosi znaczne dochody w tych regionach, które potrafią wykorzystać atrakcyjność swojego położenia.

2.2. Miejsce i rola sektora rolnego w Polsce

2.2.1. Ogólna charakterystyka sektora

W Polsce rozwój obszarów wiejskich wiąże się ściśle z sytuacją rolnictwa i kierunkami jego przekształceń. Rolnictwo w naszym kraju ma bardzo istotne znaczenie społeczne

i ekonomiczne, chociaż udział rolnictwa, leśnictwa i łowiectwa w PKB jest stosunkowo niski (w 2003 r. - 2,6%).

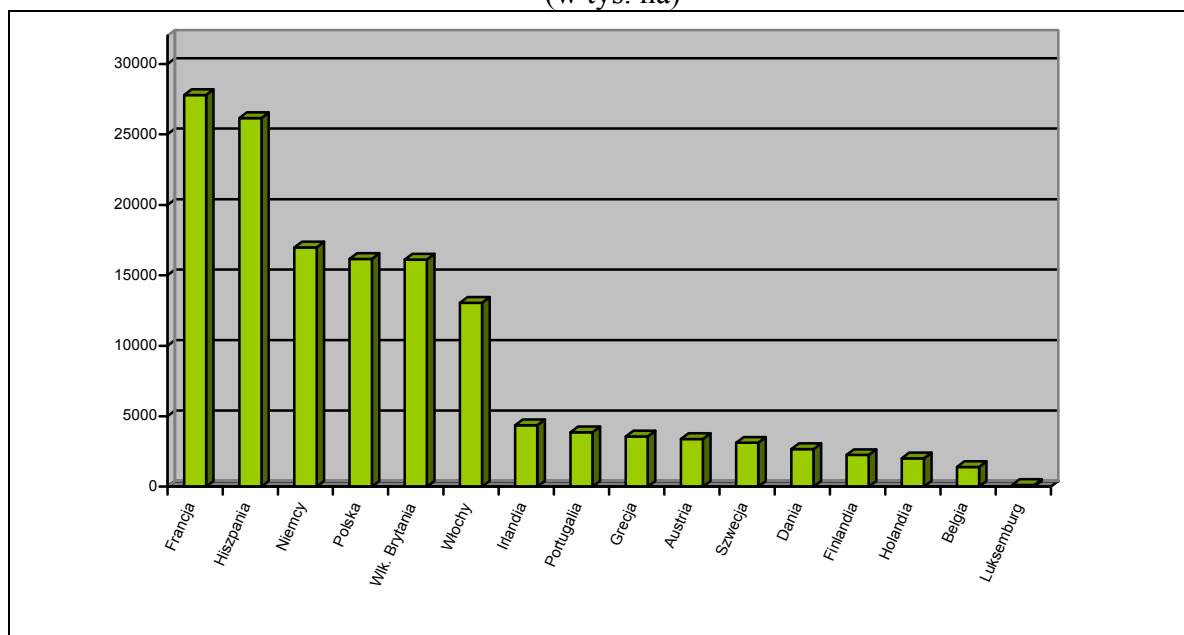
Konieczność kształtowania środowiska rolniczego równoległe z procesami jego użytkowania wymaga podejścia kompleksowego, dostrzegania wielofunkcyjności obszarów wiejskich oraz oparcia zarządzania na mocnych podstawach informacyjnych. Ma to również istotne znaczenie z punktu widzenia wspierania polityki regionalnej oraz wyznaczania obszarów problemowych, czy też obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania.

Porównania z rozwiniętymi gospodarczo państwami Europy Zachodniej wykazują, że Polska jest krajem o znacznym potencjale rolnictwa. Jednak potencjał ten jest słabo wykorzystany, a ponadto ze względu na różnorodność warunków przyrodniczych i ekonomiczno-organizacyjnych stopień jego wykorzystania jest zróżnicowany regionalnie. Relatywnie lepszym wykorzystaniem potencjału produkcyjnego rolnictwa (ziemi, kapitału i pracy) charakteryzuje się zachodnia część kraju, odznaczająca się korzystniejszą strukturą agrarną i wyższym poziomem kultury rolnej.

Powierzchnia użytków rolnych w Polsce w 2003 r. wynosiła 16,2 mln ha, co stanowi 51,7% powierzchni ogólnej kraju (78,2% użytków rolnych stanowią grunty orne). Areał użytków rolnych w Polsce jest większy niż w większości krajów UE (wykres 3). Większą powierzchnię posiada jedynie Francja, Hiszpania i Niemcy. Duże zasoby ziemi rolniczej potencjalnie sprzyjają prowadzeniu produkcji rolniczej, jednak ograniczeniem w tym zakresie jest niekorzystna struktura gospodarstw oraz warunki przyrodnicze.

Wykres 3

Powierzchnia użytków rolnych w krajach UE-15 i w Polsce w 2003 r.
(w tys. ha)

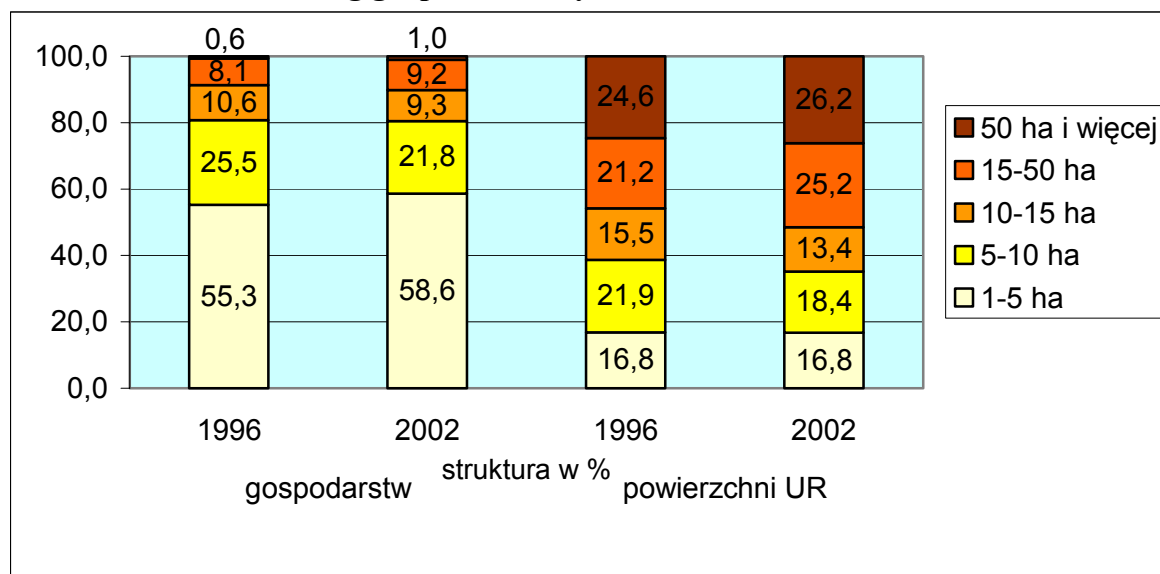

Zródło: EUROSTAT, GUS

Sektor prywatny użytkuje 15,3 mln ha użytków rolnych, tj. 94,8% ogólnej ich powierzchni, a sektor publiczny 0,9 mln ha (5,2%).

Ogólna liczba gospodarstw rolnych w 2002 r. wynosiła 2933,2 tys., w tym 1956,1 tys. gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych. Gospodarstw rolnych nie prowadzących działalności rolniczej było 755,6 tys., tj. 25,8% ogółu gospodarstw.

Gospodarstwa rolne o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych wg grup obszarowych w latach 1996-2002

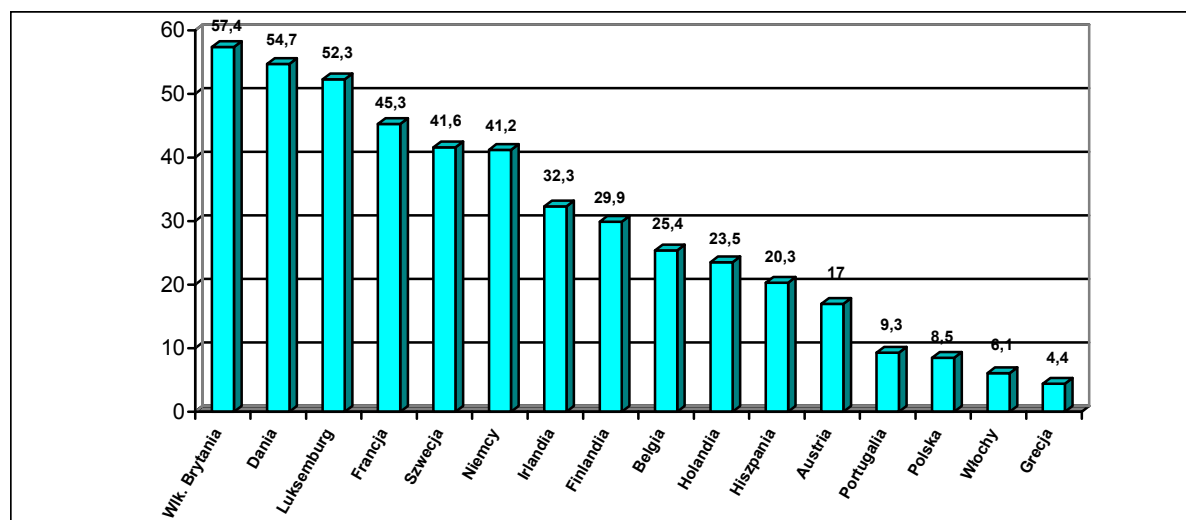
Źródło: GUS – Raport z wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002

W strukturze gospodarstw rolnych powyżej 1 ha UR dominują gospodarstwa małe, o powierzchni 1-5 ha, które stanowią ponad połowę ogólnej liczby tych gospodarstw (58,6%). Użytkują one jednak tylko 16,8% powierzchni użytków rolnych. Gospodarstwa o powierzchni 15 ha i więcej stanowią 10,2% ogólnej liczby gospodarstw rolnych powyżej 1 ha UR, a w ich użytkowaniu znajduje się 51,4% użytków rolnych. Tak więc co drugi hektar UR użytkowany jest w gospodarstwach powyżej 15 ha (wykres 4).

Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego powyżej 1 ha UR w Polsce w 2003 r. wynosiła 9,66 ha powierzchni ogólnej i 8,51 ha użytków rolnych, podczas gdy w krajach UE-15 była dwa razy wyższa (wykres 5).

Wykres 5

Przeciętna powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach rolnych w krajach UE-15 i w Polsce w 2003 r. (w ha)*

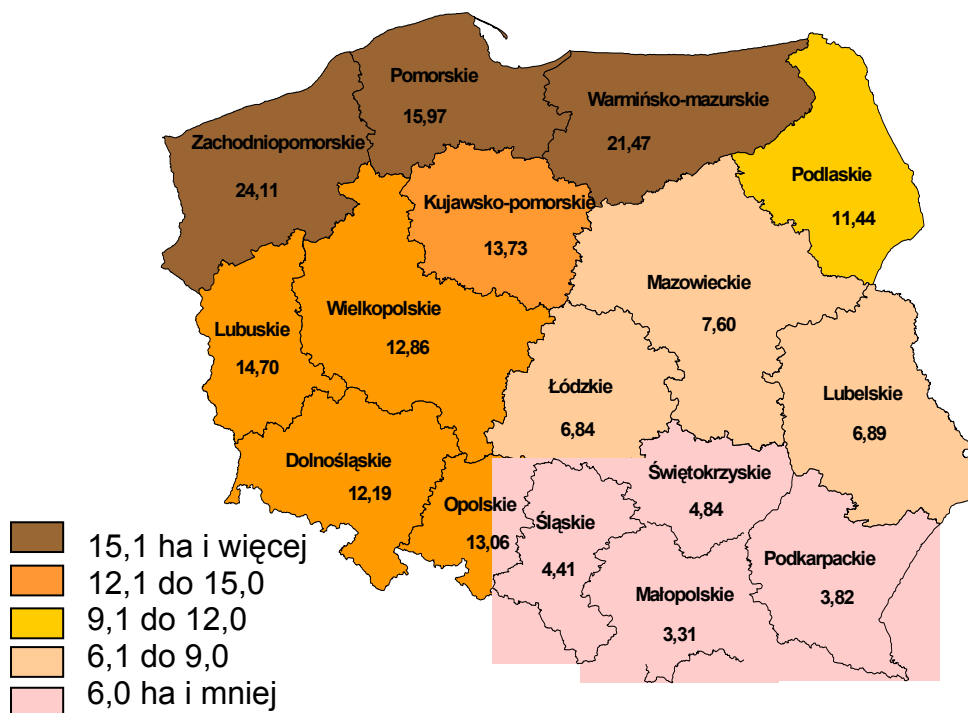
* dane dla Hiszpanii, Austrii, Portugalii, Włoch i Grecji z 2000 r.

Źródło: EUROSTAT, GUS

W przekroju terytorialnym największa średnia wielkość użytków rolnych w gospodarstwie rolnym występuje w województwie zachodniopomorskim (24,11 ha), warmińsko-mazurskim (21,47 ha), a najmniejsza – w województwie małopolskim (3,31 ha) i podkarpackim (3,82 ha) (mapa 2).

Mapa 2

Przeciętna powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach rolnych o powierzchni powyżej 1 ha UR w 2002 roku (w ha)

Źródło: GUS

Ważną, z punktu widzenia organizacji produkcji, cechą polskiego rolnictwa jest liczba i położenie działek w gospodarstwie. Zaledwie 15% powierzchni użytków rolnych należało do gospodarstw posiadających swoje grunty w 1 działce, a ponad 21% użytków rolnych znajduje się w gospodarstwach posiadających grunty w 10 i więcej działkach.

Według NSP 2002, w rolnictwie pracowało 2192,9 tys. osób co stanowiło 16,6% ogółu pracujących (w UE w sektorze rolniczym pracuje 4 razy mniej osób), w tym w gospodarstwach indywidualnych – 2016,0 tys. osób (łącznie z pracownikami najemnymi).

Na wsi 44,4% ludności stanowią osoby zamieszkałe w gospodarstwach indywidualnych powyżej 1 ha użytków rolnych, przy czym tylko 18,6% osób utrzymuje się wyłącznie lub głównie z dochodów z pracy w swoim gospodarstwie.

2.2.2. Problemy rozwoju rolnictwa

Nadmiar siły roboczej zaangażowanej w produkcji rolnej jest jednym z podstawowych ograniczeń rozwojowych sektora rolnego w Polsce. Zjawisko to jest regionalnie zróżnicowane, z dużym nasileniem w regionach południowej i południowo-wschodniej Polski. Nadmierne zatrudnienie hamuje poprawę struktury agrarnej i efektywność

gospodarowania oraz postęp technologiczny, co z kolei przekłada się na niskie dochody rolnicze i niepełne wykorzystanie potencjału produkcyjnego.

Choć redukcja zatrudnienia w rolnictwie jest jednym z podstawowych wyzwań, to jednak możliwości odpływu ludności z rolnictwa w najbliższych latach są i mogą pozostać ograniczone z uwagi na występujące bezrobocie w całej gospodarce oraz niską mobilność ludności rolniczej i wiejskiej na rynku pracy.

Należy przewidywać, iż część zatrudnionych w rolnictwie pozostanie w gospodarstwach rolnych aż do wieku emerytalnego, nawet za cenę niższych dochodów. Szanse na redukcję zatrudnienia w rolnictwie są przede wszystkim związane z perspektywami ogólnogospodarczego rozwoju kraju oraz zwiększeniem aktywności produkcyjnej małych gospodarstw.

Społeczna funkcja absorpcji przez rolnictwo nadmiaru krajowej siły roboczej, kosztem zaniżenia efektywności ekonomicznej w sektorze, powinna zostać ograniczona.

Znaczna liczba ludności wiejskiej posiada **wykształcenie** podstawowe lub zawodowe, podczas gdy w miastach dominuje wykształcenie średnie i policealne. Niskie wykształcenie ludności wiejskiej w porównaniu z miejską wynika z przeciętnie gorszego dostępu do edukacji na obszarach wiejskich. Natomiast trudna sytuacja dochodowa rodzin wiejskich ogranicza możliwości kształcenia młodzieży wiejskiej w dużych ośrodkach oddalonych od miejsca zamieszkania.

Poziom wykształcenia ogólnego i zawodowego ludności rolniczej może być czynnikiem ograniczającym proces przemian strukturalnych, postęp technologiczny w produkcji oraz wykorzystanie możliwości wsparcia rozwoju ze środków unijnych. Niższe wykształcenie ludności wiejskiej utrudnia jej konkurowanie z ludnością miejską o atrakcyjne miejsca pracy i jest czynnikiem hamującym proces migracji z rolnictwa. Łączy się to z biernością w samorealizacji aktywności zawodowej i niskich aspiracjach w tym zakresie.

W strukturze agrarnej polskiego rolnictwa dominują **małe gospodarstwa**. Zasoby ziemi większości gospodarstw są zbyt małe, by zapewnić wystarczający poziom dochodów. Niewielka skala produkcji ogranicza też możliwości realizowania postępu technologicznego, zarówno z powodów finansowych jak i technicznych.

Uzyskanie dochodów parytetowych, umożliwiających rozwój, możliwe jest w gospodarstwach o powierzchni powyżej 25 ha (przy typowej produkcji rolniczej)*.

Innym ważnym problemem strukturalnym jest **niski stopień specjalizacji** gospodarstw rolnych, zmniejszający efektywność gospodarowania, ograniczający możliwość wdrażania wyników postępu technologicznego i tym samym zmniejszający pozycję przetargową rolników na rynku. Można jednak z dużym prawdopodobieństwem zakładać, że stabilizacja rynków rolnych w wyniku objęcia Polski instrumentami WPR, z jednej strony, oraz dostęp do programów wsparcia inwestycji z drugiej, będą sprzyjały specjalizacji gospodarstw.

Struktura agrarna, niski poziom wiedzy fachowej oraz niski stopień specjalizacji ograniczają liczbę gospodarstw towarowych. Ponad połowa gospodarstw rolnych powyżej 1 ha UR nie jest zorientowana na produkcję towarową, w tym ponad ¼ nie produkuje w ogóle bądź produkuje wyłącznie na własne potrzeby*.

Wyniki PSR 2002 wskazują, że pogłębia się **zróźnicowanie regionalne rozwoju rolnictwa**. Zjawisko to ma miejsce na wszystkich poziomach: w układzie makroregionów, województw, a zwłaszcza gmin. Generalnie regiony z rolnictwem rozdrobnionym wykazują regres pod względem poziomu rozwoju rolnictwa, podobnie jak regiony zurbanizowane. Korzystniej

* Źródło: na podstawie materiałów IERiGŻ

wygląda natomiast sytuacja w regionach o wyraźnie zaznaczonej funkcji rolniczej a także w obrębie dużych aglomeracji.

Na rozwój gospodarstw silnie rzutuje **jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej**. Regiony o wysokiej waloryzacji tej przestrzeni sprzyjają gospodarstwom rolnym w osiąganiu wyższych wskaźników efektywnościowych. W gminach o najwyższym wskaźniku waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej produkcja towarowa na 1 ha (fizyczny) jest ponad 12-krotnie wyższa w porównaniu z gminami o najniższej waloryzacji. Większość użytków rolnych o najwyższym wskaźniku waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej przypada na województwa: wielkopolskie i kujawsko-pomorskie (ponad $\frac{3}{4}$). Mniejsze arealy takich gruntów występują w skali lokalnej praktycznie we wszystkich województwach i dlatego wskazana jest ich ochrona przed przejmowaniem na cele nierolnicze.

Pomimo powolnego spadku liczby gospodarstw rolnych i wzrostu średniej powierzchni gospodarstwa rolnego w ostatnich latach, obserwuje się wzrost liczby najmniejszych i największych gospodarstw, co świadczy o tendencji do realokacji zasobów ziemi w gospodarstwach większych i bardziej efektywnych z jednej strony oraz o wzroście liczby gospodarstw nietowarowych z drugiej strony. Mając na uwadze fakt, że przemiany agrarne dokonują się na dwóch równoległych biegunach, w polityce rolnej uwzględnić należy zarówno rozwój nowoczesnych kapitałochłonnych kierunków produkcji, jak i wspieranie dziedzin pracochłonnych, możliwych do realizacji nawet w niewielkich gospodarstwach rolnych. Wspieranie zróżnicowania struktury produkcji rolniczej w małych gospodarstwach oraz tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich przyczyni się do zwiększenia ich dochodowości. Ten proces uwarunkowany jest jednoczesnym rozwojem instytucji rynkowych i marketingu oraz infrastruktury wiejskiej.

Problemem polskiego rolnictwa jest **brak powiązań między producentami**, co zwiększa ryzyko i koszty działalności na wszystkich poziomach łańcucha żywnościowego i ogranicza konkurencyjność międzynarodową pojedynczych gospodarstw i przedsiębiorstw (przetwórstwa i handlu), jak i sektora jako całości. W konsekwencji ryzyko produkcji przenosi się na najłabsze ogniwo – czyli rolników. Rozdrobniona struktura produkcji rolniczej wskazuje na zasadność i potrzebę rozwoju wszelkich form kooperacji między producentami zarówno w formie integracji poziomej – grup producentów rolnych, spółek maszynowych, itp., jak i integracji pionowej – powiązań między producentami i odbiorcami, przetwórcami surowców rolniczych. Potrzeba integracji poziomej i pionowej szybko wzrosła z uwagi na włączenie do jednolitego rynku UE i konieczność redukcji kosztów transakcyjnych.

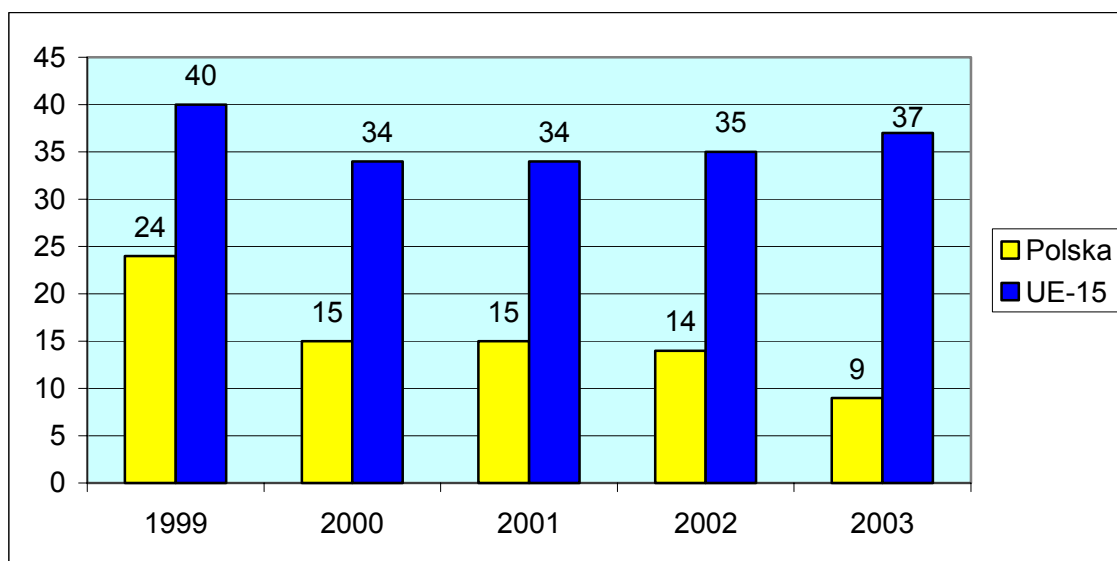
Jedną z głównych barier rozwojowych polskiego rolnictwa jest **niedostatek kapitału**, wynikający głównie z niskiej dochodowości w rolnictwie.

W ostatnich latach tylko ok. 10% gospodarstw rolnych wykazywało zdolność do akumulacji. Złożyły się na to niekorzystne dla rolnictwa relacje cenowe (pogarszający się wskaźnik „nożyc cen”¹⁰), spadek produkcji globalnej w dwóch ostatnich latach (2002-2003) oraz niski poziom wsparcia rolnictwa (Ekwiwalent Subwencji dla Producentów Rolnych [PSE ¹¹] wyniósł w 2003 r. w Polsce 9% wobec 37% w krajach UE-15) (wykres 6).

¹⁰ Wg wstępnych danych GUS wskaźnik relacji cen produktów sprzedanych do zakupywanych przez gospodarstwa rolne („nożyce cen”) był w 2004 r. dodatni – zwiększył się w stosunku do roku poprzedniego o 2,2%.

¹¹ Wskaźnik wsparcia rolnictwa PSE (ang. *Producer Subsidy Estimate*) służy do pomiaru wielkości transferu środków pieniężnych od konsumentów i podatników do producentów rolnych, wynikającego z określonej polityki rolnej. PSE (wyrażony w procentach) umożliwia porównanie poziomów wsparcia producentów rolnych w różnych krajach, oznacza relację wartości wsparcia do wartości finalnej produkcji rolnej.

**Wskaźnik wsparcia rolnictwa (PSE) w Polsce i Unii Europejskiej
w latach 1999-2003**

Źródło: OECD

Trudna sytuacja dochodowa rodzin rolniczych ogranicza możliwości inwestowania w rozwój gospodarstw. Brak własnych środków finansowych utrudnia również korzystanie z finansowania zewnętrznego. Zarówno koszty kredytu jak i wymóg zabezpieczenia ich zwrotu, stanowią znaczną barierę dla większości gospodarstw.

Produkcja rolnicza musi być prowadzona z zachowaniem reżimów technologicznych gwarantujących bezpieczeństwo produktów żywnościowych oraz w sposób zapewniający zarówno dobrą jakość produktu jak i poszanowanie wymogów ochrony środowiska i warunków utrzymania zwierząt.

Dostosowanie do podwyższonych standardów jakościowych, warunków weterynaryjnych i sanitarnych oznacza konieczność modernizowania bazy wytwórczej gospodarstw, wyposażenia w nowe urządzenia techniczne. Większość tych wymagań o charakterze inwestycyjnym dotyczy produkcji zwierzęcej.

W Polsce występują znacznie **gorsze warunki przyrodnicze** do prowadzenia produkcji rolnej niż w innych krajach europejskich, ze względu na duży udział w użytkach rolnych gleb średnich i słabych, wysoki poziom ich zakwaszenia oraz warunki klimatyczne. Wszystkie cechy klimatu decydujące o produkcji roślinnej (długość okresu wegetacyjnego, średnia temperatura i roczna suma opadów) są znacznie mniej korzystne niż w krajach UE-15. Również jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej jest gorsza. Jakość gleb, a także bonitacja agroklimatu stanowią 75-80% w stosunku do odpowiednich wskaźników dla przodujących krajów UE, które przyjęto za 100%. Mimo przeprowadzenia kosztownych zabiegów agrotechnicznych w Polsce nie można uprawiać takiego samego zestawu roślin, jak w krajach UE oraz nie jest możliwe uzyskiwanie porównywalnych plonów.

Silne zakwaszenie gleb wpływa niekorzystnie na plonowanie i zmniejsza efektywność nawożenia, powodując wypłukiwanie niektórych składników pokarmowych w głąb profilu glebowego. Wapnowanie gleb jest podstawowym sposobem walki z tym zjawiskiem, ponieważ obok zmniejszenia zakwaszenia zabieg ten decyduje o poprawie właściwości fizycznych gleb.

W Polsce **systemy melioracyjne**, z uwagi na ich stan i zakres, tylko w ograniczonym zakresie stymulują wzrost produkcji rolniczej. Poprawę w tym zakresie powinno się uzyskać poprzez zwiększenie zasobów wodnych w glebie (nawodnienia, regulowany odpływ wody ze zmeliorowanych użytków rolnych) oraz modernizację urządzeń melioracji wodnych a także poprzez poprawę ochrony terenów rolniczych przed powodzią.

Tereny użytkowane rolniczo nie są dostatecznie chronione przed powodzią. Wylewy wielkich wód, które wystąpiły w Polsce w latach 1997-2001 spowodowały straty w gospodarce narodowej oceniane na kilkanaście miliardów złotych. W latach tych zalane zostały użytki rolne na powierzchni nieco ponad 1,4 mln ha. Podjęte w latach 1997-2004 prace modernizacyjne na urządzeniach melioracji wodnych znacząco poprawiły stan ochrony przeciwpowodziowej. Konieczne jest jednak ich kontynuowanie.

W chwili obecnej zagrożeniem dla środowiska jest **niedostateczny stan wyposażenia gospodarstw w odpowiedni sprzęt i urządzenia zapewniające minimalizowanie niekorzystnego oddziaływania produkcji rolniczej na środowisko**. W szczególności dotyczy to urządzeń służących do składowania nawozów naturalnych (płyty obornikowe, zbiorniki na gnojowicę i gnojówkę) oraz magazynów do składowania nawozów i środków ochrony roślin.

2.2.3. Możliwości rozwoju rolnictwa

Regionalne zróżnicowanie rolnictwa wskazuje na potrzebę opracowania programów rozwoju na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym. Strategie regionalne powinny być ukierunkowane na pełne wykorzystanie miejscowych zasobów produkcyjnych rolnictwa i ich lokalną odrębność. Nawet regiony z rolnictwem w stanie regresu, jak województwa południowej części Polski, mogą – przez nasilenie obrotu ziemią, wprowadzenie ładu przestrzennego, rozwój wielofunkcyjny oraz właściwą orientację produkcyjną gospodarstw – uczynić z rolnictwa ważny sektor gospodarczy dla wielu miejscowości.

Potencjał produkcyjny rolnictwa pozwala na zwiększenie skali i jakości produkcji rolniczej pod warunkiem zastosowania dostępnych innowacji, zwłaszcza w zakresie postępu rolniczego.

Produkcja zbóż w Polsce (zboża stanowią ponad 70% w strukturze zasiewów), stanowiąca miarę wykorzystania potencjału produkcyjnego rolnictwa oraz poziomu kultury rolnej, ma charakter ekstensywny. Uzyskiwane średnie plony ziarna zbóż (ok. 3 t z ha) są około dwukrotnie niższe od osiągniętych w doświadczeniach oraz w produkcji w krajach o rozwiniętym rolnictwie. Osiągnięcie średnich plonów zbóż w granicach 3,8-3,9 t z ha i krajowej produkcji ziarna na poziomie 30 mln ton, tj. o 1-2 mln ton powyżej aktualnego zużycia, jest realne. Wymaga to jednak przede wszystkim racjonalizacji użytkowania gleb, zmian w strukturze uprawianych zbóż, wzrostu nakładów na umiarkowaną, uzasadnioną ekonomicznie intensyfikację produkcji oraz poprawę odczynu i zasobności gleb. Przedsięwzięciom tym powinno towarzyszyć systematyczne podnoszenie wiedzy fachowej producentów oraz współpraca z doradztwem rolniczym.

Niezbędne jest zwiększenie efektywności transferu wiedzy do praktyki rolniczej. Pogłębiające się procesy polaryzacji gospodarstw oraz regionalnego zróżnicowania wskazują na konieczność dostosowania zaleceń agrotechnicznych i systemów doradztwa do zróżnicowanego poziomu produkcji w różnych grupach gospodarstw i regionach. Aspekty regionalne powinny być również ważnym czynnikiem, obok preferencji rynkowych, wyboru odpowiedniego kierunku produkcji rolniczej.

Racjonalizacja użytkowania ziemi rolniczej w Polsce powinna polegać na przyspieszeniu procesu scaleń i wymiany gruntów, zmniejszeniu odlogów na gruntach dobrych i średnich, wyłączeniu z użytkowania rolniczego większości bardzo słabych gleb oraz części gleb średnich – przy równoczesnej poprawie agrotechniki i respektowania zrównoważonego gospodarowania.

Rozwiązaniem pozwalającym na wykorzystanie zwalnianych z produkcji rolnej gruntów może być pozyskiwanie biomasy na cele energetyczne, bądź zalesianie.

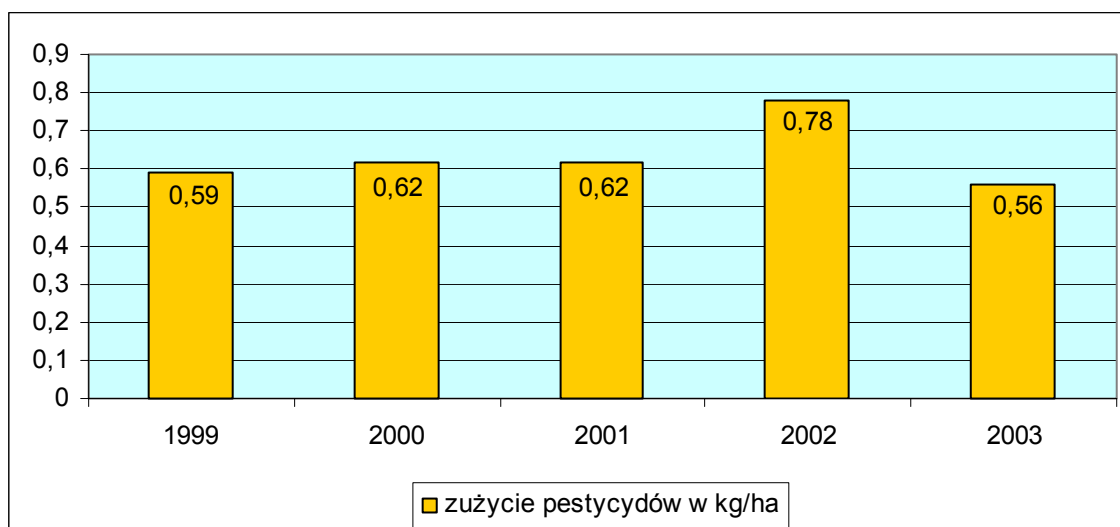
W przyrodniczych warunkach Europy Środkowej równowaga rolnicza, ekologiczna i ekonomiczna gospodarstwa rolnego jest pochodną współlistnienia działów produkcji roślinnej z działami produkcji zwierzęcej. W wyniku zmniejszania produkcji zwierzęcej (pogłowie zwierząt gospodarskich obniżyło się o ok. 1/3 w ciągu ostatnich 15 lat), duża część polskich gospodarstw rolnych ma zbyt małą obsadę zwierząt gospodarskich aby zachować równowagę między produkcją roślinną i zwierzęcą. Niska obsada zwierząt i bardzo duże jej zróżnicowanie w grupach obszarowych gospodarstw i regionach nie wynika z braku rolniczych warunków do większego pogłowia lecz z niskiego krajowego popytu na produkty zwierzęce. W Polsce możliwy jest wzrost obsady zwierząt o 30%, zwłaszcza w gospodarstwach o powierzchni od 10 do 50 ha. W tej właśnie grupie gospodarstw występuje korzystna dla produkcji zwierzęcej relacja między liczbą osób zdolnych do pracy i powierzchnią użytków rolnych, a ponadto gospodarstwa te mają największy niewykorzystany potencjał produkcyjny.

Polska posiada przewagi komparatywne względem rynku UE w tych sektorach i kierunkach produkcji, które wymagają wysokich nakładów pracy i ziemi, i są stosunkowo trudne do zmechanizowania. Rolnictwo jako całość, w tym szczególnie pewne kierunki produkcji rolnej spełniają to kryterium (owoce, warzywa, nasiennictwo, uprawy szklarniowe).

Z uwagi na tradycyjne metody produkcji i niskie zużycie środków chemicznych (wykres 7), Polska może z powodzeniem produkować „żywność wysokiej jakości”, na którą będzie wzrastał popyt zarówno wśród konsumentów unijnych jak i polskich.

Wykres 7

Zużycie pestycydów na 1 ha gruntów ornych i sadów w kg substancji aktywnej w latach 1999-2003

Źródło: GUS- Środki produkcji w rolnictwie w 2003 r.

Tworzone są warunki dla rozwoju rolniczej produkcji ekologicznej, wytwarzanej metodami uwzględniającymi wymagania środowiska naturalnego i potrzeby konsumentów. Wykorzystanie swoistej „renty zacofania” dla budowy konkurencyjności polskich gospodarstw produkujących metodami ekologicznymi wymaga jednak podniesienia wiedzy rolników, zwiększenia nakładów inwestycyjnych i podjęcia działań marketingowych.

Szansą polskiego rolnictwa jest względnie korzystna struktura wieku ludności rolniczej. W Polsce 16,1% kierowników gospodarstw rolnych jest w wieku do 34 lat, natomiast w UE-15 tylko 8%. Odmłodzenie grupy związanej z gospodarstwami rolnymi jest w dużym stopniu wynikiem ograniczenia migracji, zmniejszenia możliwości zarobkowania, a także szybszej wymiany pokoleń, wymuszonej uzyskaniem świadczeń emerytalnych w rolnictwie. W okresie przystosowań do nowych warunków działania (członkostwo w Unii) młodzi rolnicy są bardziej skłonni podejmować ryzyko i wyzwania wynikające z nowej sytuacji niż starsi.

W społecznej debacie, jaka toczy się w Polsce nad strategią rozwoju tego sektora, podkreśla się konieczność zmiany sposobów i priorytetów wspierania rolnictwa w kierunku podniesienia rangi pozaprodukcyjnych funkcji produkcji rolnej. Ewolucja ta wynika m.in. ze zmian w społecznym postrzeganiu rolnictwa, nowych wyzwań związanych z ochroną środowiska naturalnego oraz odtwarzaniem tradycji lokalnych. Można wskazać na rosnącą społeczną świadomość, iż dalszy rozwój produkcji rolnej musi przebiegać w sposób zrównoważony. Stosunkowo niska intensywność produkcji rolnej, dobrze zachowane tradycyjne metody produkcji i różnorodność mikro-struktur rolniczych i wiejskich, dają szansę rozwoju polskiego rolnictwa w zgodzie z europejskim modelem rozwoju tego sektora wyznaczonym w ramach Agendy 2000.

2.3. Przetwórstwo artykułów rolnych – wyzwania dla sektora na Jednolitym Rynku

Wzrost konkurencyjności polskiego sektora rolnego nie może następować w oderwaniu od konkurencyjności przetwórstwa rolno-spożywczego, stąd konieczność analizy podstawowych problemów tej dziedziny przemysłu i podjęcia działań poprawiających jej stan.

W pierwszych latach po transformacji ustrojowej powstało dużo prywatnych zakładów przetwórczych, głównie małych, obsługujących rynki lokalne. Takie rozproszenie potencjału przetwórczego wpływało jednak niekorzystnie na ekonomiczne wyniki tych zakładów. Małe i średnie firmy miały i nadal mają ograniczone możliwości inwestycyjne, a co za tym idzie trudności w przeprowadzeniu modernizacji i racjonalizacji produkcji.

W każdej branży przemysłu spożywczego wyłoniła się grupa firm dużych i średnich, stanowiących trzon poszczególnych sektorów, które pod względem standardu jakościowego i sposobu działania nie różnią się istotnie od podobnych firm w krajach UE-15.

Jest to grupa producentów żywności, którzy :

- rozwinęli ofertę towarową i wykazali zdolność jej dostosowywania do wymagań i preferencji odbiorców,
- podnieśli stan i nowoczesność wyposażenia technicznego, technologicznego i infrastruktury technicznej, często na poziom wyższy niż w wielu krajach UE,
- wykazali zdolność egzekwowania od dostawców surowca i półfabrykatów jakości zgodnej z normami i standardami UE,

- stosują lub wdrażają systemy zarządzania jakością,
- są zdolni do osiągnięcia wysokiej jakości pracy i przestrzegania reżimów technologicznych,
- dokonali głębokiej restrukturyzacji swojej działalności i wykorzystywanych zasobów czynników wytwórczych.

Następuje zmiana charakteru i funkcji przemysłu spożywczego. Rozwój tego sektora jest ściśle skorelowany z ogólną koniunkturą gospodarczą i tempem wzrostu PKB. Utrzymuje się słaby związek przemysłu spożywczego ze zmianami poziomu towarowej produkcji rolnictwa. Oznacza to, że główną funkcją tego przemysłu nie jest już przetwarzanie produktów rolnictwa, lecz produkcja żywności o stopniu przetworzenia określanym przez rynek i preferencje konsumentów (krajowych i zagranicznych).

Równocześnie nasila się oddziaływanie przemysłu spożywczego na struktury produkcyjne rolnictwa. Wprawdzie stopień integracji pionowej produkcji rolnej z przetwórstwem jest wciąż za niski, ale wymagania stawiane przez producentów żywności doprowadziły już do znaczącego postępu jakościowego produkcji rolnej oraz do koncentracji podaży produktów rolnictwa.

Polski przemysł spożywczy może być konkurentem dla producentów żywności w krajach UE. Już obecnie prezentuje on duży potencjał produkcyjny, zajmując szóstą pozycję w Europie. Jego głównym atutem i szansą są mniejsze marże i koszty przetwórstwa, co przy niższych cenach produktów rolnictwa, pozwala na osiągnięcie znaczących przewag cenowo-kosztowych. Największe są one w przetwórstwie mięsa czerwonego i drobiu, w produkcji wyrobów cukierniczych (bez czekolad), pieczywa, margaryny, masła, przetworów owocowo-warzywnych i napojów bezalkoholowych (bez soków), a także większości produktów wtórnego przetwórstwa żywności.

Z punktu widzenia konkurencyjności cenowo-kosztowej zagrożeniem dla polskiego sektora żywnościowego może być spodziewany wzrost cen płaconych rolnikom za mleko i buraki cukrowe. Ceny tych produktów są w krajach UE mało zróżnicowane (wynikają ze stosowanych systemów regulacji) i dlatego możliwy jest szybki i znaczący ich wzrost. Równocześnie jednak objęcie polskiego rolnictwa dopłatami bezpośrednimi może spowodować obniżenie cen zbóż i rzepaku, a w ślad za tym poprawę konkurencyjności nie tylko sektora zbożowego i olejarskiego, lecz także paszowego i wtórnego przetwórstwa zbóż. Ponadto procesy zbliżania cen do poziomu UE będą następować na szczeblu sprzedaży detalicznej. Będą one wprawdzie procesem długotrwałym, lecz stworzą szanse wzrostu marż przetwórczych.

Podstawowe branże polskiego przemysłu rolno-spożywczego przetwarzają w głównej mierze surowce pochodzenia krajowego. Baza surowcowa w tym zakresie jest bogata i pod względem ilościowym pokrywa zapotrzebowanie zakładów przetwórczych. W głównych dziedzinach produkcji żywności w Polsce samowystarczalność mierzona stosunkiem wysokości produkcji do konsumpcji jest bliska lub przewyższa 100%. Potrzebna jest jednak poprawa i wyrównanie jakości polskich surowców rolnych. Wprowadzenie mechanizmów powodujących pożądaną zmianę w tym zakresie będzie korzystne dla poprawy jakości i bezpieczeństwa produktów polskiego przemysłu spożywczego, a przez to wzmocni jego konkurencyjność. Sprzyjać temu będzie powiązanie producentów rolnych i ich grup z zakładami przetwórstwa poprzez długookresowe umowy kontraktacyjne. Wyższa jakość surowców jest również często premiowana wyższymi cenami skupu, co z kolei korzystnie wpływa na podwyższenie dochodów gospodarstw rolnych, a pośrednio na poprawę jakości życia rolników.

Rozmieszczenie zakładów przemysłu spożywczego i koncentracja tego sektora na terenie Polski kształtowały się pod wpływem różnych czynników. Małe i średnie zakłady przetwórcze, stanowiące większość w polskiej branży spożywczej, są bardzo rozproszone, ale jednocześnie zlokalizowane blisko bazy surowcowej. Duże rozdrobnienie nie pozwala natomiast tym zakładom wykorzystać efektu skali produkcji dla poprawy wyników ekonomicznych.

Korzystne byłoby więc wspieranie istniejących małych i średnich przetwórców, które po zmodernizowaniu spełniałyby wymagania sanitarne lub weterynaryjne UE. Dodatkowym czynnikiem przemawiającym za wsparciem dla tych zakładów jest fakt, że zakłady przetwórstwa rolno-spożywczego są często jedynymi na danym terenie oferującymi pozarolnicze miejsca pracy dla ludności na obszarach wiejskich.

Powstały zakłady, które specjalizują się w nowych dziedzinach przetwórstwa. Od podstaw zbudowano takie branże jak np.: przemysł soków i napojów bezalkoholowych, jogurtów, lodów, chipsów, płatków śniadaniowych, przetworów drobiowych, przetwórstwa kawy, herbaty, karmy dla zwierząt domowych. Duży postęp i zwiększenie oferty nastąpiło w produkcji dań gotowych, koncentratów spożywczych, żywności dietetycznej.

Możliwość rozwoju polskiego przetwórstwa rolno-spożywczego tkwi w większej innowacyjności produktów. Zarówno na rynku krajowym jak i zagranicznym zachodzą ciągle zmiany w dziedzinie preferencji konsumentów oraz następuje duża segmentacja rynków. Tworzą się grupy konsumentów poszukujące określonych typów produktów żywnościowych. Zjawisko to można wykorzystać wzbogacając i różnicując bardziej ofertę handlową polskiego przetwórstwa, starając się znaleźć jak najwięcej nisz rynkowych zarówno na rynku krajowym jak i rynkach zagranicznych (żywność ekologiczna, dietetyczna, półprodukty dla cateringu i restauracji).

Możliwości rozwoju polskiego przetwórstwa tkwią również w produkcji wyrobów regionalnych i tradycyjnych, zwłaszcza na terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Wprowadzenie w Polsce systemu ochrony i promocji wyrobów regionalnych i tradycyjnych powinno być istotnym czynnikiem realizacji zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Przyczyni się to do zróżnicowania zatrudnienia na obszarach wiejskich¹².

Wejście na polski rynek globalnych firm stworzyło m.in. warunki dostępności do światowych osiągnięć w dziedzinie organizacji i zarządzania przedsiębiorstwami. Działalność sieci zagranicznych wymusza na krajowych przedsiębiorstwach większe zainteresowanie wdrażaniem nowoczesnych strategii działania, przebudowę struktur, konsolidację, dążenie do uzyskania nowej jakości w zarządzaniu sprzedażą. Rozpowszechniają się nowoczesne technologie zarządzania oparte na elektronicznej wymianie danych i dostępie do internetu. Techniki te powinny być w szerszym zakresie wykorzystywane również w średnich i małych przedsiębiorstwach.

Polscy producenci rolni i przetwórcy przemysłu rolno-spożywczego jeszcze nie doceniają w pełni wpływu działań marketingowych na rozwój branży. Istnieje konieczność stworzenia wspólnych systemów umożliwiających wprowadzanie produktów na rynek i wykorzystania do tego spółdzielni zajmujących się organizacją zbytu.

¹² Ustawa z dnia 17 grudnia 2004 r. o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych (Dz.U. z 2005 r. Nr 10, poz.68). *Strategia Identyfikacji i Promocji Produktów Tradycyjnych* (przyjęta przez RM w dniu 4 stycznia 2005 r.).

Osiągnięcie unijnych standardów sanitarnych i weterynaryjnych przede wszystkim w zakładach ubojowych, rozbioru i przetwórstwa mięsa, przetwórstwa mleka jest nieodzownym warunkiem działalności tych przedsiębiorstw na jednolitym rynku europejskim.

Według stanu na dzień 27.04.2005 r. uprawnienia do handlu na terytorium krajów Unii Europejskiej posiada: 647 zakładów mięsa czerwonego w zakresie uboju, rozbioru i składowania; 177 zakładów mięsa białego w zakresie uboju i rozbioru; 392 zakłady zakwalifikowane do przetwórstwa mięsa czerwonego i drobiowego; 28 zakładów produkujących środki spożywcze z udziałem 10% mięsa; 225 zakładów mleczarskich oraz 179 zakładów przetwórstwa ryb, skorupiaków i mięczaków.

Szacuje się, że zaawansowanie procesu dostosowawczego do standardów europejskich w przypadku zakładów mięsa czerwonego stanowi ok. 89%, mięsa białego ok. 83%, mleka ok. 90%, przetwórstwa ryb, skorupiaków i mięczaków – ok. 85%.

Okresy przejściowe otrzymało 721 zakładów, z czego 165 zakładów do chwili obecnej zostało wykreślonych Decyzją Komisji Europejskiej 2004/474/EC i 2005/271/WE, w tym 121 zakładów dostosowało się do wymogów UE, a pozostałe 44 zakłady zostały przeniesione do sprzedaży bezpośredniej lub na rynek o małej zdolności produkcyjnej, lub zaprzestały działalności.

Rozwój polskiego przetwórstwa musi uwzględniać wymagania unijne dotyczące bezpieczeństwa żywności. Prawie wszystkie duże i większość średnich zakładów wdrożyła już system HACCP (HACCP - System Analizy Zagrożeń i Krytycznych Punktów Kontroli ukierunkowany na zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego żywności). Wdrażane są też inne systemy bezpieczeństwa (GMP - Dobrej Praktyki Produkcyjnej, GHP – Dobrej Praktyki Higienicznej) oraz systemy kontroli jakości norm ISO 9000.

Przestrzeganie GMP i GHP w zakładach związane jest z poprawą stanu technicznego budynków i otoczenia, zabezpieczenia przed gryzoniami, stanu urządzeń i maszyn oraz materiałów, z jakich są wykonane, pochodzenia surowców i materiałów wykorzystywanych w procesie produkcji, poprawą stanu magazynów oraz sposobów i metod magazynowania surowców i produktów, prawidłowego oświetlenia stanowisk pracy i pomieszczeń produkcyjno-magazynowych, itp.

Polska jest dużym potencjalnym rynkiem zbytu dla produkowanej u nas żywności. W strukturze wydatkowania dochodów Polaków produkty żywnościowe mają nadal większy udział niż w krajach UE (jest to efekt niskiej zamożności Polaków). Ocenia się, że w krótkim okresie wzrost krajowego popytu na produkty żywnościowe będzie kształtował się na poziomie ok. 2% rocznie, a w dłuższym okresie ponad 3%. Będzie to wynikiem wzrostu spożycia owoców, mięsa, serów, rozszerzania zasięgu żywności ekologicznej oraz wysokoprzetworzonej, rozwijania oferty towarowej taniej żywności dla uboższych warstw społeczeństwa.

Polskie produkty rolne oraz wyroby przemysłu spożywczego stanowią ważną pozycję w polskim handlu zagranicznym. Ich udział w eksporcie w 2004 r. wyniósł 8,7%. Lepsza jakość eksportowanych produktów i intensyfikacja działań w zakresie marketingu mogą spowodować osiągnięcie w tym zakresie korzystniejszych dla polskiego przemysłu spożywczego efektów.

Przemysł spożywczy powinien też lepiej wykorzystywać możliwości związane z geograficznym położeniem Polski i naturalną bliskością dużych rynków zbytu – krajów byłego ZSRR i krajów Unii Europejskiej – powiązanych z Polską tradycjami i upodobaniami żywieniowymi. Polska ma długoletnie doświadczenie w kontaktach handlowych z tymi krajami i powinna to wykorzystać.

Problemy polskiego przemysłu rolno-spożywczego oraz potencjalne możliwości rozwoju tej gałęzi stawiają przed nią główny cel: poprawę konkurencyjności. Sprawne i konkurencyjne przetwórstwo artykułów rolnych jest warunkiem dla szybkiego rozwoju rolnictwa. Celami częściowymi są przede wszystkim: poprawa bezpieczeństwa i jakości żywności, dostosowanie do standardów sanitarnych lub weterynaryjnych oraz do wymogów rynkowych pod względem oferty, a także zapewnienie miejsc pracy dla ludności obszarów wiejskich. Trwałe powiązania (umowy) przetwórstwa z dostawcami surowców zapewnią obydwu stronom potrzebną stabilizację warunków produkcji.

Zmiany, jakie nastąpiły w obrocie towarowym w kraju i zagranicą, stwarzają szansę dla zwiększenia roli rynków hurtowych (w zakresie planowania oraz organizacji zaplecza pozwalającego na zbyt standaryzowanych, jednolitych i dużych partii towarów). Barię uniemożliwiającą zawieranie długotrwałych kontraktów rynkom hurtowym, jak również małym przedsiębiorcom prowadzącym działalność w tym zakresie, jest brak odpowiedniej bazy przechowalniczej, gwarantującej rytmiczność dostaw oraz utrzymanie jakości produktów w ciągu całego sezonu. Rynki hurtowe w obliczu silnego rozdrobnienia rolnictwa w Polsce stanowią ważny element struktur skupu i pośrednictwa. Skoncentrowanie podaży płodów rolnych na rynkach hurtowych, w wyniku działalności dużej ilości niezależnych podmiotów gospodarczych, wpływa na wzrost konkurencyjności, skutkując:

- lepszym rozpoznaniem popytu przez producentów,
- poprawą jakości i bezpieczeństwa oferowanych produktów,
- stabilizacją cen,
- zmniejszeniem ilości ogniw pośrednich w handlu,
- stymulowaniem procesu integracji producentów rolnych.

Rynki hurtowe powinny więc nadal podejmować niezbędne działania w zakresie:

- współpracy i aktywnego kreowania grup producentów rolnych i grup marketingowych, jako naturalnego ogniw zaopatrzenia rynku poprzez pomoc w ich organizacji, doradztwo prawne i agrotechniczne, itp.,
- tworzenia nowych miejsc pracy w działalności pozarolniczej związanej ze standaryzacją i dystrybucją płodów rolnych,
- podnoszenia kwalifikacji zawodowych osób zamieszkujących obszary wiejskie w zakresie nowych form organizacji produkcji, marketingu i dystrybucji,
- stworzenia spójnego systemu informacji rynkowej, obejmującego wymianę informacji o popycie, podaży i notowanych cenach,
- współpracy pomiędzy poszczególnymi rynkami w zakresie wspólnej realizacji dużych partii artykułów rolnych.

2.4. Mocne i słabe strony obszarów wiejskich i rolnictwa, szanse i zagrożenia

Analiza SWOT została przygotowana na potrzeby określenia celów i priorytetów *Strategii rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013* przy wykorzystaniu diagnozy określonej w rozdziale II.

Mocne strony:	Słabe strony:
<ul style="list-style-type: none"> • duży, nie w pełni wykorzystany areal ziemi rolniczej i duże zasoby względnie taniej siły roboczej a tym samym niskie koszty jednostkowe pracy i ziemi; • przewagi komparatywne w sektorach i kierunkach produkcji o wysokich nakładach pracy i ziemi; • przewagi cenowe produkcji rolnej w pierwszych latach członkostwa w UE; • korzystna struktura wiekowa mieszkańców wsi (w tym rolników) – wysoki odsetek ludzi młodych; • przedsiębiorczość mieszkańców wsi; • duże skupiska ludności na obszarach wiejskich; • niski stopień specjalizacji, który daje dużą elastyczność zmian kierunku produkcji; • względnie dobry stan środowiska naturalnego; • korzystne warunki do rozwoju turystyki; • zmodernizowany sektor przetwórczy; • duże zaplecze surowcowe przetwórstwa; • sąsiedztwo dużych rynków zbytu: rynku krajów WNP i rynku niemieckiego; • zdobyte doświadczenia w pozyskiwaniu środków z funduszy przedakcesyjnych (np. SAPARD) 	<ul style="list-style-type: none"> • wysokie bezrobocie (w tym bezrobocie pokoleniowe); • niska mobilność ludności wiejskiej; • niskie wykształcenie mieszkańców wsi; • brak kapitału w rolnictwie i na obszarach wiejskich; • niska zdolność kredytowa podmiotów sektora rolnego; • ograniczona możliwość zatrudnienia poza rolnictwem; • słabo rozwinięta infrastruktura społeczna (szkoły, instytucje kulturalne) oraz infrastruktura techniczna (wodociągi, kanalizacja, gazyfikacja); • niska atrakcyjność inwestycyjna obszarów wiejskich; • słaba integracja pionowa i pozioma w sektorze rolno-spożywczym i małe skłonności do wspólnych działań; • słaby marketing i kadra menedżerska w małych zakładach przetwórczych; • powiększające się dysproporcje w dochodowości pomiędzy małymi i wielkoobszarowymi gospodarstwami; • zróżnicowanie rozwoju regionów; • niekorzystna struktura gospodarstw; • słaby stan zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego w niektórych regionach

Szanse:	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • objęcie Polski funduszami strukturalnymi; • objęcie polskiego rolnictwa Wspólną Polityką rolną, co daje możliwość konkurowania na jednolitym rynku na względnie równych warunkach; • reforma Wspólnej Polityki Rolnej: odejście od wsparcia intensyfikacji produkcji oraz zwiększenie swobody podejmowania decyzji produkcyjnych; • rozwój pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich; • dywersyfikacja działalności rolniczej; • duży wewnętrzny rynek zbytu na obszarach wiejskich powiązany z potencjalnym wzrostem siły nabywczej; • duży, jednolity rynek zbytu UE; • zmiana oczekiwań ludności w UE w zakresie funkcji społecznych rolnictwa na korzyść rolnictwa wielofunkcyjnego; • zmiana oczekiwań konsumentów w zakresie metod produkcji na korzyść ekstensywnych, przyjaznych środowisku i dobrostanowi zwierząt; • preferencje polskich konsumentów wobec polskiej żywności; • adaptacja technologii i metod zarządzania z UE-15; • przeniesienie aktywności ekonomicznej na obszary wiejskie; • wzrost zainteresowania obszarami wiejskimi jako miejscem zamieszkania i spędzania wolnego czasu; • prognozowany rozwój turystyki; • otwarcie rynku UE dla polskich producentów żywności ekologicznej, tradycyjnej, regionalnej; • rozwój infrastruktury kulturalnej i ochrona dziedzictwa kulturowego, który przyczyni się do zaspokojenia potrzeb społecznych oraz podniesienia atrakcyjności obszarów wiejskich 	<ul style="list-style-type: none"> • rozbieżność priorytetów rozwoju obszarów wiejskich i polityki rolnej między rozwiniętymi państwami UE a Polską; • obniżenie wsparcia rolnictwa europejskiego w wyniku negocjacji WTO; • ograniczona możliwość poprawy wykształcenia ludności wiejskiej przy ubogiej infrastrukturze społecznej; • szybki rozwój produkcji rolnej w krajach o niskich kosztach produkcji; • konieczność poniesienia dużych wydatków w krótkim czasie na dostosowanie do unijnych standardów

Wnioski :

1. Problemy społeczne i gospodarcze polskiej wsi wynikające z wysokiego bezrobocia, słabo rozwiniętej infrastruktury społecznej, zapóźnień w rolnictwie oraz innych czynników (zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych), wymagają podjęcia działań na rzecz zapewnienia alternatywnych źródeł dochodów, poprawy infrastruktury społecznej wsi oraz rozbudowy infrastruktury technicznej. Niezbędne jest zwiększenie aktywności społecznej na rzecz wspólnych działań służących poprawie warunków i jakości życia na wsi.
2. Mocne strony sektora rolnego wskazują na duży potencjał rozwojowy i możliwości konkurowania polskiego rolnictwa na jednolitym rynku unijnym. Dlatego też, celem jest wspieranie konkurencyjności rolnictwa poprzez poprawę efektywności i dochodowości gospodarstw rolnych oraz wzmocnienie rozwoju instytucjonalnego, kształtującego warunki sprzyjające aktywności gospodarczej rolników. Ponadto, biorąc pod uwagę słabą integrację pionową i poziomą w sektorze, należy zwrócić szczególną uwagę na wspieranie koncentracji podaży, zwiększenie udziału rolników w rynkach hurtowych oraz aktywizację współpracy naukowych jednostek badawczych z rolnikami.
3. Duże szanse dla rozwoju wsi i rolnictwa wynikają z wysokich inwestycji w przetwórstwie rolno-spożywczym w ostatnich latach, co umożliwiło znaczącą modernizację technologii produkcji w sektorze żywnościowym. Mimo już osiągniętego postępu poprawa konkurencyjności przetwórstwa wymaga nadal wsparcia ze środków publicznych. Analiza szans i zagrożeń wskazuje, iż dalszy rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego powinien iść w kierunku poprawy jakości oraz bezpieczeństwa żywności, zwłaszcza w małych i średnich zakładach.
4. Wysoka różnorodność biologiczna wielu obszarów użytkowanych rolniczo stawia nasz kraj w wyjątkowej pozycji na tle krajów UE-15. Bogactwo przyrodnicze Polski polega m.in. na występowaniu szeregu półnaturalnych, unikatowych siedlisk zanikających w krajobrazie Europy. Dlatego wielu konsumentów w UE postrzega nasz kraj nie tylko jako potencjalnego producenta zdrowej, wysokiej jakości żywności, ale także jako region, w którym wspieranie przyjaznego dla środowiska sposobu prowadzenia działalności rolniczej pozwoli ocalić wiele ginących gatunków i siedlisk terenów otwartych, wiążących się nierozzerwalnie z tożsamością Europy. Zachowanie potencjału przyrodniczego i jego promocja, a także poprawa stanu środowiska, jest szansą dla zrównoważonego rozwoju naszego kraju i całego regionu.

Rozdział III. Rozwój obszarów wiejskich i rolnictwa do 2020 roku (próba prognozy)

3.1. Uwagi wstępne

Prognozowanie rozwoju rolnictwa polskiego w perspektywie kilkunastu lat obarczone jest znacznym ryzykiem błędu. Chodzi tu nie tyle o brak dostępnych danych statystycznych, co o nieprzydatność – w większości elementów prognozy – metody ekstrapolacji dotychczasowych tendencji. W wyniku transformacji ustrojowej nastąpiła całkowita zmiana czynników rządzących rozwojem rolnictwa polskiego. Przykładem może tu być prognozowanie produkcji rolniczej. Do roku 1990 polegało ono na przewidywaniu ile można wytworzyć przy danych zasobach czynników produkcji. Obecnie, punktem wyjścia prognozy zmian produkcji rolniczej i spożywczej musi być ustalenie ile można sprzedać, obejmując rynek krajowy oraz eksport, skorygowany o przewidywany poziom importu.

Drugim słabym punktem prognozy jest niewiedza co do głównych kierunków zmian Wspólnej Polityki Rolnej lub szerzej wspólnej polityki gospodarczej Unii Europejskiej po 2013 roku. Nie są też znane ostateczne ustalenia Rundy Milenijnej Światowej Organizacji Handlu (WTO), a tym bardziej – ustalenia kolejnej rundy rokowań, która powinna zakończyć się przed 2020 r. Oznacza to ograniczone wyobrażenie i wiedzę o zewnętrznych ekonomicznych, handlowych i prawnych warunkach rozwoju rolnictwa polskiego w drugiej dekadzie nowego tysiąclecia. Znacznie łatwiejsze jest natomiast przewidywanie zmian demograficznych w Polsce oraz będących ich konsekwencją przemian strukturalnych, choć i w tym punkcie wpływ nowych tendencji we wspólnotowej polityce rolnej może być dość istotny.

3.2. Zmiany demograficzne

W okresie najbliższych kilkunastu lat populacja Polski będzie się stopniowo zmniejszała. Z prognoz demograficznych wynika, że w 2020 roku na ogólną liczbę 37,2 mln ludności (obecnie 38,2 mln), 15 mln (obecnie 14,6 mln), czyli 41% będzie zamieszkiwało na wsi (obecnie 38%). Mieszkańcy wsi będą stanowili społeczność stosunkowo młodą w porównaniu z ludnością żyjącą w miastach. Wśród osób będących w wieku poprodukcyjnym (60 lat i więcej kobiety i 65 lat i więcej mężczyźni) tylko 34% będzie zamieszkiwało na wsi, natomiast w odniesieniu do dzieci i młodzieży będzie to aż 46%. Ten podział nie oznacza, że wiejska społeczność uchroni się od procesu demograficznego starzenia, ale nasilenie tego procesu będzie zdecydowanie słabsze niż w miastach.

W 2020 roku liczba ludności na wsi w wieku emerytalnym będzie wynosiła około 3 mln, osób a w miastach 5,6 mln. Osoby z tej grupy wieku będą stanowiły około 19% w strukturze ogółu ludności wiejskiej, gdy w miastach 25%.

Zmianie liczebnej ulegać będzie również zbiorowość osób w wieku produkcyjnym. Ten spadek będzie szczególnie znaczący w miastach. Tam w latach 2010-2020 średniorocznie z grupy osób w wieku produkcyjnym ubywać będzie około 201 tys. osób, podczas gdy na wsi taka tendencja będzie daleko słabsza (średnioroczny ubytek wyniesie zaledwie 3 tys. osób). W konsekwencji tych procesów pewnemu zmniejszeniu ulegną różnice pomiędzy miastem a wsią w liczbie osób w wieku produkcyjnym. W 2020 roku będzie ich na wsi około 9 mln, a w miastach 13 mln. Jednak na wsi w opisywanym dziesięcioleciu wśród ludności w wieku

produkcyjnym średniorocznie o około 5 tysięcy zwiększać się będzie zbiorowość w wieku produkcyjnym niemobilnym (45-59/64 lata).

W sporządzonej przez GUS prognozie demograficznej¹³, w oparciu o dotychczasowe trendy, założono stosunkowo niską średnioroczną skalę migracji z saldem na korzyść obszarów wiejskich (około 19 tys.). Z tych przewidywań wynika, że w latach 2007-2020 wskutek migracji wewnętrznych na wsi przybędzie 264 tys. osób. W tym samym okresie na skutek migracji zagranicznych ze wsi ubędzie 62 tys. osób (z miast 248 tys.). W tej prognozie w małym stopniu uwzględniono aspiracje zawodowe i skłonność do przestrzennej mobilności młodego pokolenia mieszkańców wsi.

Tymczasem z badań Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej wynika, że stopniowo nasila się skłonność do migrowania ze wsi do miasta, pomimo istotnych barier ograniczających (problemy mieszkaniowe, trudności adaptacyjne w nowym środowisku, małe szanse znalezienia pracy itp.) to zjawisko¹⁴. Jeżeli przyjąć, że od 2015 roku następować będzie bardzo znaczące zmniejszanie się liczby osób w wieku produkcyjnym w miastach (zwłaszcza w przedziale 18-44 lata) stwarzać to będzie dla młodzieży wiejskiej szanse na ponadlokalnych rynkach pracy.

Wpływ uwarunkowań demograficznych na przeobrażenia w obrębie wiejskich struktur wiązać się będzie ze zmniejszaniem się wielkości grupy ludności rolniczej. Następować to będzie przede wszystkim w związku z postępującą dezaktywizacją w gospodarstwach rolnych ludności w wieku nieprodukcyjnym i w starszym wieku produkcyjnym (55 lat i więcej) oraz ograniczeniem angażowania się kobiet do zajęć przy produkcji rolniczej.

3.3. Zmiany struktury obszarowej

Zmniejszanie zatrudnienia w rolnictwie w dużym stopniu będzie powiązane z tendencjami przemian w strukturze agrarnej, chociaż należy przewidywać, że zmiany zachodzące w jej obrębie będą następowały wolniej niż odchodzenie ludności z rolnictwa, ze względu na niechęć do wyzbywania się ziemi, nawet przy relatywnie wysokich dochodach ze źródeł pozarolniczych.

Zakładając, że kryterium klasyfikacji gospodarstw jest wielkość użytkowanych przez nie gruntów i za gospodarstwo rolne uznajemy wszelkie jednostki o obszarze od 1 ha UR wzwyż¹⁵, oraz kontynuowane będą obecne trendy w kierunku i tempie zmian agrarnych, można przewidywać, że w 2020 roku będzie około 1700 tys. indywidualnych gospodarstw rolnych (a zatem około 10% - 15% mniej niż obecnie), lecz o znacznie silniej spolaryzowanej strukturze obszarowej i dużym zróżnicowaniu regionalnym. Jeżeli utrzyma się dotychczasowa tendencja w narastaniu liczby jednostek o obszarze 1-2 ha ich zbiorowość w 2020 roku wyniesie 680 tys. i będzie stanowić około 40% ogółu gospodarstw rolnych. Ten czynnik spowoduje, że średni obszar użytków rolnych w rolnictwie indywidualnym utrzyma się na stosunkowo stabilnym poziomie i będzie wynosił około 9 ha UR (obecnie 8,5 ha).

Wyłączenie z grona gospodarstw rolnych, jednostek o obszarze od 1 do 2 ha UR automatycznie spowoduje, że średni obszar pozostałych gospodarstw wzrośnie do 14 ha UR.

¹³ Prognoza Demograficzna na lata 2003-2030. Seria Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2004.

¹⁴ Szemberg A.: Przestrzenna mobilność ludności w latach 1996-2000. Komunikaty Raporty Ekspertyzy, nr 481 IERiGŻ, Warszawa 2003.

¹⁵ Pomijamy tu niedostatki obecnie obowiązującej klasyfikacji, która nie uwzględnia w wystarczającym stopniu siły ekonomicznej gospodarstwa.

Najmniejsze obszarowo gospodarstwa łącznie będą obejmować tylko 6% z całej powierzchni użytków rolnych, gdy w gospodarstwach o obszarze 20 ha i więcej znajdować się będzie około 63% ogólnego areалу.

Przewidywana polaryzacja obszarowa gospodarstw i koncentracja gruntów w jednostkach największych następować będzie w wyniku kurczenia się zbiorowości z grup obszarowych od 3 do 20 ha UR. Stosunkowo najwyższy ubytek, wynoszący do 2020 roku około 8 tys. gospodarstw średnio rocznie, nastąpi w grupie obszarowej od 7 do 10 ha UR.

Gdyby utrzymało się obecne zróżnicowanie przestrzenne w skali opisywanych zjawisk, to dysproporcje regionalne w strukturze agrarnej gospodarstw rolnych uległyby widocznemu powiększeniu.

Tabela 1

Prognoza struktury agrarnej gospodarstw rolnych w 2020 roku*

Makroregion*	Liczba Gospodarstw	Grupy obszarowe w ha UR					
		1-2	2-5	5-10	10-20	20-50	50 i więcej
		Suma wiersza = 100					
Ogółem	1682764	40,5	30,6	8,5	8,6	9,3	2,5
Środkowozachodni	147660	26,1	20,8	8,0	13,3	25,2	6,6
Środkowowschodni	658237	35,4	29,3	8,7	13,6	11,7	1,3
Południowo-wschodni	580862	49,6	35,7	7,8	4,7	1,8	0,4
Południowo-zachodni	146285	48,9	28,2	5,7	2,0	9,6	5,6
Północny	149720	33,1	28,8	13,9	3,9	11,8	8,5

*Poszczególnym makroregionom odpowiadają następujące województwa:

- środkowozachodni – kujawsko-pomorskie i wielkopolskie,
- środkowowschodni – łódzkie, mazowieckie, lubelskie i podlaskie,
- południowo-wschodni – świętokrzyskie, małopolskie, podkarpackie i śląskie,
- południowo-zachodni – opolskie, lubuskie i dolnośląskie,
- północny – zachodniopomorskie, pomorskie i warmińsko-mazurskie.

Z prognozy wynika, że procesy koncentracji ziemi najsilniej zaznaczać się będą na terenach środkowozachodnich i północnych. W pierwszym z wymienionych makroregionów odsetek gospodarstw rolnych o obszarze powyżej 20 ha UR wyniesie w 2020 roku ponad 30%, natomiast w drugim nieco ponad 20%. Równocześnie makroregion środkowozachodni będzie jedynym regionem, gdzie we wszystkich grupach obszarowych poniżej 20 ha UR zmniejszać się będzie bezwzględna liczba gospodarstw.

Największym rozdrobnieniem agrarnym niezmiennie cechować się będą południowe tereny kraju. Prawie połowa z ogółu gospodarstw rolnych położonych na tych terenach będzie się mieścić w przedziale od 1 do 2 ha UR. W makroregionie południowo-zachodnim zaznaczać się przy tym będzie nieznaczna koncentracja gruntów i powiększanie zbiorowości gospodarstw o największym obszarze. Można przewidywać, że do 2020 roku przybędzie tam około 10 tys. gospodarstw o obszarze powyżej 20 ha UR, z czego połowę stanowić będą jednostki o powierzchni 50 ha UR i więcej. Terenem charakteryzującym się największym udziałem gospodarstw małoobszarowych pozostanie makroregion południowo-wschodni. Na podstawie dotychczasowych trendów można przewidywać, że do 2020 roku przybędzie tam 42 tys. nowych jednostek o powierzchni od 1 do 2 ha UR. Chociaż równocześnie w tym regionie ubywać będzie gospodarstw od 2 do 10 ha na rzecz większych jednostek, tereny te

nadal wyróżniać się będą dużym wpływem tradycji społeczno-kulturowych na kształtowanie struktur rolniczych.

Zakładając, że istnienie gospodarstwa rolnego wymaga przynajmniej jednej osoby zatrudnionej (niezależnie od rzeczywistego czasu wkładanej pracy) liczba pracujących w rolnictwie coraz bardziej zbliża się do liczby gospodarstw. Trzeba jednak brać pod uwagę, że w małoobszarowych gospodarstwach, które zazwyczaj nie spełniają istotnych funkcji dochodowych, są to głównie osoby nie będące w wieku aktywności zawodowej, bądź traktujące te zajęcia na równi z pracami w gospodarstwie domowym. Dlatego włączanie do grupy zatrudnionych w rolnictwie osób niepełnozatrudnionych, które utrzymują się głównie z innych źródeł zdecydowanie zmienia skalę zatrudnienia w polskim rolnictwie. Biorąc pod uwagę te uwarunkowania należy przewidywać, że rzeczywista liczba osób aktywnych zawodowo (pełnozatrudnieni w rolnictwie) będzie w 2020 roku zdecydowanie mniejsza niż liczba gospodarstw i będzie wynosiła około 1300 tys. osób.

Analizując prawdopodobieństwo spełnienia się przedstawionej prognozy należy rozważyć, na ile polityka rolna najbliższych lat może wpłynąć na zmianę prezentowanych tendencji przeobrażeń strukturalnych. Wydaje się jednak, że zarówno pod względem kształtowania liczby gospodarstw, jak i ich struktury obszarowej przedstawiony obraz nie ulegnie zasadniczym zmianom. Preferencje w polityce rolnej, a zwłaszcza wspieranie nierolniczej działalności gospodarczej, uruchamianie programów rolno-środowiskowych itp. sprzyjać będą dywersyfikacji funkcji gospodarstw rolnych i wzmocnieniu małoobszarowych jednostek. Wydaje się natomiast mało prawdopodobne by rodziny dzisiaj utrzymujące się głównie lub wyłącznie ze źródeł nierolniczych całkowicie zrezygnowały z gospodarstwa. W takiej sytuacji można spodziewać się jedynie tendencji ograniczania jego obszaru, tym bardziej, że w przypadku zarobkowania na własny rachunek powszechnie wykorzystuje się zasoby gospodarstwa, zwłaszcza siedlisko i budynki.

Odnosnie przyszłej liczby gospodarstw w najmniejszych grupach obszarowych (1-2 ha UR) ewentualny błąd szacunku może dotyczyć mobilności pomiędzy nimi, a działkami. Jednak ten problem rozstrzygać będzie przede wszystkim utrzymanie dotychczasowego kryterium dolnej wielkości powierzchni gospodarstwa rolnego.

Tempo procesów koncentracji gruntów zależeć będzie od sytuacji na rynku ziemi rolniczej. Kierunki i dynamika przemian w strukturze agrarnej są związane z oddziaływaniem różnych czynników o charakterze ekonomicznym, społecznym, demograficznym, jednak państwo, poprzez instrumenty polityki struktur rolnych, powinno aktywnie wpływać na te przemiany. Jest to element polityki rolnej, która w dużej mierze musi być kształtowana na szczeblu poszczególnych krajów.

Agencja Nieruchomości Rolnych sprzedaje i wydzierżawia grunty rolne Skarbu Państwa, w większości pochodzące z dawnych ppgr. Przepływ tych gruntów do sektora prywatnego umożliwił powiększenie znacznej części gospodarstw rolnych (296 tys. umów sprzedaży, bądź dzierżawy, na podstawie których użytkowane jest 1,35 mln ha gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa). Gospodarstwa, do których te grunty trafiły, pozyskały możliwość lepszego wykorzystania posiadanych, zazwyczaj znacznych nadwyżek siły roboczej (ukryte bezrobocie na wsi). Jednocześnie w wyniku procesu restrukturyzacji i prywatyzacji gruntów dawnych ppgr, wyodrębniono ponad 5 tys. dużych (ponad 100 ha) nieruchomości Zasobu, obejmujących łącznie 2,1 mln ha (średnio ok. 395 ha na 1 umowę). W gospodarstwach utworzonych przez nabywców i dzierżawców tych nieruchomości znajduje aktualnie zatrudnienie ok. 60 tys. osób.

Większość gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa o pow. blisko 3 mln ha pozostaje w dzierżawie. Część tych gruntów będzie w związku z tym podlegać dalszej

restrukturyzacji, która z jednej strony musi uwzględniać dążenie większości dzierżawców do nabycia tych nieruchomości na własność, z drugiej natomiast brać pod uwagę potrzebę dalszego wspierania procesu powiększania gospodarstw rolników indywidualnych w regionach, gdzie grunty rolne Skarbu Państwa mogą być im zaoferowane.

Pomimo, że w makroregionie południowo-wschodnim zalesienia przyczynią się do przesunięcia części gospodarstw do grupy działek poniżej 1 ha UR, w dalszym ciągu większość gospodarstw położonych na tych terenach spełniać będzie głównie funkcje siedliska, zaopatrzenia gospodarstwa domowego oraz zaplecza działalności zarobkowej (agroturystyka, wyroby regionalne, działalność z otoczenia rolnictwa).

Znaczenie rent strukturalnych w przyspieszaniu procesu koncentracji gruntów w pewnym stopniu osłabiać będzie zawarta w tej procedurze możliwość przekazywania ziemi naturalnym następcom. Rola tego czynnika w przeobrażeniach struktury agrarnej zależy będzie zatem od sytuacji na rynku pracy i skali migracji z rolnictwa. W latach 2010-2020 znaczenie rent strukturalnych wzmacniać będą uwarunkowania demograficzne (starzenie się ludności rolniczej). Wobec przewidywanego braku następców, ziemia częściej będzie przekazywana na powiększanie innych gospodarstw.

Przy wzrastających cenach ziemi rolniczej powiększy się znaczenie dzierżaw. Dotychczas rola dzierżaw w kształtowaniu struktury gospodarstw rolnych w Polsce była stosunkowo niewielka i silniej zaznaczała się jedynie na tzw. terenach popegeerowskich w związku z działalnością Agencji Nieruchomości Rolnych. Przewidywania związane z powiększaniem się zainteresowania się dzierżawami w naszym kraju należy wiązać z dość powszechną niechęcią właścicieli do wyzbywania się posiadanego majątku i brakiem motywacji dzierżawców do inwestowania w nie swoje grunty (zazwyczaj utrzymywane w niskiej kulturze rolnej). Takie postawy ulegać będą zmianie w związku z wprowadzaniem w Polsce, bardzo korzystnym z punktu widzenia dzierżawcy, prawnym usankcjonowaniem jego dostępu do programów wspierania wsi i rolnictwa i traktowaniem go na równi z właścicielami gruntów w dopłatach bezpośrednich.

Najbardziej spektakularne przeobrażenia w strukturze agrarnej będą związane ze zmniejszaniem się grupy gospodarstw od 5 do 10 ha UR. Ten proces będzie narastał zwłaszcza na terenach, gdzie z racji położenia będą szczególnie korzystne warunki do rozwoju nierolniczej działalności gospodarczej, a równocześnie wzrastać będzie aktywność rynkowa i siła ekonomiczna części gospodarstw rolnych. Takie przemiany zostały już zapoczątkowane w niektórych środkowowschodnich częściach Polski (województwo podlaskie).

3.4. Dochody ludności rolniczej

Ludność wiejska radykalnie zmieniła źródła swych dochodów w latach 1996-2002 (tab. 2). Nastąpił bardzo głęboki spadek udziału rodzin czerpiących dochody ze źródeł mieszanych, czyli jednocześnie rolniczych i nierolniczych. Z prowadzenia produkcji rolniczej zrezygnowały głównie gospodarstwa drobne, z glebami złej jakości i te położone w rejonach pagórkowatych, podgórskich i górskich, a więc terenach o utrudnionych warunkach gospodarowania. Wzrósł natomiast mniej więcej w tym samym stopniu udział rodzin czerpiących dochody wyłącznie ze źródeł pozarolniczych. Tylko co dwudzieste gospodarstwo domowe na wsi czerpało dochody wyłącznie z rolnictwa, i udział ten praktycznie nie uległ zmianie w latach 1996-2002.

Gospodarstwa domowe na wsi wg źródeł dochodów w latach 1996 i 2002

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw W tys. w latach		Struktura w procentach		Zmiany Struktury W p.p.
	1996	2002	1996	2002	
Ogółem	4381,3	4372,6	100,0	100,0	X
z tego gospodarstwa osiągające dochody:					
- wyłącznie z gospodarstwa	227,5	257,9	5,2	5,9	+ 0,7
- z gospodarstwa i z innych źródeł	2041,2	946,7	46,6	21,6	-25,0
- wyłącznie spoza gospodarstwa	2340,1	3168,0	48,2	72,5	+24,3

Źródło: Obliczenia własne IERiGŻ sporządzone na podstawie opracowania Ludność i gospodarstwa domowe związane z rolnictwem, cz. II, GUS, Warszawa, grudzień 2003 i Rocznik statystyczny rolnictwa, GUS, Warszawa, 2001.

Charakteryzowane zjawiska najsilniej wystąpiły w makroregionie południowo-wschodnim i południowo-zachodnim, a więc na obszarach o rozdrobnionej strukturze agrarnej i o dużych tradycjach zarobkowania pozarolniczego.

W związku z pojawieniem się bezrobocia znaczna część pozarolniczo aktywnej ludności przeszła do grupy beneficjentów korzystających ze świadczeń społecznych. Zmiany w mniejszym stopniu dotknęły makroregionu środkowo-zachodniego.

W najbliższych dwudziestu latach rolnictwo jako źródło dochodów ludności wiejskiej będzie nadal tracić na znaczeniu. Mniej wiejskich gospodarstw domowych będzie łączyć dochody z produkcji rolniczej z dochodami z innych źródeł. Około dwukrotnie wzrośnie natomiast liczba gospodarstw domowych, które swoje dochody będą czerpać wyłącznie z rolnictwa lub z działalności „na pograniczu rolnictwa”.

Wzrost dochodów wiejskich gospodarstw domowych związanych z produkcją rolniczą będzie dotyczyć wybranej, niewielkiej części użytkowników gospodarstw rolnych. Jednocześnie, coraz większe znaczenie dla tego przyrostu będzie miała obniżka kosztów, wynikająca ze zmian technologii produkcji, a w większym jeszcze stopniu – ze zmian technik wytwórczych. Te ostatnie zmiany będą konsekwencją przemian struktury agrarnej, a w tym, przede wszystkim, ze zmniejszania się zatrudnienia w rolnictwie. Trzeba tu jednak zwrócić uwagę na fakt, że obniżka kosztów wynikająca ze zmniejszania zatrudnienia będzie poważnie niwelowana przez nieuchronny wzrost opłaty pracy.

Rozważane od wielu lat w Unii Europejskiej przechodzenie od dopłacania do produkcji w kierunku podtrzymywania dochodów rolników nie będzie, nawet w przypadku realizacji tej koncepcji, źródłem istotnego przyrostu dochodów. Sprzeciw zewnętrznych partnerów handlowych UE wobec jakichkolwiek, nawet ukrytych form dotowania rolnictwa, będzie narastał. Opór taki narasta zresztą nawet wśród części krajów samej Unii. Pewne możliwości stwarza wprowadzenie dotowania działalności „z pogranicza rolnictwa”, takich jak np. dopłaty do zalesiania i utrzymania lasów, dopłaty do utrzymywania środowiska naturalnego w należytym stanie itp. Możliwości rozwijania takich częściowo ukrytych form subwencjonowania rolnictwa będą jednak ograniczone.

Decydująca okaże się więc konfrontacja między uwarunkowaną względami polityki wewnętrznej tendencją do utrzymania subwencjonowania rolnictwa reprezentowaną obecnie przez większość krajów UE, a reprezentowanym przez „resztę świata” żądaniem zrównania warunków konkurencji w handlu światowym.

W przypadku Polski sytuację dochodową rodzin rolniczych poprawi w najbliższych latach uzyskanie dopłat bezpośrednich – istotnego elementu Wspólnej Polityki Rolnej. Kwoty na dopłaty z budżetu UE będą wzrastać. Uzupełnienie z budżetu krajowego nie może przekroczyć 30% poziomu wsparcia w UE-15 na dzień 30.04.2004 r. Kwoty dopłat uzyskiwane przez poszczególne gospodarstwa zależą od obszaru gospodarstwa (tzw. płatność obszarowa) oraz prowadzonej produkcji (tzw. płatność uzupełniająca). Dostęp producentów rolnych do płatności bezpośrednich jest powszechny, powiązany jednak z wypełnieniem warunków dotyczących ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt.

3.5. Zmiany w strukturze konsumpcji

O rozwoju rolnictwa i całego sektora żywnościowego nie decyduje jego potencjał wytwórczy, który nie jest w pełni wykorzystywany ze względu na ograniczenia wynikające z popytu krajowego, popytu eksportowego i konkurencji importu. Decydują możliwości sprzedaży na rynku krajowym oraz możliwości eksportu, z uwzględnieniem ewentualnych zagrożeń ze strony importu.

Przewidywany rozwój gospodarczy i wzrost poziomu życia Polaków, a także przejmowanie zachodnioeuropejskich wzorców konsumpcji, stwarzają szanse na poprawę stanu wyżywienia i na wzrost krajowego popytu na żywność. W ciągu najbliższych 15 lat możliwe jest zwiększenie spożycia:

- owoców i warzyw oraz serów i deserów mlecznych o ok. 20-25%,
- mięsa, jaj, masła i tłuszczów roślinnych o ok. 10-15%.

Jeszcze szybciej (o ponad 50%) wzrośnie spożycie napojów bezalkoholowych, piwa, deserów i przekąsek oraz żywności wysoko przetworzonej. Procesom tym towarzyszyć będzie spadek krajowego popytu na produkty zbożowe, ziemniaki i cukier, ale przy zmianach strukturalnych, polegających na zwiększaniu stopnia przetworzenia tych produktów.

Trzeba jednocześnie brać pod uwagę, że na wzrost produkcji, w wyniku rozszerzającego się popytu, będzie miało wpływ większe zużycie energii odnawialnej.

Rozwój krajowego popytu na żywność i napoje zwiększy zapotrzebowanie na produkty rolnictwa; w ciągu 15 lat może ono wzrosnąć:

- zboża paszowe o ok. 3,5-4,0 mln ton,
- rzepak o ok. 1 mln ton,
- mięso o ok. 400 tys. ton
- mleko o ok. 1,5-2,0 mld l,
- jaja o ok. 1,5 mld szt.,
- owoce o ok. 0,5 mln ton,
- warzywa o ok. 0,6 mln ton,

przy spadku zapotrzebowania na ziemniaki (o 5-7 mln ton) i cukier (o ok. 0,3 mln ton).

Przewidywany wzrost krajowego popytu na żywność pozwala na zwiększanie produkcji rolnictwa o ok. 0,7% rocznie do 2020 roku. Kilkakrotnie szybszy (4-5 razy) może być przyrost popytu krajowego na produkty przemysłu spożywczego, gdyż dodatkowym i wiodącym czynnikiem jego rozwoju jest uprzemysławianie przetwórstwa produktów rolnictwa, tj. zwiększanie udziału przemysłu w zagospodarowaniu tych produktów, oraz pogłębienie stopnia przetworzenia żywności.

Dodatkowe szanse rozwojowe stwarza rozwój eksportu rolno-spożywczego, szczególnie do innych krajów UE.

3.6. Handel artykułami rolno-spożywczymi

Pozycja państw członkowskich Unii Europejskiej, w tym także Polski, na rynkach międzynarodowych będzie w następnej dekadzie słabsza niż obecnie i może nastąpić ograniczenie możliwości eksportowych poza obszar UE. Będzie to efektem co najmniej dwu przyczyn. Po pierwsze porozumienie kończące Rundę Milenijną wprowadzi dalsze ograniczenia możliwości subwencjonowania eksportu rolnego. Po drugie może się jeszcze pogłębić istniejąca od kilku dziesięcioleci nierównowaga między efektywnym popytem a podażą, powodująca niskie ceny surowców rolnych i artykułów rolno-spożywczych na wielu rynkach międzynarodowych. Jest bowiem prawdopodobne, że w drugiej dekadzie obecnego wieku państwa będące wielkimi importerami artykułów rolno-spożywczych, staną się ich eksporterami lub co najmniej osiągną samowystarczalność. Do państw tych należą m.in. Rosja i Chiny. Osiągnięcie przez niektóre państwa, będące importerami netto, samowystarczalności i ewentualne przejście na pozycje eksportera przyspieszyłoby upowszechnienie odmian genetycznie zmodyfikowanych, wciąż jeszcze nie akceptowanych w wielu krajach. Ponadto może wzrosnąć podaż eksportowa niektórych państw, wśród nich przede wszystkim Brazylii.

Reasumując konkurencja na rynkach międzynarodowych będzie najprawdopodobniej już na początku następnej dekady znacznie ostrzejsza niż obecnie i będzie stopniowo się zaostrzać, a UE będzie miała ograniczone możliwości wspierania pozycji konkurencyjnej przy pomocy subwencji eksportowych.

Jednakże Runda Milenijna spowoduje zmiany także na rynku wewnętrznym. Wprowadzi dalsze ograniczenia możliwości wsparcia wewnętrznego, w tym również nie związanego bezpośrednio z produkcją wsparcia dochodów rolniczych (wówczas ograniczeniu uległyby możliwości uzupełniania dochodów przy pomocy dopłat bezpośrednich). Należy jednak przypuszczać, że po 2013 roku UE znajdzie inne sposoby uzupełniania dochodów rolniczych.

Poważniejszym zagrożeniem może być konieczność ułatwienia dostępu artykułom rolno-spożywczym przede wszystkim z krajów rozwijających się na rynek UE. Przebieg dotychczasowych rokowań Rundy Milenijnej świadczy, że jest to nieuniknione. Wówczas nastąpi zaostrzenie walki konkurencyjnej również na rynku wewnętrznym UE, a konsekwencją może być utrata części rynku przez rolników państw członkowskich UE.

Zmniejszenie poziomu ochrony wewnętrznym rynków rolnych może spowodować ograniczenie produkcji rolnej przede wszystkim w obecnych państwach członkowskich. Oczekiwania dochodowe rolników większości „starych” państw członkowskich są obecnie znacznie wyższe niż rolników polskich i sytuacja ta nie ulegnie zasadniczej zmianie w ciągu najbliższych dziesięciu lat. Jest więc prawdopodobne, że przy spadku cen płaconych rolnikom, będą znacznie częściej niż polscy rolnicy rezygnować z prowadzenia produkcji rolnej i ograniczać się do utrzymywania posiadanych gruntów w stanie, upoważniającym do otrzymywania dopłat bezpośrednich. Przy takim rozwoju sytuacji polskie rolnictwo powinno znacznie wzmocnić, mimo konkurencji krajów rozwijających się, swą pozycję na rynkach rolnych UE.

Reasumując: rynek UE pozostanie również pod koniec przyszłej dekady najważniejszym rynkiem zbytu polskich artykułów rolno-spożywczych. Jego znaczenie powinno w porównaniu ze stanem obecnym zwiększyć się z dwu powodów. Po pierwsze wartość polskiego eksportu rolno-spożywczego do innych państw członkowskich znacznie wzrośnie, a po drugie może zmniejszyć się eksport tej grupy produktów na „rynki wschodnie” (Białoruś, Ukraina i przede wszystkim Rosja). Wartość eksportowanych artykułów rolno-

spożywczych najprawdopodobniej ukształtuje się w wysokości około 15% produkcji sektora żywnościowego (obecnie 8-10%), przy czym udział rynku unijnego w eksporcie rolno-spożywczym ogółem kształtować się będzie w wysokości 70-75%. Zwiększy to popyt na produkty rolnictwa o około:

- mięsa 0,3-0,4 mln ton,
- mleka 0,5 mld l,
- owoców i warzyw 0,6-0,8 mln ton,
- zbóż (paszowych) 2,0-2,5 mln ton.

Łącznie pod koniec następnego dekadę popyt na produkty polskiego rolnictwa, a więc i ich produkcja może ukształtować się na poziomie:

- zboża ok. 32-33 mln ton,
- rzepak ok. 2 mln ton,
- mięso ok. 4 mln ton,
- mleko ok. 13,5 mld l,
- jaja ok. 11,0-11,5 mld szt.,
- owoce ok. 4 mln ton,
- warzywa ok. 6,0-6,5 mln ton.

Wyznaczą to potencjalny wzrost popytu na surowce rolnicze a w efekcie końcowym i możliwą dynamikę wzrostu produkcji rolniczej.

3.7. Podsumowanie

Przedstawiona prognoza wskazuje na możliwe kierunki, ale także uwarunkowania zmian, jakie będą zachodzić na polskiej wsi w ciągu najbliższych kilkunastu lat. Podkreślić należy, że będzie to okres występowania zarówno pozytywnych jak i negatywnych procesów.

Obecnie trwa dyskusja nad kształtem budżetu UE na lata 2007-2013, który będzie podstawowym źródłem finansowania *Strategii*.... Wstępne szacunki wskazują, że w ciągu tego okresu na polską wieś skierowanych zostanie ogółem ok. 53 mld euro przeznaczonych na rozwój obszarów wiejskich i rolnictwa (rocznie ok. 6,6-8,2 mld euro). Pozwoli to zdecydowanie zmienić obraz obszarów wiejskich w tym poziom infrastruktury technicznej oraz jakość potencjału wytwórczego w rolnictwie, jak i całym agrobiznesie. Oznacza to bowiem, że wieś i gospodarstwa rolne będą dysponować kilkakrotnie większymi zdolnościami inwestycyjnymi niż ma to miejsce obecnie.

Należy przewidywać, że środki te powinny w pierwszej kolejności być kierowane na tworzenie nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich i po drugie na poprawę konkurencyjności gospodarstw rolnych w następstwie postępującej ich koncentracji oraz modernizacji technicznej. Procesy te są nierozdzielnie ze sobą powiązane, dlatego nie można zakładać znaczącej koncentracji obszarowej, bez zapewnienia miejsc pracy dla ludności rolniczej, zwłaszcza tej o zerowej krańcowej wydajności pracy. Oznacza to stopniowy wzrost dynamiki tych procesów w kolejnych latach realizacji *Strategii*...

Z drugiej strony należy zauważać także procesy, które będą utrudniać realizację przyjętych w tej strategii zamierzeń. Do takich niewątpliwie należy zaliczyć dalsze ograniczanie, zwłaszcza po 2013, wydatków na rolnictwo w tym Wspólną Politykę Rolną. Reforma WPR z 2003 roku zakłada stabilizację wydatków na rolnictwo oraz ich stopniową realokację w ramach I i II filara WPR. Dalsze zmiany, jakie mogą nastąpić w kolejnym okresie programowania (2014 - 2020) nie są obecnie znane, co istotnie ogranicza możliwość określenia celów i priorytetów także dla Polski. Należy jednak zakładać dalsze ograniczanie

wydatków na rolnictwo i obszary wiejskie. Za takim kierunkiem zmian przemawiają, co najmniej trzy względy:

- (1) coraz powszechniejsza krytyka efektów WPR w obecnym kształcie,
- (2) potrzeba zwiększenia wydatków na WPR po akcesji nowych krajów o dużym udziale rolnictwa (Bułgaria, Rumunia),
- (3) zaawansowane negocjacje w sprawie liberalizacji handlu światowego w ramach WTO.

Wydatki na rolnictwo i obszary wiejskie w budżecie unijnym na lata 2000-2006 stanowią 47%-48% ogółu wydatków. Stanowi to przedmiot coraz powszechniejszej krytyki, zwłaszcza w kontekście założeń strategii lizbońskiej i konieczności systematycznego wzrostu konkurencyjności gospodarki europejskiej w stosunku do gospodarki USA. Problem ograniczania wydatków na rolnictwo dodatkowo wzmacnia ostatnia runda rozszerzenia UE o kraje oparte w dalszym ciągu w dużym stopniu na rolnictwie. Do grupy tej w pierwszej kolejności z uwagi na liczbę gospodarstw należy zaliczyć także Polskę.

Kolejny jakże ważny problem to liberalizacja handlu światowego. Niepowodzenie rundy w Cancun oraz przedłużające się negocjacje w Doha, świadczą nie tyle o braku jasnych perspektyw na porozumienie, co raczej uświadamiają wszystkim nieuchronność takiego porozumienia. A to oznacza, redukcję wydatków na finansowe wspieranie handlu artykułami rolno-żywnościowymi i mniejsze w efekcie wsparcie rolnictwa.

Co te zjawiska oznaczają dla rolnictwa unijnego w tym polskiego? Są zapowiedzią stopniowej redukcji wydatków dla wsi i rolników. Zanim perspektywy te nabiorą kształtu realnych postanowień i traktatów musimy wykorzystać wszelkie dostępne aktualnie środki, by w maksymalnym stopniu zmienić obraz polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich. Oznacza to, że najbliższe 5-7 lat a więc okres do zasadniczych zmian systemowych, powinien być wykorzystany na modernizację potencjału rolnictwa oraz obszarów wiejskich. *Strategia...* musi koncentrować się na tych działaniach, które będą prowadzić do zwiększenia miejsc pracy na obszarach wiejskich, powiększenia skali gospodarstw, różnicowania ich struktur wewnętrznych na obszarach o niedostatku podaży ziemi, pobudzania przedsiębiorczości i aktywności gospodarczej mieszkańców obszarów wiejskich. Stopniowo natomiast mniejsze znaczenie będzie miało bezpośrednie wspieranie samego przetwórstwa, głównie jako efekt zmian jakie zachodzą w tej części agrobiznesu od lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Przemysł przetwórczy stopniowo sam będzie w stanie nie tylko zmieniać się i modernizować, lecz w coraz większym stopniu będzie stanowił stymulator zmian w samym rolnictwie i na wsi.

Procesy zachodzące w gospodarce światowej oraz unijnej w nadchodzących dekadach, będą prowadzić do dalszej globalizacji i liberalizacji struktur ekonomicznych. Nie oznacza to zaniechania wspierania dotychczasowych systemów i grup, w tym rolnictwa. Zmiany dotyczyć będą natomiast samych kanałów i form wspierania: od obecnie stosowanych, jak dopłaty do produkcji i dochodów rolniczych, do pośrednich, jak wsparcie badań w dziedzinie rolnictwa, aktywności gospodarczej, struktur lokalnych itd. To słuszny kierunek, jednak należy pamiętać, że polskie rolnictwo i obszary wiejskie dzisiaj wymagają środków na bezpośrednie wsparcie modernizacji istniejących struktur gospodarczych. Do dyspozycji mamy środki zawarte w programach unijnych oraz czas do połowy przyszłej dekady. *Strategia...* jest natomiast narzędziem osiągnięcia tych celów.

Rozdział IV. Cele i priorytety strategii - uzasadnienie wyboru

Poszczególne regiony kraju cechują się odmiennymi warunkami rozwoju. Wymagają zatem stosowania różnych, odpowiednich do swoich uwarunkowań, instrumentów. Utrudnieniem jest także zróżnicowanie regionalne wyznaczające odmienne bariery w rozwoju wsi i rolnictwa. Ważne więc będzie wyrównywanie szans rozwojowych poszczególnych regionów Polski. Dotyczy to zwłaszcza zaniedbanych obszarów wiejskich.

Wybór celów *Strategii rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013* jest konsekwencją analizy sytuacji na obszarach wiejskich i w sektorze żywnościowym, oraz wynika z określonych szans i zagrożeń dla rozwoju tych sektorów. Przy określeniu celów i priorytetów uwzględniono również zakres działań realizowanych w ramach innych polityk krajowych i wspólnotowych, które swoim zasięgiem obejmują obszary wiejskie (instrumenty finansowane z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego).

Przyjęte w *Strategii...* kierunki rozwoju obszarów wiejskich są zgodne z priorytetami przekształceń przestrzennego zagospodarowania kraju określonymi w *Koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju*.¹⁶

W Polsce, w latach 2007-2013, realizowany będzie model wielofunkcyjnego rozwoju wsi i wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa. Model ten jest kompatybilny z realizowaną przez Wspólnotę polityką spójności społeczno-gospodarczej, której zasadniczym celem jest niwelowanie różnic rozwojowych między poszczególnymi regionami Unii Europejskiej, a więc również zmniejszanie zapóźnień obszarów peryferyjnych, w tym obszarów wiejskich, wobec tzw. centrów rozwoju.

Działania przyjęte w *Strategii* powinny być komplementarne i wzajemnie się uzupełniać z programami regionalnymi w **ramach nadrzędnego celu jakim jest poprawa warunków życia i pracy mieszkańców wsi poprzez wzrost gospodarczy, z uwzględnieniem wymogów ochrony środowiska.**

Należy podkreślić, że działania te będą realizowane m.in. w ramach Programu Operacyjnego *Rozwój obszarów wiejskich na lata 2007-2013*, zgodnie ze strukturą zaproponowaną w projekcie Rozporządzenia Rady (WE) w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).

Cel 1 - Wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich

Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich wiąże się z koncepcją ich wielofunkcyjności, kształtowaniem warunków dla różnorodnej działalności ekonomicznej prowadzonej z poszanowaniem aspektów środowiskowych, rozwoju funkcji społecznych i kulturalnych oraz dbałością o zapewnienie mieszkańcom dobrych warunków życia.

Bardzo istotne jest wykorzystanie dziedzictwa kulturowego wsi w procesie rozwoju obszarów wiejskich.

¹⁶ Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 5.10.1999 r. oraz przez Sejm RP w dniu 17.11.2000 r. Obecnie trwają w RCSS prace nad nowelizacją *Koncepcji zagospodarowania przestrzennego kraju*.

Przebudowa strukturalna gospodarki oraz produkcji rolnej pociągnie za sobą w niektórych regionach i obszarach konieczność przebudowy osadnictwa wiejskiego, w kierunku ograniczenia osadnictwa rozproszonego. Gęsta sieć względnie równomiernie rozmieszczonych małych miast i rozwiniętych demograficznie osiedli wiejskich powinna umożliwiać organizację racjonalnej obsługi zaplecza rolniczego na szczeblu lokalnym, niezbędnego dla sprawnego funkcjonowania rolnictwa, gospodarki leśnej oraz poprawy warunków życia ludności wiejskiej.

Dla osiągnięcia celu szczególne znaczenie ma implementacja oraz upowszechnienie inicjatyw lokalnych i programów odnowy wsi, stanowiących wyodrębnione i upowszechnione w Europie, komplementarne względem siebie, metody oddolnego rozwoju obszarów wiejskich, gdzie kluczową rolę odgrywa partnerstwo na szczeblu lokalnym w formułowaniu i wdrażaniu strategii rozwoju. Realizacja programów odnowy wsi powoduje aktywizację i ukierunkowanie działań lokalnych społeczności przez wspólne przedsięwzięcia na rzecz poprawy warunków i jakości życia z wykorzystaniem miejscowych zasobów, w tym zasobów kulturowych.

Zgodnie z koncepcją europejskiego modelu rolnictwa, rolnictwo - poza podstawową funkcją jaką jest produkcja artykułów rolnych - pełni ważne role w zakresie ochrony środowiska i krajobrazu, zachowania żyzności gleb oraz bogactwa siedlisk i bioróżnorodności. Koncepcja rolnictwa wielofunkcyjnego wskazuje na możliwość łączenia tych funkcji poprzez kształtowanie produkcji rolnej w zgodzie z wymogami środowiska i zachowania krajobrazu oraz podejmowania przez gospodarstwa dodatkowych działań nakierowanych na dywersyfikację działalności rolniczej.

Priorytet 1 Różnicowanie działalności w celu zapewnienia alternatywnych źródeł dochodów

Nadwyżka siły roboczej na wsi w połączeniu z rozdrobnioną strukturą obszarową gospodarstw i niskim wykształceniem ludności stanowi o przeludnieniu agrarnym i narastaniu bezrobocia.

Nadmierne bezrobocie w rolnictwie opóźnia tempo poprawy struktury agrarnej i efektywności gospodarowania oraz postępu technologicznego, co z kolei przekłada się na niskie dochody rolnicze i niepełne wykorzystanie potencjału produkcyjnego.

Na obszarach wiejskich występują możliwości rozwoju innej niż rolnicza działalności przynoszącej dodatkowy dochód ich mieszkańcom. Pozarolnicza aktywność gospodarcza wsi jest jednak słabo rozwinięta, głównie ze względu na brak systemu wsparcia finansowego i stosunkowo niski poziom aktywizacji społecznej.

Niezbędne będzie wsparcie: tworzenia wszelkich form małej przedsiębiorczości na terenach wiejskich, usług dla gospodarki oraz mieszkańców wsi, inicjatyw lokalnych na rzecz odnowy i rozwoju wsi oraz zachowania i poprawy dziedzictwa kulturowego, działalności związanej z agroturystyką i turystyką wiejską.

Priorytet 2 Zachowanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych obszarów wiejskich

W Polsce występuje model rolnictwa, który kojarzy umiarkowany wzrost kapitałochłonności produkcji z relatywnie wysoką jego pracochłonnością. Jest to strukturalnie optymalny układ czynników wzrostu produkcji rolniczej bez degradacji środowiska naturalnego, przy relatywnie wysokiej jakości ekologicznej potencjałów wytwórczych. Ochrona środowiska, w tym w szczególności zasobów wodnych ma kluczowe znaczenie dla zachowania możliwości prowadzenia produkcji rolniczej oraz dla poprawy jakości życia na obszarach wiejskich.

Ekstensywne metody produkcji stosowane przez większość gospodarstw indywidualnych warunkują zachowanie wielu gatunków roślin i zwierząt oraz specyficznych siedlisk, które stały się rzadkie lub przestały istnieć w krajach o intensywnym rolnictwie.

Różnorodność biologiczna Polski należy do jednej z najbogatszych w Europie.

Dobry stan rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz wysokie walory przyrodnicze znacznej części kraju stanowią istotny zasób gospodarczy i mogą być źródłem przewagi konkurencyjnej na rynku wewnętrznym UE.

Zachowaniu walorów przyrodniczo-krajobrazowych terenów wiejskich służyć będzie wsparcie: obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt, działań zmierzających do osiągnięcia zrównoważonej gospodarki gruntami leśnymi.

Priorytet 3 Aktywizacja społeczności wiejskich i poprawa infrastruktury społecznej

Infrastruktura społeczna na obszarach wiejskich wykazuje cechy niedoinwestowania i niedostosowania do istniejących potrzeb. Niedostateczny rozwój dotyczy szczególnie placówek kulturalnych, rekreacji, sportu i wypoczynku, ale także szkół i placówek służby zdrowia. Zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich zarówno w aspekcie materialnym i niematerialnym może się przyczynić do wzrostu poczucia tożsamości kulturowej oraz integracji społeczności lokalnej. Występują znaczące rozbieżności regionalne w zakresie infrastruktury społecznej wsi, przy czym najniższy poziom rozwoju odnotowuje się w województwach północno-wschodnich.

Warunki nauki na wsi są zdecydowanie gorsze niż w mieście, także przeciętny poziom nauczania na wsi jest z reguły niższy. Na mniej korzystne możliwości edukacyjne dzieci wiejskich składa się szereg barier związanych z funkcjonowaniem systemu oświatowego na wsi (np.: ograniczony dostęp do przedszkoli, nie posiadający kwalifikacji nauczyciele, gorsza oferta edukacyjna szkolnictwa ponadgimnazjalnego) oraz sytuacją materialną rodzin wiejskich. Wybór szkoły ponadgimnazjalnej jest uzależniony od sieci szkół w najbliższej okolicy, możliwości dojazdu lub zamieszkania poza domem i ponoszenia kosztów z tym związanych.

Poprawa warunków życia na wsi będzie możliwe dzięki wspieraniu, w ramach programów regionalnych, inwestycji z zakresu infrastruktury społecznej, ochrony zdrowia i edukacji.

Zróżnicowane interesy poszczególnych grup i środowisk na obszarach wiejskich wymagają nowych form wspólnego rozwiązywania problemów. Od stopnia samoorganizacji środowisk lokalnych i ich aktywności w zakresie oddolnego inicjowania działań na rzecz rozwoju zależeć będzie skala i tempo przemian na wsi.

Ważnym elementem realizacji tego priorytetu będzie szerokie zaangażowanie społeczności lokalnej w przygotowywaniu i wdrażaniu strategii rozwoju lokalnego (wsparcie dla inicjatyw LEADER oraz działań mających na celu poprawę jakości życia na obszarach wiejskich, a także partnerstwo publiczno-prywatne).

Priorytet 4 Rozbudowa infrastruktury technicznej

Słabo rozwinięta infrastruktura techniczna na wsi stanowi jedną z najpoważniejszych barier wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Niedostateczny stopień jej rozwoju nie tylko obniża standard życia i gospodarowania, lecz także decyduje o słabej atrakcyjności obszarów wiejskich dla potencjalnych inwestorów.

Pomimo notowanej w ostatnich latach tendencji wzrostu rozwoju infrastruktury wsi, potrzeby w tym zakresie są nadal bardzo duże, przy znacznym zróżnicowaniu regionalnym w poziomie wyposażenia.

Niezbędne będzie zatem dalsze wspieranie poprawy infrastruktury technicznej na obszarach wiejskich, w tym inwestycji infrastrukturalnych bezpośrednio związanych z rolnictwem.

Cel 2 - Poprawa konkurencyjności rolnictwa

Poprawę konkurencyjności rolnictwa można osiągnąć poprzez modernizację gospodarstw, ukierunkowanie produkcji na rynek, aktywowanie inwestycji prorozwojowych oraz rozwój wszelkich form kooperacji między producentami. Efektem wzrostu konkurencyjności będzie zwiększenie dochodowości.

Priorytet 1 Poprawa efektywności i dochodowości gospodarstw rolnych poprzez ich modernizację i zmianę struktur rolnych

W strukturze gospodarstw dominują gospodarstwa małe, o powierzchni 1-5 ha, które stanowią ponad połowę ogólnej liczby gospodarstw.

Niski jest stopień specjalizacji gospodarstw rolnych, zmniejszający efektywność gospodarowania, ograniczający postęp technologiczny i pozycję przetargową rolników na rynku.

Jedną z głównych barier rozwojowych polskiego rolnictwa jest niedostatek kapitału, wynikający z niskiej koniunktury w rolnictwie.

Wzmocnienie finansowe sektora rolnego stanowi jeden z zasadniczych elementów budowania stabilności społeczno-ekonomicznej obszarów wiejskich. Pomoc inwestycyjna dotyczyć będzie zwłaszcza dostosowania warunków produkcji rolnej do standardów UE, stymulowania poprawy jakości produktów rolnych, wprowadzenia nowych technologii oraz kształtowania procesów produkcyjnych w zgodzie z wymogami ochrony środowiska. Są to inwestycje bardzo kapitałochłonne, ale konieczne.

W sytuacji słabo wykształconego rynku pracy na obszarach wiejskich i wysokiego bezrobocia strukturalnego niezbędne będą także działania pobudzające samozatrudnienie oraz tworzenie nowych miejsc pracy w rolnictwie i działalnościach pozarolniczych.

Rezultatem procesów modernizacyjnych gospodarstw rolnych i poprawy struktury agrarnej będzie zwiększenie dochodów rolników oraz polepszenie warunków ich życia i pracy.

Wspierane będą: inwestycje w gospodarstwach rolnych, młodzi rolnicy rozpoczynający działalność gospodarczą, działania zmierzające do dywersyfikacji działalności rolniczej, procesy scalania i wymiany gruntów oraz renty strukturalne.

Priorytet 2 Wzmacnianie rozwoju społeczeństwa informacyjnego

Warunkiem rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa jest ewolucja społeczeństwa wiejskiego zgodnie z trendami informacyjnej, postindustrialnej światowej gospodarki. Podstawowym elementem współcześnie kształtującej się gospodarki opartej na wiedzy jest społeczeństwo informacyjne, w którym zarządzanie informacją, jej jakość, szybkość przepływu są zasadniczymi czynnikami konkurencyjności zarówno w przemyśle, jak i w usługach.

Polska z początkiem lat 90. wykazywała cechy społeczeństwa przedinformacyjnego, a podstawą osiągnięcia fazy społeczeństwa informacyjnego jest rozbudowa nowoczesnej sieci telekomunikacyjnej obejmującej wszystkich mieszkańców kraju oraz przygotowanie społeczeństwa do pełnego wykorzystania możliwości, jakie dają środki masowej komunikacji i informacji.

Unia Europejska uznała ważność rozwoju społeczeństwa informacyjnego nadając mu priorytetowe znaczenie w najbardziej kompleksowym i długofalowym programem społeczno-ekonomicznym *Strategii Lizbońskiej*. Realizacja celów Strategii w zakresie rozwoju sektora rolnego będzie koncentrowała się na podejmowaniu działań w czterech kluczowych obszarach: innowacyjności (gospodarce opartej na wiedzy), liberalizacji rynków, przedsiębiorczości oraz spójności społecznej.

W ramach priorytetu „Wzmacnianie rozwoju społeczeństwa informacyjnego” realizowane będzie wsparcie działalności informacyjnej oraz badawczo-rozwojowej na rzecz wsi oraz przedsięwzięć na rzecz rozwoju instytucjonalnego, budowy systemu informatycznego oraz doradztwa specjalistycznego.

Priorytet 3 Wzmocnienie znaczenia i udziału rolników na rynku produktów rolnych

Rozdrobniona struktura produkcji rolniczej wskazuje na zasadność i potrzebę rozwoju wszelkich form kooperacji między producentami zarówno w formie integracji poziomej - grup producentów rolnych, organizacji spółdzielczych, spółek maszynowych, itp., jak i integracji pionowej - powiązań między producentami i odbiorcami, przetwórcami surowców rolniczych. Potrzeba integracji poziomej i pionowej szybko wzrośnie w związku z włączeniem rolnictwa do jednolitego rynku UE i konieczność redukcji kosztów transakcyjnych. Problemem polskiego rolnictwa jest brak takich powiązań, co zwiększa ryzyko i koszty działalności na wszystkich poziomach łańcucha żywnościowego i ogranicza konkurencyjność międzynarodową pojedynczych gospodarstw i przedsiębiorstw (przetwórstwa i handlu), jak i sektora jako całości.

Cel 3 - Wzmocnienie przetwórstwa rolno-spożywczego w kierunku poprawy jakości i bezpieczeństwa żywności

Przemysł spożywczy zalicza się w Polsce do najważniejszych dziedzin gospodarki. Odnosi się to zarówno do rozmiarów produkcji sprzedanej, ilości zakładów, jak i zatrudnienia.

Polskie produkty rolne oraz wyroby przemysłu spożywczego stanowią ważną pozycję w polskim handlu zagranicznym. Lepsza jakość eksportowanych produktów i intensyfikacja działań w zakresie marketingu mogą spowodować osiągnięcie w tym zakresie korzystniejszych dla polskiego przemysłu spożywczego efektów.

Polski rynek żywności ma duży potencjał wzrostu. Korzystnym zjawiskom w przetwórstwie, tj. systematycznemu wzrostowi produkcji, poprawie technologii i jakości produkcji towarzyszą jednak nadal problemy, z których najważniejsze to:

- niedobory kapitału krajowego,
- działanie wielu zakładów w warunkach niestabilizowanej bazy surowcowej (słabe powiązania kontraktacyjne z dostawcami surowca)
- brak silnych ugrupowań przetwórców.

O pozycji producentów żywności na wspólnym rynku europejskim zadecydują pozaekonomiczne bariery wejścia na rynek i zdolność ich pokonywania przez krajowe zakłady przetwórcze. Potencjał ekonomiczny tych firm jest wyraźnie niższy niż konkurentów z Europy Zachodniej, a doświadczenia w eksporcie do UE posiada niewielka część podmiotów sektora.

Wśród pozaekonomicznych barier wejścia na rynku UE, szczególnie w pierwszych latach członkostwa, podstawowe znaczenie będzie mieć:

- tempo i stan dostosowania sektorów wrażliwych (mleczarskiego, mięsnego i utylizacyjnego) do standardów weterynaryjnych UE,
- stopień upowszechnienia systemów i procedur zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego żywności oraz zdolność firm krajowych do szybkiego reagowania na częste zmiany wymogów UE,

- umiejętności i doświadczenia niezbędne dla stosowania mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej,
- zdolność firm do spełnienia wymagań odbiorców w zakresie znakowania, atestacji czy też deklarowania jakości handlowej żywności,
- umiejętności i doświadczenia w zakresie dystrybucji z udziałem dużych sieci handlowych, które są głównym kanałem zbytu żywności w największych krajach Europy Zachodniej.

Problemy w pokonywaniu wyżej wymienionych barier mogą wystąpić zwłaszcza w małych i średnich zakładach. Należy więc liczyć się z dalszym procesem koncentracji przemysłowej produkcji żywności i napojów, aczkolwiek małe i średnie firmy – jak dowodzą doświadczenia krajów rozwiniętych – będą trwałym składnikiem podmiotowej struktury sektora żywnościowego i wielu dziedzinach mogą osiągać przewagi konkurencyjne.

Priorytet 1 Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych

Konieczna jest modernizacja sektora przetwórstwa artykułów rolnych w zakresie nowych technologii, dostosowania do zmieniających się wymagań unijnych, poprawy efektywności produkcji i dystrybucji artykułów przetwórstwa.

Wsparcie inwestycji związanych z modernizacją zakładów przetwórstwa, prowadzące do ich dostosowania do warunków funkcjonowania na jednolitym rynku europejskim i zwiększenia konkurencyjności, powinno odbywać się przy pomocy środków publicznych.

Priorytet 2 Wspieranie wyrobu produktów tradycyjnych i regionalnych

Szansą dla rozwoju przetwórstwa może być produkcja wyrobów regionalnych i tradycyjnych, zwłaszcza na terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Wprowadzenie w Polsce systemu ochrony i promocji wyrobów regionalnych i tradycyjnych powinno być istotnym czynnikiem realizacji zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Przyczyni się on do różnicowania zatrudnienia na obszarach wiejskich (tworząc pozarolnicze źródła utrzymania a tym samym zwiększać dochody producentów rolnych), ochrony dziedzictwa kulturowego, a także zwiększenia atrakcyjności terenów wiejskich.

Rozdział V. Działania służące realizacji celów i priorytetów

Cel 1 - Wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich

Priorytet 1.1. Różnicowanie działalności w celu zapewnienia alternatywnych źródeł dochodów

Działanie 1.1.1 – Rozwijanie różnych form i kierunków działań nie związanych z rolnictwem, które nawiązują do lokalnych zasobów surowcowych i kapitału ludzkiego, lokalnej specyfiki i tradycji kulturowych

Po 2006 roku, polityka regionalna powinna w większym niż dotychczas zakresie wspierać działania ukierunkowane na dywersyfikację działalności ekonomicznej ludności wiejskiej. Rozwój pozarolniczej działalności na wsi może przyspieszyć przemiany strukturalne. Każdy region powinien więc w swoich programach rozwoju określić kierunki realizacji tych przemian, uwzględniając uwarunkowania i możliwości lokalne w tym zakresie. Nowe miejsca pracy należy generować w usługach okołoprzemysłowych, okołorolniczych, w handlu - zapewniając jednocześnie rozwój i usprawnienie infrastruktury drogowej i komunikacyjnej.

Decydującą rolę w tworzeniu nowych, stałych miejsc pracy na obszarach wiejskich będą nadal odgrywać małe i średnie przedsiębiorstwa (MŚP). Są one bowiem czynnikiem stabilności społecznej i rozwoju gospodarczego. W programach operacyjnych, funkcjonujących po 2006 r., tworzonych w oparciu o przepisy wspólnotowe, przewidziane będą finansowe instrumenty wsparcia małych i średnich przedsiębiorstw, takie jak :

- wsparcie finansowe w zakresie dofinansowania kosztów usług doradczych,
- granty na nowe inwestycje dla MŚP,
- granty dla większych i funkcjonujących przedsiębiorstw w zakresie poprawy konkurencyjności, tworzenia nowych miejsc pracy, powstawania nowych produktów, technologii i innowacyjności,
- dotacje na inwestycje dla przedsiębiorstw dostosowujących się do standardów UE w zakresie ochrony środowiska.

Źródłem finansowania ww. działań będzie: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Europejski Fundusz Społeczny, budżet krajowy, środki własne przedsiębiorców.

Dywersyfikacji ekonomicznej obszarów wiejskich służyć będą także niektóre działania określone w 3 osi priorytetowej unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich, tj.: wsparcie dla zakładania i rozwoju mikroprzedsiębiorstw, zapewnienie podstawowych usług dla gospodarki i mieszkańców wsi. Szerokie wsparcie inicjatyw LEADER wzmocni spójność podejmowanych oddolnie decyzji w zakresie planowanych i wdrażanych projektów rozwoju lokalnego.

Powyższe działania współfinansowane będą z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Działanie 1.1.2 – Rozwijanie i popularyzacja turystyki wiejskiej w nawiązaniu do lokalnej specyfiki i lokalnych tradycji

W pierwszych trzech latach akcesji Polski w Unii Europejskiej działalność agroturystyczna wspierana będzie między innymi z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej, w ramach działania Sektorowego Programu Operacyjnego *Restrukturyzacja i modernizacja*

sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich – „różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodu”. Pomoc finansowa udzielana będzie w formie refundacji części poniesionych przez beneficjenta (rolnika lub domownika i osoby prawnej) kosztów kwalifikowanych projektu. Rozwój turystyki wiejskiej w latach 2004-2006 wspierany będzie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach projektów realizowanych *Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego*.

Wyżej wymienione działania będą kontynuowane w następnych latach programowania, tj. w latach 2007-2013. Od stycznia 2007 r. promocję turystyki wiejskiej będzie można wspierać z nowego funduszu rolnego w ramach programu operacyjnego *Rozwój Obszarów Wiejskich*.

Źródło finansowania: Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich, Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, budżet krajowy, środki własne beneficjentów.

Działanie 1.1.3 – Wsparcie dla wdrażania projektów inwestycyjnych, szkoleniowych, promocyjnych i informacyjnych na obszarach wiejskich dotkniętych procesami stagnacji społeczno-ekonomicznej

Uporanie się z problemem stagnacji społeczno-ekonomicznej, bezrobocia i braku perspektyw na obszarach problemowych, takich jak obszary popegeerowskie, wymaga przede wszystkim przełamania u mieszkańców tych obszarów bariery o charakterze psychiczno-mentalnym, powodującej trwanie w „kulturze ubóstwa” oraz dziedziczenie negatywnych wzorców postępowania, jak również nikłym etosem pracy skutkującym problemami z umiejętnością przystosowania się do nowych warunków. Należy dodać, że praca z grupami o podobnych dysfunkcjach staje się ważnym elementem działań na rzecz reintegracji społeczności lokalnych w Europie Zachodniej (np. nieprzystosowanych do funkcjonowania w warunkach demokracji i wolnego rynku środowisk imigrantów), znajdując również odpowiednie wsparcie ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego. Przynajmniej częściowym rozwiązaniem wydaje się tu budzenie aktywności społecznej w drodze generowania inicjatyw społecznych i realizacji projektów inwestycyjnych umożliwiających integrację działań tych społeczności.

Aktywizacja obszarów opóźnionych w rozwoju będzie wymagać włączenia do planowania i wdrażania inicjatyw rozwojowych lokalnych partnerów społecznych, zgodnie z zasadami przewidzianymi w programie LEADER. Realizowane projekty będą służyć podniesieniu atrakcyjności tych obszarów jako miejsca zamieszkania i prowadzenia działalności gospodarczej. Szczególną rolę mają do odegrania Lokalne Grupy Działania, których zadaniem będzie działanie na rzecz realizacji w regionie projektów inwestycyjnych, szkoleniowych, promocyjnych i informacyjnych związanych z założeniami strategii rozwoju obszarów wiejskich. Wsparcie finansowe i instytucjonalne dla tych działań może okazać się bardzo pomocne w rozwiązywaniu problemów obszarów popegeerowskich.

Źródło finansowania: Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich, Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Europejski Fundusz Społeczny, budżet krajowy.

Priorytet 1. 2. Zachowanie walorów przyrodniczo - krajobrazowych obszarów wiejskich

Działanie 1.2.1 - Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt (w tym rozwój rolnictwa ekologicznego i inne działania mające na celu ochronę środowiska na obszarach wiejskich)

W ramach działań osi 2 (PO *Rozwój Obszarów Wiejskich*) realizowane będą inicjatywy mające na celu poprawę stanu środowiska naturalnego i zachowanie walorów przyrodniczych obszarów wiejskich. Działania te obejmują m.in. przedsięwzięcia rolnośrodowiskowe związane z gospodarowaniem rolniczym ukierunkowanym na ochronę środowiska, zachowaniem siedlisk o wysokich walorach przyrodniczych oraz zachowaniem zasobów genetycznych.

Ideą tego działania jest utrwalenie wzorców trwałej i zrównoważonej gospodarki rolnej, zwłaszcza na obszarach chronionych i zagrożonych degradacją. W działaniu przewidziano również inicjatywy dotyczące rolnictwa ekologicznego.

Rozwój rolnictwa ekologicznego wymagać będzie wsparcia ze strony naukowej, w szczególności w odniesieniu do zagadnień organizacyjno-ekonomicznych, tworzenia powiązań: producent – przetwórcza - konsument oraz sposobów promocji żywności produkowanej metodami ekologicznymi.

Istotną kwestią jest podjęcie działań służących zachowaniu i poprawie jakości wód, a zatem przyczyniających się do wdrażania Ramowej Dyrektywy Wodnej. Projekt rozporządzenia Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich daje możliwość wykorzystania w tym celu działań osi 2, tj. płatności dla obszarów NATURA 2000 i związanych z Dyrektywą 2000/60/WE.

Nie bez znaczenia jest także konieczność wypracowania strategii działania dla tych obszarów NATURA 2000, na których prowadzi się gospodarkę rolną w celu pogodzenia interesów producentów rolnych z interesami ochrony przyrody.

Projektowana w Polsce sieć Natura 2000 w znacznej części pokrywa się z krajowym systemem obszarów chronionych. Jednak duża część bogactwa przyrodniczego Polski, istotna z punktu widzenia Europy, pozostaje poza krajowym systemem obszarów chronionych, tj. na terenach użytkowanych i zagospodarowywanych przez człowieka, w tym na obszarach użytkowanych rolniczo.

Działania ochronne na tych obszarach będą miały na celu zachowanie w należyтым stanie tych elementów przyrodniczych, dla których ochrony wyznaczono obszar Natura 2000.

Oznacza to wprowadzenie metod minimalizujących szkodliwe wpływy intensywnego gospodarowania.

Do zadań podstawowych, wspierających różnorodność biologiczną na obszarach rolniczych należeć będzie przede wszystkim:

- zachowanie różnorodności siedlisk (szczególnie siedlisk gatunków rzadkich i ginących),
- utrzymanie ekstensywnego użytkowania możliwie dużej powierzchni łąk i pastwisk,
- ochrona i renaturalizacja ekosystemów podmokłych,
- wprowadzenie wielogatunkowych zadrzewień i zakrzewień w krajobrazie rolniczym,
- ochrona gleb przed erozją,
- zwiększanie powierzchni leśnej (konieczny jest właściwy wybór gruntów do zalesiania, tak aby zalesianiu nie podlegały cenne siedliska terenów otwartych),
- zachowanie lokalnych, tradycyjnych odmian roślin uprawnych i ras zwierząt gospodarskich,
- rozwój rolnictwa ekologicznego.

Poniżej prezentujemy przykładowe wymogi konieczne do realizacji ww. zadań.

Np. dla ochrony siedlisk gatunków ptaków najważniejsze z użytków rolnych są łąki i pastwiska oraz towarzyszące im tereny podmokłe. Wskazania ochrony będą dotyczyły

nieprzekształcania łąk i pastwisk na grunty orne, przeciwdziałanie ich zarastaniu oraz ochronie bilansu wodnego. Mogą zaistnieć potrzeby dostosowania terminów koszenia łąk do okresu lęgowego ptaków.

Osiągnięcie celu, tj. zachowanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych obszarów wiejskich może mieć miejsce w drodze realizacji różnorodnych instrumentów, w tym także w ramach działania wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt oraz innych instrumentów osi 2 projektu rozporządzenia Rady (WE) w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Szeroki zakres wsparcia finansowego (dopłat) związanego z wdrażaniem inicjatyw osi 2, rekompensujący ograniczenia w produkcji rolnej, powinien przyczynić się do akceptacji przez rolników planowanych przedsięwzięć nie tylko związanych z ochroną środowiska, ale i zachowaniem walorów przyrodniczych terenów wiejskich.

Źródło finansowania: Europejski Funduszu Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich, budżet krajowy.

Działanie 1.2.2 – Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)

Wsparcie dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) jest instrumentem, który będzie miał bardzo duże znaczenie dla poprawy spójności społeczno-ekonomicznej regionów w Polsce. Stosowanie tego instrumentu jest niezbędnym warunkiem zahamowania procesów depopulacji dużej części obszarów wiejskich, podtrzymania ich żywotności oraz przeciwdziałania degradacji ekologicznej terenów wiejskich, zwłaszcza na terenach górskich, podgórskich oraz wschodniej części kraju. Ułatwi on modernizację gospodarstw, ponieważ rolnicy na terenach ONW mogą korzystać z podwyższonego poziomu wsparcia przy realizacji inwestycji oraz przy przejmowaniu gospodarstw przez młodych rolników.

Porównanie podstawowych wskaźników, wziętych pod uwagę przy wydzielaniu obszarów o niekorzystnych warunkach w Polsce, ze średnimi wartościami dla UE, uzasadniają potrzebę kontynuacji finansowania tego działania w następnych latach programowania.

Działanie współfinansowane będzie z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Działanie 1.2.3 - Wyłączenia z użytkowania rolniczego gruntów mało przydatnych do produkcji rolnej (zalesianie, uprawy do celów przemysłowych)

Głównym celem programu zalesiania gruntów rolnych jest: powiększenie obszarów leśnych poprzez zalesianie gruntów rolnych o niskiej przydatności dla rolnictwa, utrzymanie i wzmocnienie ekologicznej stabilności obszarów leśnych poprzez zmniejszenie fragmentacji kompleksów leśnych i tworzenie korytarzy ekologicznych oraz zwiększenie udziału lasów w globalnym bilansie węgla. Podstawą planowania zakresu realizacji działania jest *Krajowy Program Zwiększania Lesistości* (przyjęty przez Radę Ministrów w 1995 roku; zaktualizowany w 2003 r.). Według tego Programu skala zalesień prywatnych i gminnych gruntów rolnych jest oszacowana na lata 2001-2010 na poziomie 14 – 24 tys. ha rocznie oraz na lata 2011-2020 na 36 tys. ha rocznie.

Z przyjętej przez Rząd *Strategii rozwoju energetyki odnawialnej* (5.09.2000 r.) wynika, że w warunkach Polski największe nadzieje na wykorzystanie, jako odnawialne źródła energii, wiążane są z biomasą. Szacuje się, że do 2010 r. na cele energetyczne będzie trzeba przeznaczyć ok. 140-170 tys. ha użytków rolnych, przy obecnej powierzchni szacowanej na 7-9 tys. ha. Biorąc pod uwagę uwarunkowania glebowo-przyrodnicze rolnicy na cele energetyczne będą uprawiać wierzbę energetyczną, ślazier pensylwański, topinambur, trawy wieloletnie (trzciny, miscantus, itp.).

Rozwój nowych technologii jest szansą na stworzenie również w Polsce rynku biopaliw.

Istotnym jest, aby wyżej wymienione działania nie były podejmowane na obszarach o wysokiej wartości przyrodniczej (m.in. cennych murawach i łąkach), dla których powinny być zarezerwowane inne działania, odpowiednie dla ich ochrony.

Działanie współfinansowane będzie z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Priorytet 1.3. Aktywizacja społeczności wiejskich i poprawa infrastruktury społecznej

Działanie 1.3.1 - Odnowa wsi oraz zachowanie i poprawa dziedzictwa kulturowego wsi

Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich nie jest możliwy bez bezpośredniego i szerokiego udziału społeczności lokalnych. Warunek ten spełniają upowszechniające się w kraju programy odnowy wsi animowane i wspierane ze szczebla regionalnego. Zakładają one szerokie zaangażowanie społeczności lokalnej, płynące z przejmowania przez nią odpowiedzialności za przyszłość wsi, wykorzystanie miejscowych zasobów, ukierunkowanie lokalnych inicjatyw poprzez sformułowany oddolnie plan rozwoju (odnowy) wsi i ich realizację w partnerstwie sołectwa i gminy i umiejętności generowania środków. Efektem jest rozwój życia społecznego i kulturalnego wsi w oparciu o powiększaną i waloryzowaną infrastrukturę społeczną, wzrost poczucia tożsamości i pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego, poprawa i nowe kształtowanie warunków życia również w sferze infrastruktury technicznej.

Realizowany w latach 2004-2006, w ramach SOP, zakres działań zostanie utrzymany i rozwinięty w kierunku wzmocnienia elementów kształtujących standard życia i pracy na wsi oraz warunkujących wzrost atrakcyjności inwestycyjnej.

Związany z procesem odnowy wsi wzrost kapitału społecznego, wyrażający się rozwojem organizacji pozarządowych i przyjmowaniu przez nie roli instytucji rozwoju lokalnego sprzyjać będzie realizacji wielu innych działań, w szczególności wymagających kooperacji osób lub środowisk w szczególności w powstawaniu przedsięwzięć gospodarczych. Formalne ramy programów odnowy wsi umożliwiają również implementację działań o charakterze prywatnym, co ma często miejsce w krajach UE.

Działanie 1.3.2 – Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży

Edukacja powinna być dostępna dla wszystkich niezależnie od pochodzenia społecznego, miejsca zamieszkania czy niepełnosprawności. Realizacji takiego założenia posłużą konkretne programy działań systemowych i doraźnych, stwarzające wszystkim uczniom równe szanse edukacyjne, w szczególności uczniom pochodzącym z obszarów wiejskich. Nieodzownym warunkiem zapewnienia równości szans edukacyjnych będzie:

- zapewnienie wzrostu uczestnictwa w wychowaniu przedszkolnym dzieci w wieku 3-5 lat, w tym dzieci niepełnosprawnych,
- wszechstronnego rozwoju dzieci i młodzieży wiejskiej m.in. poprzez prowadzenie w szerokim zakresie zajęć pozalekcyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem nauki języków obcych,
- kontynuacja programów stypendialnych dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych (kończących się maturą) oraz dla studentów uczelni wyższych, pochodzących z obszarów wiejskich,
- rozwój poradnictwa pedagogiczno-psychologicznego dla dzieci i młodzieży z problemami społecznymi (narkomania, alkoholizm, przemoc w rodzinie).

Podniesienie jakości kształcenia w szkołach wiejskich nierozdzielnie związane jest z zatrudnianiem kadry pedagogicznej o wysokich kwalifikacjach zawodowych. W związku z tym celowym staje się wprowadzenie systemu zachęt dla nauczycieli podejmujących pracę w szkołach na obszarach wiejskich.

Ponadto ważnym elementem w eliminowaniu dysproporcji edukacyjnych pomiędzy miastem a obszarami wiejskimi jest rozwój lokalnej infrastruktury oświatowej (budowa i modernizacja obiektów dydaktycznych, w tym pracowni do praktycznej nauki zawodu, pracowni komputerowych).

Szczególny nacisk powinien być położony na wzmocnienie szans dzieci i młodzieży wiejskiej z terenów zaniedbanych pod względem społecznym i ekonomicznym, zwłaszcza z obszarów popegeerowskich. Naczelnym motywem podejmowanych działań powinno być niedopuszczenie do międzypokoleniowej transmisji negatywnych tendencji socjalnych, tj. przejmowaniu przez młodzież z terenów wiejskich wartości i postaw właściwych syndromowi „wyuczonej bezradności” oraz dążenie wszelkimi sposobami do podniesienia poziomu jej wykształcenia. Należy zaznaczyć, iż tak pojęte przesłanki stanowią w istocie realizację szerszego celu, jakim jest wzrost poziomu i jakości życia na wsi oraz inwestycje w kapitał ludzki, niezbędny w tworzeniu warunków dla wielofunkcyjnego rozwoju wsi.

Źródła finansowania – fundusze strukturalne UE (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego i Europejski Fundusz Społeczny), budżet krajowy.

Działanie 1.3.3 - Kształcenie ustawiczne dorosłych

Rozwój konkurencyjnej gospodarki, także na obszarach wiejskich, musi być oparty na wiedzy i przedsiębiorczości. Działania na rzecz tego rozwoju ukierunkowane będą przede wszystkim na organizację szkoleń zawodowych dla rolników, mających na celu poprawę zarządzania gospodarstwem rolnym oraz wzrost efektywności i jakości produkcji rolniczej. Instrumentem wspierającym realizację tego zadania będzie szerokie upowszechnienie kształcenia na odległość.

Zwiększony zostanie również dostęp do różnych form kształcenia ustawicznego (np. kursy i doradztwo zawodowe) dla osób odchodzących z rolnictwa oraz innych mieszkańców obszarów wiejskich zamierzających podjąć pracę w zawodach pozarolniczych.

Osoby niepełnosprawne zamieszkujące obszary wiejskie są w wyjątkowo dużym stopniu narażone na wykluczenie społeczne. W związku z powyższym nieodzownym będzie tworzenie warunków formalno-prawnych do integracji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych.

Źródła finansowania – budżet krajowy, fundusze strukturalne UE.

Działanie 1.3.4 - Poprawa dostępu do usług zdrowotnych, opiekuńczych, kulturalnych

usługi zdrowotne

Rolnicy podobnie jak i pozostałe grupy społeczne objęci będą powszechnym ubezpieczeniem zdrowotnym. Składka na ubezpieczenie zdrowotne za rolników podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników odprowadzana będzie za pośrednictwem Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego. Za rolników pobierających renty strukturalne w ramach *Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006* składki odprowadzać będzie instytucja wypłacająca te renty. Za pozostałych rolników, którzy z racji wielkości prowadzonej działalności pozarolniczej będą podlegać ubezpieczeniu powszechnemu, składkę na ubezpieczenie zdrowotne będzie odprowadzał ZUS.

Głównymi celami działań w związku ze starzeniem się ludności wiejskiej będą działania zwiększenia dostępności rolników ubezpieczonych w KRUS do usług zdrowotnych. Należałoby kontynuować inicjatywę wyposażania wiejskich i gminnych ośrodków zdrowia przez KRUS w specjalistyczny sprzęt oraz podejmować działania na rzecz pomocy ubezpieczonym i osobom uprawnionym do świadczeń z ubezpieczenia w korzystaniu z różnych form rehabilitacji, m.in. w obiektach rehabilitacji rolników podległych KRUS.

usługi opiekuńcze

W okresie 2007-2013 wzrośnie rola samorządów w zakresie świadczenia usług społeczno-opiekuńczych. W większym stopniu realizacja pomocy opierać się będzie o współpracę gminnych ośrodków pomocy społecznej, samorządów oraz organizacji pozarządowych.

Zgodnie z obowiązującą od 1 maja 2004 r. ustawą o świadczeniach rodzinnych od 2007 roku wszystkie świadczenia rodzinne będą wypłacane i przyznawane przez gminy.

Formy pomocy udzielanej w oparciu o ustawę o pomocy społecznej przez ośrodki pomocy społecznej będą dotyczyć wszystkich obywateli Polski a także cudzoziemców, którzy mieszkają i przebywają w naszym kraju oraz uchodźców posiadających zezwolenie na pobyt stały lub status uchodźcy.

W związku ze wzrostem udziału osób starszych w ludności ogółem należy stopniowo rozwijać zakres usług skierowanych do tych osób, pozwalających na ich aktywne starzenie się a także ich integrację społeczną, tak aby im pomóc zagospodarować wolny czas. W tym zakresie wiodącą rolę powinny pełnić społeczności lokalne. Rosnąca liczba osób starszych może być szansą na tworzenie miejsc pracy w sektorze usług opiekuńczych.

dostęp do instytucji kultury

Obszary wiejskie stanowią obszar polityki regionalnej, który wymaga decentralizacji w celu efektywniejszego wykorzystywania funduszy strukturalnych. Samorządy terytorialne powinny zyskać większą samodzielność i motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury, w tym do wypełniania założonych w lokalnych strategiach rozwoju celów. Wzrosnąć powinna także rola organizacji pozarządowych i podmiotów prywatnych poprzez równouprawnienie ich w dostępie do środków publicznych na zadania w sferze kultury. Rosnące znaczenie kultury dla rozwoju regionów jest podstawą dla podjęcia działań w kształtowaniu zintegrowanych produktów turystycznych, wykorzystujących elementy dziedzictwa kulturowego, aktywność instytucji kultury, rozwój szkolnictwa artystycznego, stworzenie systemu wspierania twórczości artystycznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, tworzenie placówek kulturalno-oświatowych.

Priorytet 1.4. Rozbudowa infrastruktury technicznej

Zgodnie z ustawą o samorządzie gminnym zaspokojenie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy, chociaż nie są to zadania obowiązkowe. W szczególności zadania własne z zakresu infrastruktury technicznej obejmują sprawy: dróg gminnych, wodociągów i zaopatrzenia w wodę, usuwania i oczyszczania ścieków komunalnych, wysypisk i unieszkodliwiania odpadów komunalnych, zaopatrzenia w energię elektryczną i ciepłą oraz gaz.

Władze lokalne stoją przed koniecznością poszukiwania dodatkowych źródeł finansowania inwestycji infrastrukturalnych, w szczególności wykorzystania środków zewnętrznych - krajowych i zagranicznych. Działania rządu w dalszym ciągu zmierzać będą do uzupełniania środków własnych samorządów terytorialnych na wspieranie inwestycji określonych w programach regionalnych.

Pobudzenie inwestycji infrastrukturalnych na obszarach wiejskich będzie także możliwe poprzez stosowanie w realizacji programów komunalnych gmin partnerstwa publiczno-prywatnego.

Przyjęte do realizacji priorytetu działania - poza wsparciem inwestycji infrastrukturalnych związanych rolnictwem oraz gospodarowania rolniczymi zasobami wodnymi współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich - realizowane będą przy udziale Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Istotne - w kontekście tworzenia nowych miejsc pracy dla mieszkańców wsi - będzie podejmowanie działań na rzecz poprawy mobilności zawodowej ludności wiejskiej, także poprzez tworzenie dostępnego zasobu mieszkaniowego w miastach i małych miasteczkach stanowiących centra rozwoju otaczających obszarów wiejskich. Instrumenty służące realizacji takich działań są przedmiotem *Strategii długofalowego rozwoju sektora mieszkaniowego na lata 2005-2025* przygotowanej przez Ministerstwo Infrastruktury.

Działanie 1.4.1 - Budowa sieci kanalizacyjnych na wsi

Zgodnie z ustawą Prawo ochrony środowiska oraz ustawą Prawo wodne zarządy województwa, powiatu i gmin w celu realizacji polityki ekologicznej państwa sporządzają odpowiednio wojewódzkie, powiatowe i gminne programy ochrony środowiska. Ponadto aglomeracje o równoważnej liczbie mieszkańców (RLM) powyżej 2000 powinny być wyposażone w sieci kanalizacyjne dla ścieków komunalnych zakończone oczyszczalniami ścieków, zgodnie z ustaleniami krajowego programu oczyszczania ścieków komunalnych. Termin realizacji tego obowiązku to 31 grudnia 2015 roku dla aglomeracji od 2000 do 15000 RLM i 31 grudnia 2010 roku w przypadku aglomeracji powyżej 15 000 RLM.

W dyrektywie UE 91/271/EEC z dnia 21 maja 1991 dotyczącej oczyszczania ścieków komunalnych nie uwzględniono aglomeracji poniżej 2000 RLM, natomiast w krajowych regulacjach została ona wprowadzona. Ścieki z własnego gospodarstwa domowego lub rolnego mogą być wprowadzane do wód i do ziemi pod warunkiem spełnienia określonych wymagań. Stwarza to możliwości budowy indywidualnych oczyszczalni ścieków.

Aktualny rozwój metod oczyszczania ścieków oraz dostępność odpowiednich urządzeń umożliwi prawidłowe rozwiązanie problemu w skali lokalnej pod warunkiem opracowania prawidłowego programu działania w zakresie gospodarki wodno-ściekowej i jego konsekwentnego wdrażania przez samorządy.

Duże znaczenie ma również zaangażowanie mieszkańców wsi w realizację tego typu przedsięwzięć.

Ustawa - Prawo wodne ustala obowiązek prowadzenia produkcji rolnej w sposób ograniczający i zapobiegający zanieczyszczeniu wód związkami azotu pochodzącymi ze źródeł rolniczych. Wykonaniu tego obowiązku sprzyja opracowany, stosownie do odpowiedniej delegacji ustawowej, zbiór zasad dobrej praktyki rolniczej oraz jego upowszechnianie, w drodze szkoleń. Opracowany i wydany przez Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej akceptowali: Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Minister Środowiska.

Na podstawie przepisów ustawy Prawo wodne oraz przepisów wykonawczych do tej ustawy, zostały już określone obszary szczególnie narażone oraz opracowane programy działań dla tych obszarów.

Łączna powierzchnia obszarów szczególnie narażonych wynosi ok. 7760 km², co stanowi 2,48% powierzchni Polski.

Funkcjonowanie obszarów szczególnie narażonych na zanieczyszczenie związkami azotu ze źródeł rolniczych, dla przeciętnego rolnika, którego gospodarstwo znajdzie się w tym obszarze, oznaczać będzie konieczność dokonania pewnych zmian w sposobie gospodarowania, wynikających z programu działania. Produkcję rolną trzeba będzie prowadzić w sposób ograniczający i zapobiegający zanieczyszczeniom wód tymi związkami. Dla gospodarstw musi być sporządzany bilans azotu oraz plan nawożenia. Rolnik będzie zobowiązany do prowadzenia rejestru stosowanych nawozów, który w razie konieczności będzie musiał być udostępniony stosownym służbom kontrolnym. Ponadto rolnik zobowiązany będzie do stosowania zasad wynikających z kodeksu dobrej praktyki rolniczej (w pozostałych częściach kraju stosowanie tych zasad przez rolników jest dobrowolne).

Wiele gospodarstw rolnych nie ma rozwiązanych problemów związanych z gospodarką odchodami zwierzęcymi, a największym źródłem zanieczyszczeń ze strony rolnictwa są odchody zwierzęce, zarówno na etapie ich składowania jak i stosowania w rolnictwie. Konieczność budowy płyt obornikowych i zbiorników na gnojówkę i gnojowicę określa ustawa o nawozach i nawożeniu. Po 2008 roku nawozy naturalne będą musiały być przechowywane na nieprzepuszczalnych płytach lub w szczelnych zbiornikach.

Elementem zapewniającym oczekiwane efekty wdrażania programów działań na obszarach szczególnie narażonych oraz zapobieganie zanieczyszczeniom wód na pozostałych obszarach kraju jest szeroko rozumiana edukacja rolnicza, obejmująca doradców rolnych jak również samych rolników.

Działanie 1.4.2 - Racjonalizacja gospodarki odpadami stałymi

Ustawa o odpadach nakłada na ministra właściwego ds. środowiska oraz organy wykonawcze województw, powiatów i gmin obowiązek opracowania krajowego, wojewódzkich, powiatowych i gminnych planów gospodarki odpadami. Plany gospodarki odpadami stanowią część programów ochrony środowiska, określonych w ustawie Prawo ochrony środowiska.

Utrzymanie czystości i porządku w gminach należy do obowiązkowych zadań własnych gmin. Ustawa o utrzymaniu czystości i porządku w gminach określa zadania gminy oraz obowiązki właścicieli nieruchomości dotyczące utrzymania czystości i porządku, a także warunki udzielania zezwoleń podmiotom świadczącym usługi w zakresie objętym regulacją ustawy.

Wszystkie rozwinięte kraje muszą rozwiązywać problem odpadów stałych, których ilość systematycznie wzrasta. Pomimo, że nastąpił wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców to wiedza o zagrożeniach ekologicznych nie idzie w parze z zachowaniami proekologicznymi. Akceptacja konieczności budowania nowych składowisk wcale nie powoduje rzeczywistej zgody na lokalizację.

Właściciele nieruchomości na obszarach wiejskich muszą bezwzględnie przestrzegać obowiązku utrzymania czystości i porządku m.in. przez wyposażenie nieruchomości w urządzenia służące do zbierania odpadów komunalnych oraz utrzymanie tych urządzeń w odpowiednim stanie sanitarnym, porządkowym i technicznym. Do zadań gmin, w zakresie gospodarowania odpadami, należy w szczególności zorganizowanie selektywnego zbierania odpadów komunalnych.

Problemem, który musi być bezwzględnie ujęty w planach gospodarowania odpadami jest utylizacja odpadów gromadzonych na składowiskach. Unowocześnienie systemu gospodarowania odpadami dotyczyć będzie m.in. likwidacji przeterminowanych środków ochrony roślin (tzw. mogilników) oraz rekultywacji większości funkcjonujących składowisk odpadów.

Uporządkowania wymaga także sprawa odpadów będących ubocznymi produktami pochodzenia zwierzęcego nie przeznaczonymi do spożycia przez ludzi – problem dotyczy zagospodarowania ok. 700 tys. ton takich odpadów w skali roku.

Działanie 1.4.3 - Modernizacja sieci energetycznych

Ustawa Prawo energetyczne zobowiązuje ministra ds. gospodarki, aby w porozumieniu z ministrem finansów co dwa lata przedstawiał Radzie Ministrów ocenę realizacji założeń polityki energetycznej państwa. W korekcie „Założeń polityki energetycznej Polski do 2020 roku” zapisano, że rząd będzie wspierał rozwój infrastruktury energetycznej poprzez:

- a) pomoc państwa kierowaną do gmin, w ramach wspierania rozwoju regionalnego w zakresie modernizacji i rozwoju elektroenergetycznych sieci wiejskich oraz rozwoju gazowych sieci dystrybucyjnych, również przy wykorzystaniu środków pomocowych UE
- b) likwidację barier prawnych w pozyskiwaniu terenów pod budowę linii elektroenergetycznych, sieci gazowych i ciepłowniczych, rurociągów naftowych.

Elektroenergetyczne sieci wiejskie są deficytowe – nakłady na ich budowę i modernizację są nieopłacalne z uwagi na niewielką ilość odbiorców przypadających na jednostkę długości sieci oraz niewielkie pobory energii. Fakty te zmuszają do poszukiwania najtańszych dla przedsiębiorstw energetycznych i gmin metod rozwiązania tego problemu. Szacuje się, że ok. 1/3 stanu sieci wymaga pilnych prac modernizacyjnych.

Sieć energetyczna jest i pozostanie podstawowym źródłem zaopatrzenia wsi w energię elektryczną. Nie zwalnia to jednak z poszukiwań alternatywnych, tańszych i przyjaznych środowisku metod pozyskiwania energii. Wskazane jest aby plany rozwoju wiejskich sieci przesyłowych - formułowane przez zakłady energetyczne – uwzględniały również możliwości przyłączenia do sieci odnawialnych źródeł energii i umożliwiły rozliczenia producentów energii odnawialnej z zakładem energetycznym na zasadzie rozliczeń netto (*net metering*).

Działanie 1.4.4 – Wspieranie odnawialnych źródeł energii

Odnawialne źródła energii, a zwłaszcza biomasa, mogą mieć istotny udział w bilansie energetycznym poszczególnych województw, powiatów czy gmin. W konsekwencji mają również istotny wpływ na: zwiększenie przychodów rolniczych, poprawę bezpieczeństwa energetycznego regionu, poprawę stanu środowiska oraz na aktywizację gospodarczą regionów dotkniętych bezrobociem.

Działaniem objęte będą projekty związane z realizacją inwestycji służących podjęciu lub rozwijaniu przez rolników, domowników, a także osoby prawne, zajmujące się prowadzeniem działalności rolniczej, dodatkowej działalności zbliżonej do rolnictwa. Wspierane, w postaci grantów inwestycyjnych, będą zadania związane z uruchomieniem lub rozwojem działalności w zakresie:

- wytwarzania materiałów energetycznych z biomasy (zagospodarowanie słomy, odpadów łąkowych, leśnych oraz z upraw energetycznych itp.)
- zakładania plantacji roślin wieloletnich przeznaczonych na cele energetyczne.

Działanie będzie spójne z zadaniami realizowanymi w działaniu 3, priorytecie 2 celu 1.

Poza wyżej wymienionymi działaniami wskazane jest wspieranie produkcji i wdrażanie urządzeń energii odnawialnej takich jak: kolektory słoneczne, biogazownie rolnicze, małe elektrownie wiatrowe, kotły na biopaliwa stałe itp. W znacznej części urządzenia te mogą być produkowane i instalowane przez małe i średnie przedsiębiorstwa na obszarach wiejskich. Działanie to jest komplementarne z zadaniami możliwymi do realizacji w ramach 1 działania, priorytecie 1 celu 1.

Działanie 1.4.5 - Poprawa infrastruktury drogowej

W przypadku dróg powiatowych i dróg gminnych na obszarach wiejskich występują podobnie duże zaniedbania jak w innych elementach infrastruktury technicznej. Głównym problemem jest tu nie tyle niedostateczna gęstość sieci dróg lecz ich stan techniczny. Wiele istniejących dróg utwardzonych wymaga natychmiastowej modernizacji i remontu. Natomiast drogi dojazdowe do gruntów rolnych i leśnych są w przeważającej większości drogami gruntowymi i wymagają utwardzenia.

Działanie 1.4.6 – Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi

W ramach działania będą wspierane projekty z zakresu melioracji szczegółowych i podstawowych oraz projekty związane z kształtowaniem przekroju podłużnego i poprzecznego oraz układu poziomego koryta cieku naturalnego pod warunkiem, że służą one regulacji stosunków wodnych w glebie oraz ułatwieniu jej uprawy. Działanie to będzie kontynuacją realizowanego w latach 2004-2006 działania współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich*.

Warunkiem realizacji melioracji szczegółowych będzie wykonanie projektów z zakresu melioracji podstawowych oraz regulacji cieków naturalnych, które zapewniają odpływ wody z urządzeń szczegółowych oraz magazynowanie i doprowadzenie wody do nawodnień, a także ochronę terenów rolnych przed powodzią. W przypadku projektów, obejmujących

budowę urządzeń melioracji wodnych szczegółowych, przy wyborze projektów do realizacji uwzględniona będzie efektywność ekonomiczna.

Projekty dotyczące budowy lub modernizacji urządzeń melioracji wodnych podstawowych oraz kształtowania koryt naturalnych cieków wodnych, uwzględniać będą zapewnienie ochrony przeciwpowodziowej.

Cel 2 - Poprawa konkurencyjności rolnictwa

Priorytet 2.1. Poprawa efektywności i dochodowości gospodarstw rolnych poprzez ich modernizację i zmianę struktur rolnych

Przekształcenia istniejącej struktury agrarnej polskiego rolnictwa uzależnione są bezpośrednio od ogólnego rozwoju gospodarczego kraju oraz możliwości zatrudniania ludności wiejskiej poza rolnictwem. Na poziom zatrudnienia i bezrobocia na wsi po 2010 roku coraz silniej wpływać będzie sytuacja demograficzna. Działania ukierunkowane bezpośrednio lub pośrednio na rozwój rynku pracy będą wpływać na możliwość koncentracji produkcji rolniczej i przejścia ludności związanej z rolnictwem do pracy w innych sektorach gospodarki, a co za tym idzie – tworzyć warunki dla przekształceń wewnątrz sektora rolnego, w tym zwłaszcza redukcji bezrobocia ukrytego, powiększania areалу gospodarstw rolnych, ich modernizacji, poprawy konkurencyjności i ukierunkowania rynkowego produkcji. Dlatego realizacji celu 2 muszą towarzyszyć działania związane z poprawą sytuacji w dziedzinie zatrudnienia, tzn. działania o charakterze szkoleniowym, rozwój usług doradczych oraz udostępnienie środków finansowych na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw.

Wielofunkcyjny rozwój wsi i rolnictwa w długoterminowej perspektywie powinien być kwestią równorzędną wobec dążenia do maksymalizacji efektów ekonomicznych pomocy strukturalnej poprzez skierowanie jej do dziedzin i obszarów „przodujących”.

Zasadniczym warunkiem funkcjonowania gospodarstw rolnych na wspólnym rynku jest dostosowanie warunków produkcji do standardów zapewniających bezpieczeństwo żywności. Dlatego też inwestycje zmierzające do poprawy standardów higienicznych, sanitarnych i jakościowych w produkcji żywności, a także działania nakierowane na ochronę środowiska i poprawę warunków utrzymania zwierząt stanowią priorytetowy obszar wparcia.

Ponadto polski sektor rolno-żywnościowy stoi wobec problemu przeorientowania producentów w kierunku jakości i dostosowań do zmiennych i stale rosnących wymagań rynku. Dostosowanie oferty produkcji rolnej – z punktu widzenia jej asortymentu i jakości - do potrzeb rynku, stanowi warunek konieczny poprawy konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej.

Zgodnie z koncepcją europejskiego modelu rolnictwa, wyznaczonego w *Agendzie 2000*, rolnictwo może ponadto pełnić ważną rolę w zakresie ochrony środowiska i krajobrazu, zachowania żyzności gleb oraz bogactwa siedlisk i bioróżnorodności, a także tradycji i dziedzictwa kulturowego. Koncepcja rolnictwa wielofunkcyjnego wskazuje na możliwość godzenia tych funkcji poprzez kształtowanie produkcji rolnej w zgodzie z wymogami środowiska i zachowania krajobrazu oraz podejmowanie przez gospodarstwa dodatkowych działań nakierowanych na dywersyfikację w zakresie działalności rolniczej. Rozwój wielofunkcyjny rolnictwa zgodny jest z oczekiwaniami społecznymi, a zarazem stabilizuje funkcje ekonomiczne gospodarstw.

Działania realizowane w ramach priorytetu 1 finansowane będą z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Działanie 2.1.1 – Wspieranie inwestycji w zakresie standardów jakościowych, sanitarnych oraz ochrony środowiska

Wzmocnienie sektora rolnego stanowi jeden z zasadniczych elementów budowania stabilności społeczno-ekonomicznej obszarów wiejskich. Pomoc inwestycyjna dotyczyć będzie zwłaszcza dostosowania warunków produkcji rolnej do standardów UE, stymulowania poprawy jakości produktów rolnych, wprowadzenia nowych technologii oraz kształtowania procesów produkcyjnych w zgodzie z wymogami ochrony środowiska. Są to inwestycje bardzo kapitałochłonne, które należy przeprowadzić w Polsce na dużą skalę. Rezultatem procesów modernizacyjnych w rolnictwie będzie również poprawa dochodów rolników oraz polepszenie warunków ich pracy.

Działanie 2.1.2 – Wspieranie młodych rolników

Przekształceniom strukturalnym sektora sprzyjać będzie przejmowanie gospodarstw rolnych przez nowych właścicieli, posiadających odpowiednie kwalifikacje zawodowe. Rozpoczęcie działalności rolniczej wymaga znacznych nakładów finansowych zwłaszcza, gdy nowy gospodarz zmierza do modernizacji gospodarstwa, służącej jego dostosowaniu do obowiązujących standardów lub poprawy konkurencyjności.

Aby umożliwić młodym rolnikom realizację powyższych celów, a tym samym stymulować pożądane zmiany strukturalne w rolnictwie, konieczne jest kierowanie środków publicznych na sfinansowanie kosztów związanych z przejmowaniem i ułatwianiem modernizacji gospodarstw. Kontynuowane więc będą dotychczas stosowane działania w tym zakresie. Wsparcie może obejmować zakup zarówno środków trwałych jak i środków obrotowych związanych z rozpoczęciem produkcji. Wymagania dotyczące wykształcenia i doświadczenia zawodowego będą gwarancją właściwego wykorzystania wsparcia.

Wspieranie młodych rolników ma tym większe znaczenie, że po 2010 roku z przyczyn demograficznych narastać będzie problem gospodarstw bez następców.

Działanie 2.1.3 – Działania zmierzające do dywersyfikacji działalności/produkcji rolniczej

Działanie to skierowane jest do gospodarstw o niewielkiej skali produkcji rolniczej i dużych zasobach siły roboczej. Podjęcie lub rozwój dodatkowej działalności rolniczej powinno uwzględniać lokalne uwarunkowania przyrodnicze i potrzeby rynku (np. uprawa lnu, tytoniu, chmielu, ziół, cykorii, przypraw; prowadzenie na małą skalę przetwórstwa wyprodukowanych w gospodarstwie produktów rolnych oraz jadalnych produktów leśnych; sprzedaż bezpośrednia produktów pochodzących z gospodarstwa; itp.).

Wdrażanie zapewni podniesienie konkurencyjności tych gospodarstw poprzez efektywniejsze wykorzystanie wolnych zasobów w gospodarstwie, ograniczenie bezrobocia ukrytego i poprawy warunków życia na wsi.

Szerszy zakres oddziaływania w tym zakresie może być realizowany w oparciu o działania realizujące cel 1, priorytet 1.

Działanie 2.1.4 – Scalanie i poprawa jakości gruntów

Scalanie i wymiana gruntów prowadzone na obszarach charakteryzujących się dużym rozdrobnieniem i rozproszeniem gruntów, wchodzących w skład gospodarstw rolnych, ma na celu poprawę rozłogu gruntów poszczególnych gospodarstw.

W wyniku zmniejszenia liczby działek rolnych w ramach jednego gospodarstwa i wydzielenia gruntów zamiennych w mniejszej odległości od siedziby gospodarstwa, uzyskuje się poprawę efektywności gospodarowania poprzez zmniejszenie kosztów transportu oraz ułatwienie procesów mechanizacji upraw polowych. W toku projektowania nowych działek rolnych i dróg dojazdowych uwzględnia się wymogi ochrony środowiska naturalnego, a mianowicie granice nieruchomości oraz nowe drogi dostosowuje się do systemu urządzeń melioracji wodnych oraz rzeźby terenu, co ogranicza proces erozji gleb. W ramach procesu scaleniowego następuje zagospodarowanie obszaru scalenia poprzez utwardzenie zaprojektowanych dróg dojazdowych, wybudowanie przepustów, wykonanie niezbędnych prac rekultywacyjnych, wykonanie zakrzewień lub zadrzewień przeciwdziałających procesom erozji itp. Dopiero wykonanie tych prac składających się na zagospodarowanie poscaleniowe stwarza warunki do bardziej efektywnego gospodarowania.

Działanie będzie realizowane w ramach osi 1 rozporządzenia Rady (WE) w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich – *Poprawa i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa*.

Działanie 2.1.5 - Renty strukturalne

W latach 2007-2013 będzie realizowany program rent strukturalnych w rolnictwie, który uwzględni rezultaty oddziaływania krajowego programu z lat 2002-2003 i pierwszego programu realizowanego w ramach *Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006* oraz zainteresowanie rolników udziałem w tego rodzaju programie. Podstawowymi celami programu rent strukturalnych w latach 2007-2013 będą:

- poprawa rentowności i konkurencyjności rolnictwa poprzez poprawę struktury obszarowej gospodarstw i prowadzenie działalności rolniczej przez osoby młode, dobrze przygotowane do zawodu rolnika,
- podniesienie poziomu dochodów ludności zamieszkującej obszary wiejskie poprzez zapewnienie dochodu starszym rolnikom rezygnującym z prowadzenia działalności rolniczej i stworzenie młodszym rolnikom warunków pozwalających uzyskiwać satysfakcjonujące dochody z działalności rolniczej podejmowanej bądź rozwijanej z wykorzystaniem przejętych gruntów,
- wsparcie rozwoju działalności gospodarczej na obszarach wiejskich i pozarolniczego użytkowania gruntów.

Zasady nowego programu rent strukturalnych zostaną opracowane tak, by uwzględniały warunki istniejące w poszczególnych regionach Polski. Program zostanie powiązany z innymi instrumentami rozwoju obszarów wiejskich (np. wsparcie osiedleń młodych rolników, scalenia, szkolenia) poprzez tworzenie dodatkowych zachęt do przekazywania gruntów na określone cele. Zostaną zdefiniowane kryteria związane z wiekiem potencjalnych beneficjentów, okresem prowadzenia działalności rolniczej i uzyskiwanym z tego tytułu dochodem. Program zostanie tak skonstruowany aby sprzyjał aktywizacji społecznej i zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich.

Priorytet 2.2 Wzmacnianie rozwoju społeczeństwa informacyjnego

Działanie 2.2.1 – Wspieranie działalności innowacyjnej oraz badawczo-rozwojowej na rzecz rozwoju regionalnego obszarów wiejskich

Innowacyjność oraz efektywny transfer nowych technologii ze sfery nauki do sektora rolno-spożywczego jest warunkiem trwałego rozwoju wsi i rolnictwa. Przy czym spójna polityka innowacyjna wymaga jednoczesnych działań w kierunku wsparcia działalności badawczej

i jej powiązań ze sferą rozwoju gospodarki oraz promocji postaw innowacyjnych w społeczeństwie.

Działania innowacyjne, polegająca na tworzeniu i wdrażaniu nowych i zmodernizowanych produktów, nowych lub zmienionych procesów technologicznych lub organizacyjno – technicznych będą w ramach niniejszego działania promowane poprzez:

- odliczenie nakładów na określone rodzaje działalności innowacyjnej od podstawy opodatkowania,
- opóźnienie terminu płatności zobowiązań podatkowych, np. poprzez przyspieszoną lub natychmiastową amortyzację,
- technologiczny kredyt podatkowy, polegający na możliwości sfinansowania przez przedsiębiorców technologii wdrożeniowej z kredytu spłacanego przez nich z przyrostu wpływów podatkowych na rzecz Skarbu Państwa, równego przynajmniej wartości zaciągniętego kredytu. W przypadku braku zakładanego przyrostu wpływów podatkowych, przedsiębiorcy spłacaliby różnicę z własnych środków,
- rozważenie odstąpienia od zwolnienia od podatku VAT usług naukowo-badawczych i obciążeniach stawką podatkową na poziomie 0%, na zasadach zgodnych z przepisami Unii Europejskiej.

Elementem warunkującym rozwój innowacyjności jest efektywna baza naukowo-badawcza, której wyniki pracy są skutecznie rozpowszechniane wśród rolników i ludności wiejskiej. Obecnie wzrost nakładów budżetowych na naukę jest uzależniony przede wszystkim od realizacji przez Rząd i Parlament założeń zawartych w Narodowym Planie Rozwoju na lata 2004-2006, przewidującym wzrost nakładów na badania i rozwój w 2006 r. do 1,5% PKB, z czego ze środków budżetowych pochodziłoby 0,6% PKB.

Dla rozwoju nauki i jej powiązań ze środowiskiem rolniczym, duże znaczenie ma zwiększenie udziału środków prywatnych w sferze B+R. Stąd też niezbędne jest wykorzystanie rozwiązań przewidzianych w założeniach do regulacji prawnych dotyczących partnerstwa publiczno – prywatnego, w szczególności w zakresie inwestycji służących potrzebom badań naukowych lub prac rozwojowych.

Rozwojowi działalności innowacyjnej służyć ma realizowany pod kierunkiem Ministra Rolnictwa program restrukturyzacji zaplecza naukowo-badawczego, którego celem jest zachowanie najwartościowszych zespołów badawczych, obniżenie kosztów badań i wprowadzenie rozwiązań poprawy efektów nakładów finansowych z budżetu państwa na obszar B+R w sektorze rolnym. Działania te wspierane będą realizacją programów wieloletnich dla sektora rolnego i działalnością Państwowych Instytutów Badawczych dla obszaru nauk rolniczych. Ważnym dla sektora rolnego będzie uruchomienie procedur realizacji działań związanych z ustanowieniem tzw. platformy technologicznej „Żywność” poświęconej unowocześnieniu poszczególnych ogniw związanych z wytwarzaniem żywności oraz udział w zaplecza naukowo-badawczego w rozwiązywaniu najważniejszych problemów tego sektora.

Działanie 2.2.2 – Rozwój instytucjonalny

Realizacja zintegrowanego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa wymaga odpowiedniego otoczenia instytucjonalnego, które kształtowałoby warunki sprzyjające zwiększaniu się aktywności gospodarczej oraz społecznej mieszkańców wsi. Ponadto rozwój instytucjonalny umożliwi stworzenie instytucyjnych podstaw, niezbędnych dla realizacji celów rozwojowych polskiej wsi i rolnictwa.

Działanie „Rozwój instytucjonalny” obejmuje doskonalenie organizacji i systemów zarządzania, poprzez:

- wzmacniania samorządów terytorialnych oraz innych instytucji, w tym pozarządowych działających na obszarach wiejskich,
- pomocy w budowaniu potencjału instytucjonalnego jednostek samorządu terytorialnego niezbędnego dla właściwego wykorzystania funduszy Unii Europejskiej,
- doskonalenie umiejętności planowania i zarządzania strategicznego w instytucjach, w tym zarządzania projektami,
- wdrożenie nowoczesnych zasad zarządzania zasobami ludzkimi w administracji publicznej oraz innych instytucjach,
- podniesienie poziomu świadczenia usług publicznych poprzez wypracowanie odpowiednich standardów, ocenę kosztów i doskonalenie efektywności,
- doskonalenie struktur organizacyjnych oraz procedur działania administracji publicznej z perspektywy realizacji celów strategicznych,
- wykształcenie modelowego systemu komunikacji z mieszkańcami, organizacjami społecznymi oraz przedsiębiorcami,
- zidentyfikowanie i usunięcie przeszkód w otoczeniu prawnym, zakłócających funkcjonowanie samorządów i organizacji pozarządowych,
- zwiększenie transparentności funkcjonowania administracji publicznej.

Działanie to skierowane jest do samorządów terytorialnych oraz instytucji pozarządowych, w tym instytucji społeczeństwa obywatelskiego mających kluczowe znaczenie dla budowania spójności społecznej.

Wsparcie realizowane poprzez niniejsze działanie, w sposób szczególny powinno być skierowane do instytucji odpowiedzialnych za wdrożenie i funkcjonowanie instrumentów polityki rozwoju obszarów wiejskich.

Działanie 2.2.3 – Wspieranie budowy systemu informacyjnego

W ciągu najbliższych lat informacja będzie stanowiła znaczącą część wartości dodanej większości dóbr i usług. Kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego na obszarach wiejskich w Polsce muszą towarzyszyć jednak zmiany organizacyjne, instytucjonalne wzmocnione odpowiednio zaprojektowanym systemem teleinformatycznym.

Zadania resortu rolnictwa służące ułatwieniu dostępu mieszkańców obszarów wiejskich do informacji będą wpisywały się w tym zakresie w programy Ministerstwa Nauki i Informatyzacji, Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu oraz Ministerstwa Gospodarki i Pracy.

„Wspieranie budowy systemu informacyjnego” skierowane będzie na organizowanie dostępu publicznego do aktualizowanych baz danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, agencji podległych Ministrowi Rolnictwa, Centralnej Biblioteki Rolniczej, Ośrodków Doradztwa Rolniczego, promocję Gminnych Centrów Informacji, rozszerzenie zakresu działania Wirtualnego Instytutu Rolnictwa Zrównoważonego (WIRZ). W szczególności działania te mają służyć m.in. upowszechnianiu wiedzy o możliwościach dostępu do informacji na temat aktualnego wiedzy rolniczej, obowiązującym prawodawstwie oraz postępach w pracach legislacyjnych, wynikach naukowych badań rolniczych, rynku pracy i usług, cenach, możliwościach kredytowania produkcji i inwestycji.

Dodatkowo wspierane będą kompleksowe rozwiązania teleinformatyczne służące koordynacji działań administracji publicznej, wprowadzaniu standardów wymiany danych, umożliwiające bieżącą współpracę instytucji rządowych i pozarządowych, a przede wszystkim usprawniające funkcjonowanie krajowego systemu usług administracyjnych (e-government).

Działanie 2.2.4 – Rozwój doradztwa specjalistycznego

Dotychczasowe działania prowadzone przez doradztwo na rzecz rolników i mieszkańców wsi, ukierunkowane były głównie na przygotowanie rolników do integracji z Unią Europejską, absorpcji krajowych i unijnych środków wsparcia, podnoszenia kwalifikacji i wiedzy o nowoczesnym gospodarowaniu, stosowaniu norm produkcji i ochrony środowiska.

Obecnie dostrzegana jest konieczność większego zaangażowania doradztwa rolniczego w proces wsparcia przemian strukturalnych w polskim rolnictwie. Nadrzędnym celem działania doradztwa rolniczego w latach 2007 – 2013 staje się strona dochodowa każdego przedsięwzięcia oraz wsparcie działań, które przyczyniają się do tworzenia nowych miejsc pracy, a w konsekwencji zmniejszanie stref ubóstwa. Wymaga to koncentrowania się doradztwa na wykonywaniu ściśle określonych działań specjalistycznych. Konieczność specjalizacji doradztwa wynika również ze zmian w strukturze produkcji i przetwórstwa rolno-spożywczego oraz ewolucji struktur agrarnych polskiego rolnictwa. Ponadto, potrzeba rozwoju doradztwa wynika z reform wspólnej polityki rolnej oraz wspólnej polityki rozwoju obszarów wiejskich.

Działaniem „Rozwój doradztwa rolniczego” objęte zostaną zdefiniowane grupy docelowe, w ramach których wyodrębnia się odpowiednie dla danej grupy obszary problemowe:

- gospodarstwa nie spełniające warunków minimalnej siły ekonomicznej
 - korzystanie z osłony socjalnej,
 - zwiększenie siły ekonomicznej gospodarstwa,
 - łączenie zawodu rolnika z innym zawodem,
 - wspomaganie młodych rolników,
 - doradztwo zawodowe wspierające rolników pragnących zmiany kwalifikacji, zawodowych w celu rozpoczęcia działalności pozarolniczej,
- średniej wielkości gospodarstwa mające stabilną pozycję ekonomiczną,
 - stabilizacja dochodów,
 - inwestycje,
 - wsparcie grup producentów,
 - wielofunkcyjny rozwój lub specjalizacja produkcji,
- gospodarstwa wielkotowarowe prowadzące specjalizację produkcji,
 - zarządzanie marketingowe,
 - przetwórstwo,
 - inwestycje,
 - ochrona prawna,
 - handel,
 - audyt.

W związku z powyższym realizacja niniejszego działania będzie przebiegać wielokierunkowo i obejmie:

- rozwój potencjału doradztwa niezbędnego do działania w systemie zarządzania gospodarstwem rolnym,

- rozwój potencjału doradztwa w celu wspierania rolników, grup producentów we wdrażaniu w gospodarstwach norm dotyczących zdrowia publicznego, zwierząt i roślin, warunków utrzymania zwierząt, norm dotyczących jakości żywności, stosowania dobrej praktyki rolniczej w powiązaniu z ochroną środowiska oraz produkcji metodami ekologicznymi,
- rozwój doradczego systemu informacyjnego dla rolników – intranet i internet.

Priorytet 2.3. Wzmocnienie znaczenia i udziału rolników na rynku produktów rolnych

Działanie 2.3.1 – Wspieranie tworzenia prostych form integracji poziomych w rolnictwie (grup producentów rolnych, organizacji spółdzielczych itp.)

Zgodnie z przepisami ustawy z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. Nr 88, poz. 983 z póź. zm) grupy producentów rolnych otrzymują pomoc finansową ze środków publicznych przeznaczonych na założenie i wsparcie ich działalności administracyjnej w okresie pierwszych pięciu lat od dnia wydania decyzji administracyjnej stwierdzającej spełnianie przez grupę warunków określonych w ustawie. Decyzje administracyjne wydawane są grupom przez właściwych, ze względu na siedzibę grupy, wojewodów. Grupy producentów rolnych, które otrzymały ww. decyzje do dnia 30 kwietnia 2004 r. nabyły prawa do wspomnianej pomocy. Biorąc powyższe pod uwagę grupy wpisane do rejestrów właściwych wojewodów do dnia 30 kwietnia 2004 r. będą otrzymywały wsparcie finansowe na działalność administracyjną przez kolejne 5 lat swojej działalności. Wsparcie finansowe dla tych grup zakończy się w 2009 r.

Grupy producentów rolnych wpisywane do rejestrów właściwych wojewodów w okresie 1 maja 2004 r. – 31 grudnia 2006 r. będą wspierane na podobnych warunkach w ramach realizacji *Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich*. Grupy producentów rolnych, przez kolejne 5 lat od dnia otrzymania decyzji administracyjnej, będą mogły otrzymywać wsparcie finansowe na rozpoczęcie i kontynuowanie swojej działalności administracyjnej. Grupy te będą wspierane do końca 2011 r. W nowym okresie programowania działanie „wsparcie grup producentów rolnych” realizowane będzie do końca 2010 r.

Przewidziane jest włączenie spółdzielni rolniczych do wspieranego przez państwo modelu infrastruktury rynku oraz innych organizacji tworzących związki integracji pionowej między producentami, rynkiem i przetwórstwem.

Istotnym warunkiem poprawy sytuacji spółdzielni i wzmocnienia siły ich oddziaływania na rynek jest współpraca między spółdzielniami, a także między spółdzielniami produkcyjnymi a innymi podmiotami obecnymi na rynku. Spółdzielnie zrzeszające producentów rolnych powinny stać się jednym z ważniejszych ogniw struktury zorganizowanego rynku rolnego.

Działanie 2.3.2 – Zwiększenie udziału rolników w rynkach hurtowych

Większość producentów rolnych nie jest w stanie samodzielnie sprostać wysokim wymaganiom stawianym przez otwarty rynek, zwłaszcza w zakresie sortowania i przygotowania do sprzedaży produktów w opakowaniach. Dla sprawnego i efektywnego obrotu produktami rolnymi konieczna jest więc ściślejsza współpraca rynków hurtowych z grupami producentów rolnych. Grupy producentów rolnych są bardzo ważnymi partnerami dla rynków hurtowych w obrocie towarowym. Członkowie grupy - producenci planując wspólnie produkcję oferują na rynek duże, jednolite pod względem jakościowym partie towarów, co ma szczególne znaczenie przy eksporcie i zaopatrzeniu super i hiper marketów. Współpraca i aktywne kreowanie grup producentów rolnych przez rynki hurtowe następuje poprzez pomoc w ich organizacji, doradztwo prawne i agrotechniczne.

Rynki hurtowe są naturalnymi miejscami które skupiają producentów centrów logistycznych. Centra logistyczne wyposażone są w linie technologiczne, na które składają się myjnie, sortownie, maszyny paczkujące. Niezbędnym wyposażeniem są również chłodnie i magazyny oraz środki transportu. Przedsięwzięcia te zwiększą zdolność sprzedaży i eksportu produktów rolniczych i ogrodniczych. Dla zapewnienia ciągłości dostaw konieczne jest powiązanie producentów rolnych umowami handlowymi. Takie działania podejmują bezpośrednio rynki hurtowe lub podmioty z kapitałem rynku hurtowego bądź z udziałem działających na rynku operatorów i producentów. Takie podmioty przy aktywnej współpracy producentów i grup producentów rolnych zajmować się będą przygotowaniem i dystrybucją produktów na Wspólny Rynek i rynki krajów trzecich.

W ramach Sektorowego Programu Operacyjnego *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006* działanie „poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych” - przewiduje wsparcie dla podmiotów prowadzących działalność w zakresie handlu hurtowego.

W ramach działania wspierane są projekty inwestycyjne związane z modernizacją i dostosowaniem do warunków funkcjonowania na Jednolitym Rynku zakładów działających w obszarze przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych.

Ten instrument pomocy będzie utrzymany w kolejnych latach programowania, tj. w latach 2007 -2013.

W ramach działania wspierane będą projekty dotyczące:

- 1) budowy lub modernizacji zakładów produkcyjnych lub infrastruktury handlu hurtowego artykułami rolnymi;
- 2) inwestycji dotyczących ochrony środowiska, przynoszących wymierny efekt ekologiczny.

Działanie 2.3.3 – Aktywizowanie współpracy naukowych jednostek badawczych z rolnikami

W założeniach polityki przygotowującej warunki wzmocnienia znaczenia udziału rolników na rynku produktów rolnych konieczne jest wprowadzenie mechanizmów włączenia ich w działalność instytucji naukowych, w tym zwłaszcza:

- Centrów Zaawansowanych Technologii (CZT) będących grupą jednostek lub przedsiębiorców albo jednostek i przedsiębiorców, podejmujących na podstawie umowy wspólne przedsięwzięcie, obejmujące badanie naukowe lub prace rozwojowe na potrzeby działalności innowacyjnej z wykorzystaniem wyników tych badań lub prac,
- Centrów Doskonałości prowadzących w sposób ciągły badania naukowe w ramach współpracy międzynarodowej, w szczególności w ramach programów Unii Europejskiej, mające na celu rozwój nauki w dziedzinach uznanych za szczególnie ważne dla rozwoju rolnictwa i rynków rolnych.

Konieczne jest ustanowienie przy Ministrze Rolnictwa i Rozwoju Wsi - Rady Badań Rolniczych i Wdrożeń, mającej kompetencje opiniotwórczo-doradcze, do składu której, poza przedstawicielami nauki i administracji, włączeni byłiby również przedstawiciele rolników i przedsiębiorców przetwórstwa rolno-spożywczego. Rada ta przedstawiałaby propozycje dotyczące organizacji zaplecza naukowo-badawczego, sposobu jego finansowania oraz opinie o działalności naukowej i zakresie prac badawczo-rozwojowych realizowanych w obszarze nauk rolniczych i przetwórstwa rolno-spożywczego. Podstawowymi formami jej działalności powinno być:

- przygotowanie propozycji projektów badawczo-naukowych na rzecz realizacji krajowej polityki rolnej w ramach WPR,
- przygotowanie propozycji projektów doskonalenia procedur finansowania nauki i wdrażania innowacji,

- przygotowywanie informacji w zakresie problemów i potrzeb sektora rolnego i jego zaplecza badawczo-rozwojowego,
- wymiana doświadczeń i określenie propozycji szkoleń, w tym zwłaszcza z zakresu pozyskiwania zewnętrznych źródeł finansowania badań i wdrożeń.

Cel 3 - Wzmocnienie przetwórstwa rolno-spożywczego w kierunku poprawy jakości i bezpieczeństwa żywności

Priorytet 3.1. Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych

Polski przemysł przetwórczy charakteryzuje się nadal słabo rozwiniętymi powiązaniem rynkowymi, niedostatecznym poziomem wyposażenia technicznego, technologicznego i *know-how* oraz brakami w zakresie dostosowania do niektórych wymogów wspólnotowych. Lata 2004-2006 będą decydujące dla zakładów przetwórczych, które będą musiały sprostać wzmożonej presji konkurencyjnej ze strony producentów unijnych. Dodatkowym utrudnieniem będzie niedoinwestowanie przetwórstwa.

Niewystarczające wsparcie tego sektora, stwarza zagrożenie usunięcia z rynku słabszych i niedostosowanych podmiotów, co w krótkim czasie może spowodować zwiększenie skali bezrobocia jawnego i ukrytego. Wobec czego uzasadnione jest dofinansowanie przedsięwzięć inwestycyjnych związanych z modernizacją zakładów przetwórstwa ze środków publicznych.

Wymaga to kontynuacji w latach 2007-2013 wsparcia projektów realizowanych do 2006 r. w ramach działania funkcjonowania Sektorowego Programu Operacyjnego *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich* – „poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych”.

Priorytetem będzie doskonalenie dostosowań do ciągle wzrastających wymagań prawa w zakresie bezpieczeństwa żywności i ochrony środowiska.

W ramach Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich przetwórstwo produktów rolnych może być wspierane w małych i średnich przedsiębiorstwach. Z tym, że wsparcie dla średnich przedsiębiorstw będzie kierowane tylko na działania innowacyjne i uzależnione będzie od wykazania przez przedsiębiorstwo współpracy z państwowymi lub prywatnymi jednostkami naukowymi.

Wsparcie finansowe dotyczyć będzie inwestycji związanych z przetwórstwem i marketingiem artykułów rolnych dla projektów:

- modernizacyjnych służących postępowi technologicznemu, dostosowaniu do zmieniających się wymagań unijnych i poprawie efektywności produkcji,
- budowy nowych obiektów zwiększających zdolności produkcji przetworów wysokogatunkowych, tradycyjnych i regionalnych,
- budowy nowych obiektów zastępujących dotychczas użytkowane, niefunkcjonalne i mające z przyczyn technicznych problemy z przestrzeganiem wymagań środowiskowych, weterynaryjnych, higienicznych oraz w zakresie zarządzania jakością i bezpieczeństwem zdrowotnym żywności,
- zwiększających konkurencyjność zakładów przetwórstwa na rynku UE.

Wybór sektorów pretendujących do wsparcia będzie oparty o analizę:

- tendencji rozwojowych popytu, podaży i cen,
- zmian strukturalnych popytu, podaży i źródeł zaopatrzenia w surowiec,

- uwarunkowań i czynników rozwoju rynku krajowego i wymiany zagranicznej.

Warunkiem udzielenia wsparcia powinno być posiadanie przez wnioskodawcę trwałej pozycji rynkowej i bezpiecznej kondycji finansowej, a w przypadku nowopowstałych inwestycji – projektowana efektywność ekonomiczna przedsięwzięcia.

Wybór branż i szczegółowych kryteriów wsparcia określony zostanie w programach operacyjnych.

Priorytet 3.2. Wspieranie wyrobu produktów tradycyjnych i regionalnych

Do podstawowych form wsparcia wyrobów regionalnych i tradycyjnych produktów rolnych i środków spożywczych, które realizowane będą przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, zaliczyć należy stworzenie programu identyfikacji produktów tradycyjnych. Program ten mieć będzie na celu propagowanie rodzimej kultury i tradycji, wspieranie działań zmierzających do rozpowszechniania wiedzy na temat polskiego dziedzictwa kulturowego, a także wyróżnianie produktów, które w przyszłości mogłyby starać się o uznanie ich regionalnego bądź tradycyjnego charakteru na gruncie całej Unii Europejskiej. Program mieć będzie również za zadanie zwiększenie świadomości mieszkańców wsi o możliwościach dywersyfikacji źródeł dochodu i rozwoju produkcji w oparciu o lokalne zasoby surowców, z wykorzystaniem tradycyjnych technologii.

Producenci wyrobów, którzy chcieliby potwierdzić tradycyjny charakter ich produktów mogliby starać się o wpisanie wytwarzanego przez nich produktu na Krajową Listę Produktów Tradycyjnych. Instrument ten służyć ma promocji i rozpowszechnianiu wiedzy na temat lokalnej żywności, cechującej się wyjątkową jakością i tradycyjnym charakterem.

Stworzenie i prowadzenie Listy Produktów Tradycyjnych przyczyni się do:

- 1) stworzenia spójnej polityki promującej wyroby tradycyjne,
- 2) identyfikacji produktów wytwarzanych tradycyjnymi metodami,
- 3) zwiększenia świadomości konsumentów na temat tradycyjnej żywności,
- 4) przygotowania producentów do rejestracji nazw produktów na szczeblu wspólnotowym,
- 5) stworzenia możliwości ubiegania się o odstępstwa weterynaryjne i sanitarne przy produkcji tradycyjnej żywności,
- 6) dywersyfikacji zatrudnienia na obszarach wiejskich oraz rozwoju regionalnego,
- 7) efektywnego propagowania kultury i tradycji.

Ponadto regularnie organizowane będą szkolenia i konferencje dla przedsiębiorców sektora żywnościowego. W szkoleniach tych brać będą udział zarówno krajowi, jak i zagraniczni eksperci związani ze sprawami produkcji, rejestracji, kontroli i promocji wyrobów regionalnych i tradycyjnych. Celem tych spotkań będzie przekazanie jak najdokładniejszej wiedzy na temat europejskiego systemu ochrony regionalnych i tradycyjnych wyrobów a także korzyści, jakie odnieść mogą producenci, którzy zdecydują się chronić nazwy swoich wyrobów. Część z powyższych szkoleń i konferencji mieć będzie charakter warsztatów, których celem będzie przekazanie wszystkim zainteresowanym praktycznej wiedzy na temat wypełniania wniosków o rejestrację nazw ich wyrobów w Komisji Europejskiej oraz wymogów, które muszą spełniać producenci po rejestracji ich produktu.

Przygotowywane będą także publikacje poświęcone powyższej tematyce. Będą to przede wszystkim praktyczne poradniki dla osób i przedsiębiorstw, które zainteresowane są rejestracją regionalnych i tradycyjnych wyrobów w Komisji Europejskiej.

Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013
a główne osie polityki rozwoju obszarów wiejskich Unii Europejskiej

Cel/ priorytet		Oś wsparcia ¹⁷
Cel 1. Wsparcie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich		
Priorytet 1.	Różnicowanie działalności w celu zapewnienia alternatywnych źródeł dochodów <ul style="list-style-type: none"> • rozwijanie różnych form i kierunków działań nie związanych z rolnictwem, które nawiązują do lokalnych zasobów surowcowych i kapitału ludzkiego, lokalnej specyfiki i tradycji kulturowych • rozwijanie i popularyzacja turystyki wiejskiej w nawiązaniu do lokalnej specyfiki i lokalnych tradycji • wsparcie dla wdrażania projektów inwestycyjnych, szkoleniowych, promocyjnych i informacyjnych na obszarach wiejskich dotkniętych procesami stagnacji społeczno-ekonomicznej 	3
Priorytet 2.	Zachowanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych obszarów wiejskich <ul style="list-style-type: none"> • wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt (w tym rozwój rolnictwa ekologicznego i inne działania mające na celu ochronę środowiska na obszarach wiejskich) • wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) • wyłączenia z użytkowania rolniczego gruntów mało przydatnych do produkcji rolnej (zalesianie, uprawy do celów przemysłowych) 	2
Priorytet 3.	Aktywizacja społeczności wiejskich i poprawa infrastruktury społecznej <ul style="list-style-type: none"> • odnowa wsi oraz zachowanie i poprawa dziedzictwa kulturowego wsi • wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży • kształcenie ustawiczne dorosłych • poprawa dostępu do usług zdrowotnych, opiekuńczych, kulturalnych 	3
Priorytet 4.	Rozbudowa infrastruktury technicznej <ul style="list-style-type: none"> • budowa sieci kanalizacyjnych na wsi • racjonalizacja gospodarki odpadami stałymi • modernizacja sieci energetycznych • wspieranie odnawialnych źródeł energii • poprawa infrastruktury drogowej • gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi 	3
Cel 2. Poprawa konkurencyjności rolnictwa		
Priorytet 1.	Poprawa efektywności i dochodowości gospodarstw rolnych poprzez ich modernizację i zmianę struktur rolnych <ul style="list-style-type: none"> • wspieranie inwestycji w zakresie standardów jakościowych, sanitarnych oraz ochrony środowiska • wspieranie młodych rolników • działania zmierzające do dywersyfikacji działalności/ produkcji rolniczej • scalanie i poprawa jakości gruntów • renty strukturalne 	1 1 3 1 1
Priorytet 2.	Wzmocnienie rozwoju społeczeństwa informacyjnego <ul style="list-style-type: none"> • wspieranie działalności innowacyjnej oraz badawczo-rozwojowej na rzecz rozwoju regionalnego obszarów wiejskich • rozwój instytucjonalny • wspieranie budowy systemu informacyjnego • rozwój doradztwa specjalistycznego 	3 1 3 3
Priorytet 3.	Wzmocnienie znaczenia i udziału rolników na rynku produktów rolnych <ul style="list-style-type: none"> • wspieranie tworzenia prostych form integracji poziomych w rolnictwie (grup producentów rolnych, organizacji spółdzielczych itp.) • zwiększanie udziału rolników w rynkach hurtowych • aktywizowanie współpracy naukowych jednostek badawczych z rolnikami 	1 3 1
Cel 3. Wzmocnienie przetwórstwa rolno-spożywczego w kierunku poprawy jakości i bezpieczeństwa żywności		
Priorytet 1.	Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych	1
Priorytet 2.	Wspieranie wyrobu produktów tradycyjnych i regionalnych	1

Zgodnie z oddolnym podejściem wdrażania przyszłego PO ROW, część działań osi 1-3 będzie wdrażana wg podejścia LEADER (oś 4).

¹⁷ osie wsparcia – projekt Rozporządzenia Rady (WE) w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich, Brussels COM(2004)490

Rozdział VI. Aspekty regionalne *Strategii*

6.1. Działania współfinansowane przez Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)

Punktem wyjścia dla realizacji polityki rozwoju obszarów wiejskich we wszystkich krajach członkowskich UE jest, proponowane przez Komisję Europejską, uproszczone podejście, tj. stworzenie jednego systemu programowania i finansowania ROW, w oparciu o projekt rozporządzenia Rady WE, dotyczący wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez EFRROW.

Zaproponowane podejście strategiczne bazuje na stworzeniu jednego kluczowego dokumentu strategicznego UE. Dokument ten identyfikowałby silne i słabe strony obszarów wiejskich na poziomie UE i wskaźniki dla mierzenia postępu w osiąganiu unijnych priorytetów. Strategia UE będzie stanowić podstawę dla narodowych strategii ROW, które będą przekładać priorytety wspólnotowe na sytuację w kraju - po konsultacji z zainteresowanymi podmiotami. Narodowe strategie ROW będą realizowane poprzez przygotowanie i realizację programów ROW.

Każdy z krajów członkowskich może przyjąć jeden program obejmujący terytorium całego kraju, albo też uchwalić różne programy dla poszczególnych regionów homogenicznych pod względem problemów ekonomicznych, społecznych oraz środowiskowych. Programy te mają być spójne z programami polityki spójności, jednak będą przygotowywane i negocjowane odrębnie.

Według KE program (programy) powinien obejmować obszar zaliczany do określonej jednostki terytorialnej, homogenicznej pod względem problemów ekonomicznych, społecznych oraz środowiskowych. Program nie powinien być jednak mieszanką działań wdrażanych horyzontalnie lub regionalnie. W związku z tym każdy kraj członkowski musi dokonać wyboru odnośnie poziomu programowania, przy czym w każdym programie, jeżeli będzie ich więcej niż jeden, należy zachować 4 osie wsparcia, z ustalonym minimum procentowym podziału środków.

Przyjęto, że w warunkach Polski, w okresie programowania 2007-2013 bardziej korzystne będzie przygotowanie jednego programu operacyjnego bazującego na Europejskim Funduszu Rolnym Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Do argumentów przemawiających za jednym programem operacyjnym można zaliczyć m.in.:

1. Niskie koszty operacyjne - obowiązek wdrażania wszystkich działań poprzez akredytowane agencje płatnicze, przy czym ich ilość, według KE, powinna być jak najmniejsza. Tworzenie nowej administracji, spełniającej kryteria akredytacji, jest zadaniem państwa członkowskiego i musi być finansowane ze środków własnych danego państwa, a koszty budowy agencji płatniczych są wysokie.
2. Zakres autonomii regionów w Polsce jest dużo mniejszy niż przykładowo w Niemczech czy Hiszpanii.
3. Możliwość wykorzystania istniejących zasobów instytucjonalnych, które zostały utworzone na potrzeby programów: przedakcesyjnego (SAPARD) oraz programów SOP i PROW.
4. Mimo istniejących różnic regionalnych, ilość potencjalnych działań, które powinny być wdrażane w całej Polsce, wskazuje na potrzebę kontynuowania realizacji wszystkich działań na zasadach obowiązujących, bądź zbliżonych, do tych, jakie stosowane są w okresie programowania lat 2004-2006.

5. Minimum procentowe środków dla czterech osi wsparcia, wymagane nowym rozporządzeniem, łatwiej będzie osiągnąć w jednym programie niż w kilku czy też kilkunastu.
6. Wydłużony termin negocjowania wielu programów, co może spowodować opóźnienia w rozpoczęciu ich wdrażania. Bariery mogą być zdolności instytucjonalne po stronie Polski i KE.
7. Większą efektywność i elastyczność wydatkowania środków w ramach jednego programu niż w programach regionalnych

Biorąc pod uwagę argumenty przedstawione powyżej i konieczność wdrażania wielu działań, które powinny być wdrażane w układzie horyzontalnym oraz wobec braku możliwości przygotowania programów mieszanych (działania regionalne i horyzontalne w jednym programie), wszystkie działania powinny być wdrażane w jednym programie operacyjnym bazującym na EFRROW. Za koordynację, przygotowanie oraz kontakty z Komisją Europejską odpowiada Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Regionalizacja działań realizowana będzie w dwóch kierunkach poprzez:

- 1) wdrażanie niektórych działań na poziomie samorządu terytorialnego,
- 2) strefowanie działań.

Realizacja działań przez samorządy

Przygotowanie jednego programu operacyjnego, w oparciu o Europejski Funduszu Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich, nie stanowi przeszkody w regionalizacji części działań, których wdrażanie, podobnie jak to ma miejsce w przypadku niektórych działań SOP – *Restrukturyzacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006*, może być delegowane na poziom samorządu terytorialnego. Wdrażanie odbywałoby się na zasadzie delegowania funkcji wdrożeniowych przez akredytowaną agencję płatniczą. Rozwiązanie takie szczególnie może dotyczyć 3 osi – *Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich i różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich*.

W ramach projektu rozporządzenia Rady WE, które obejmuje rozwój obszarów wiejskich, bardzo dużą wagę przykładana się do wdrażania działań, w ramach osi 4 LEADER - w oparciu o Lokalne Grupy Działania (LGD). Odzwierciedleniem wagi, jaką KE przykładana do takiego sposobu wdrażania działań jest to, że minimum 5% (w nowych krajach członkowskich poziom ten może być osiągnięty w ciągu całego okresu programowania, jednak nie mniejszy niż 2,5%) publicznych środków finansowych programu musi być wykorzystane w ten sposób. Wymagania, jakie stawia się Lokalnym Grupom Działania wskazują, że ten sposób wdrażania jest zbliżony z regionalizacją działań.

LGD, której statutowym celem jest działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, musi mieć w strukturze jej zarządu, obok administracji publicznej i samorządowej, co najmniej 50% partnerów społecznych i gospodarczych. Projekty mogą być realizowane na obszarze gmin wiejskich lub miejsko-wiejskich, dla których opracowywana jest Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Strefowanie działań

Stosując się do zasady koncentracji oraz biorąc pod uwagę ograniczenia formalne, które nie pozwalają na wdrażanie niektórych działań na terenie całej Polski, dla części z nich zostaną określone lub zmodyfikowane obszary ich wdrażania. Granice te zostaną wyznaczone na

poziomie gminy (poziom NTS V) lub na poziomie obrębu geodezyjnego, w porozumieniu z regionami.

Przykłady działań, dla których w całości lub częściowo będą wyznaczone strefy wdrażania.

1. Obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW, ang LFA).
2. Programy rolnośrodowiskowe – część pakietów.
3. Działania NATURA 2000.
4. Zalesienia gruntów rolnych.
5. Renty strukturalne – zróżnicowanie regionalne warunków dostępu.
6. LEADER.

6.2. Działania współfinansowane przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego oraz Europejski Fundusz Społeczny

Uzupełnieniem możliwości, jakie stwarza Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich, istotnym, z punktu widzenia realizacji celów rozwoju obszarów wiejskich, jest wykorzystanie instrumentów finansowanych z funduszy strukturalnych, tj.: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Europejskiego Funduszu Społecznego. Fundusze te powinny wypełniać nisze, jakie identyfikowane są, na podstawie porównania możliwości finansowania działań w oparciu o EFRROW, w zestawieniu z pełnymi potrzebami rozwoju obszarach wiejskich w Polsce.

Dotyczy to szczególnie wsparcia:

- inwestycji na obszarach wiejskich i w małych miastach z zakresu infrastruktury technicznej, społecznej, ochrony zdrowia i edukacji,
- dla lokalnego biznesu,
- usług doradczych i bezpośredniej pomocy dla przedsiębiorców, w szczególności dla inwestycji prowadzących do poprawy konkurencyjności, tworzenia nowych miejsc pracy oraz dostosowania się do standardów ochrony środowiska,
- dostępu do edukacji i poprawy jej jakości przez dostarczanie pomocy instytucjom edukacyjnym oraz studentom z obszarów wiejskich,
- usług w zakresie doradztwa zawodowego oraz przekwalifikowania osób odchodzących z pracy w rolnictwie i poszukujących innego zajęcia bądź rozpoczynających działalność gospodarczą.

Działania, obejmujące przedstawiony wyżej zakres, które są istotnym uzupełnieniem instrumentów współfinansowanych przez EFRROW, wobec decyzji o decentralizacji programowania na poziom regionalny, powinny być elementem programów regionalnych.

Rozdział VII. Monitorowanie i ocena realizacji *Strategii...*

Monitorowanie realizacji *Strategii...* odbywać się będzie na poziomie krajowym, w oparciu o coroczny przegląd wybranych wskaźników makroekonomicznych. Zestaw wskaźników został dobrany w taki sposób, aby obrazował postęp w osiąganiu zdefiniowanych celów strategicznych. Bazą informacji statystycznej zbieranej na potrzeby wskaźników monitorowania będą źródła statystyki publicznej.

Postęp realizacji celów strategicznych monitorowany będzie na podstawie następujących wskaźników:

- powierzchnia i struktura użytków rolnych;
- liczba gospodarstw rolnych wg. grup obszarowych;
- liczba pracujących w gospodarstwach rolnych;
- stopa bezrobocia rejestrowanego na obszarach wiejskich;
- stopa bezrobocia ukrytego na obszarach wiejskich;
- poziom wykształcenia ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich;
- ludność wiejska korzystająca z infrastruktury technicznej (z sieci wodociągowej, kanalizacji, oczyszczalni ścieków) w % ludności ogółem;
- wysokość i struktura dochodów w gospodarstwach rolnych;
- PKB na poziomie województw (NTS 2).

Spodziewany jest niewielki wzrost **powierzchni użytków rolnych** w pierwszych latach udzielania dopłat bezpośrednich. Z uwagi na funkcjonowanie w Polsce systemu uproszczonego dopłat bezpośrednich, przyznawanych proporcjonalnie do powierzchni upraw, można się spodziewać tendencji częściowego zagospodarowywania ugorów. Proces ten jednak będzie krótkotrwały.

Szacuje się, że **liczba gospodarstw rolnych** (o powierzchni użytków rolnych powyżej 1 ha) w okresie realizacji *Strategii...* będzie się zmniejszała, przy jednoczesnej poprawie struktury agrarnej. Sprzyjać temu będą instrumenty zachęcające do transferu zasobów ziemi z gospodarstw indywidualnych nie produkujących na rynek. *Strategia...* zakłada dążenie do poprawy efektywności sektora rolnego, czego skutkiem powinien być wzrost **ilości gospodarstw towarowych**. Dlatego szczególna uwaga zwracana będzie na ilość żywotnych ekonomicznie gospodarstw o wielkości 20-50 hektarów oraz 50-100 hektarów.

Zakłada się stopniowy spadek **liczby osób pracujących w gospodarstwach rolnych**, na rzecz pracy w sektorach pozarolniczych na obszarach wiejskich.

Realizując cel główny *Strategii...*, jakim jest poprawa warunków życia i pracy mieszkańców wsi zakłada się redukcję **stopy bezrobocia na obszarach wiejskich**. Zakładany jest spadek bezrobocia rejestrowanego na obszarach wiejskich, jak również stopniowa redukcja bezrobocia ukrytego, wyrażającego się nadmierną w stosunku do rzeczywistych potrzeb liczbą osób deklarujących jako główne źródło dochodów pracę w gospodarstwie rolnym.

Struktura **wykształcenia osób na obszarach wiejskich** jest od lat niekorzystna, z dużym odsetkiem osób z wykształceniem co najwyżej podstawowym, choć w wyniku działań podejmowanych w ostatnich latach struktura ta zaczęła ulegać nieznacznej poprawie. W wyniku realizacji działań wymienionych w *Strategii...* spodziewany jest stopniowy wzrost odsetka osób zamieszkujących obszary wiejskie, posiadających wykształcenie co najmniej

ponadpodstawowe. Z uwagi na długofalowy charakter działań edukacyjnych, wzrost ten będzie początkowo nieznaczny i wyraźny dopiero w długim okresie.

Jedną z najpoważniejszych barier wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa jest nadal słabo rozwinięta **infrastruktura techniczna**. Zakłada się, że wsparcie inwestycji infrastrukturalnych związanych z rolnictwem z EFRROW oraz realizacja zadań z zakresu infrastruktury technicznej finansowanych z EFRR w ramach programów regionalnych znacząco wpłynie na poprawę standardu życia i pracy na wsi, a także zwiększy atrakcyjność obszarów wiejskich dla inwestorów.

W okresie 2007 – 2013 można założyć wzrost **poziomu dochodów** mieszkańców obszarów wiejskich. Zmianie ulegnie również ich **struktura**. Oczekuje się wzrostu liczby gospodarstw, dla których ponad 50% dochodów ogółem będzie pochodziło z działalności pozarolniczej, przede wszystkim kosztem spadku liczby gospodarstw czerpiących dochody z niezarobkowych źródeł utrzymania- emerytur i rent. Można się także spodziewać stopniowego zmniejszania liczby gospodarstw rolnych, utrzymujących się w ponad 50% z działalności rolniczej.

Zakłada się stopniowe zmniejszanie różnic w poziomie rozwoju poszczególnych regionów Polski, szczególnie obszarów peryferyjnych wobec tzw. centrów rozwoju. Oczekuje się wzrostu dochodu obszarów wiejskich, mierzonego wzrostem Produktu Krajowego Brutto na poziomie województw.

Ocena *Strategii...* będzie prowadzona na poziomie krajowym, w oparciu o wskaźniki monitorujące realizację celów strategicznych.

Corocznie, zespół ekspertów wyznaczonych przez MRiRW dokona przeglądu wskaźników i podejmie stosowne decyzje w zakresie weryfikacji i aktualizacji *Strategii...*. Bazą wyjściową będą wskaźniki określone wg danych GUS za rok 2006.

Szczegółowe monitorowanie realizacji celów operacyjnych w ramach poszczególnych działań, wraz ze wskaźnikami – miernikami ich realizacji, zdefiniowane zostanie w poszczególnych programach operacyjnych (np. wskaźniki obrazujące postęp w realizacji przyjętych w strategiach priorytetów: zwiększenie powierzchni gospodarstwa rolnego, poprawę poziomu wykształcenia ludności wiejskiej, zwiększenie liczby grup producentów rolnych, poprawę dochodowości gospodarstw rolnych, liczbę przyznanych rent strukturalnych, liczbę utworzonych miejsc pracy). Monitorowanie i ocena programów operacyjnych przebiegać będą zgodnie z wymogami prawa wspólnotowego i wytycznymi KE dotyczącymi ich wdrażania.

Rozdział VIII. Ramy instytucjonalne i finansowe

Realizacja *Strategii rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013 (z elementami prognozy do roku 2020)* wymagać będzie odpowiedniego łączenia źródeł finansowania wynikających z:

- 1) zaakceptowanych przez Komisję Europejską wieloletnich programów współfinansowanych funduszami wspólnotowymi i krajowymi,
- 2) notyfikowanych w Komisji Europejskiej programów pomocy państwa finansowanych z budżetu krajowego (budżetu państwa lub budżetu samorządu terytorialnego),
- 3) zewnętrznych źródeł kredytowania (obligacje własne, kredyty z instytucji międzynarodowych),
- 4) własnych funduszy beneficjentów poszczególnych działań,
- 5) środków wspólnotowych przeznaczonych na płatności bezpośrednie oraz na interwencję na określonych rynkach rolnych.

Programy wieloletnie - przygotowane zgodnie z nowymi regulacjami unijnymi - będą współfinansowane m.in. ze środków:

- Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW),
- Europejskiego Funduszu Rybackiego (EFR),
- Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR),
- Europejskiego Funduszu Społecznego (ESF),
- VII Programu Ramowego Badań (program ukierunkowany na wsparcie nauki w krajach UE w latach 2007-2013),
- programu „Aktywna Młodzież” (projektowany na lata 2007-2013 program dla młodzieży - pobudzający ją do wszechstronnego rozwoju).

Wśród tych funduszy najistotniejsze znaczenie dla realizacji *Strategii...* będą miały środki przewidziane na poszczególne działania w programie rozwoju obszarów wiejskich. Finansowanie następować będzie ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Obszarów Wiejskich, uzupełniającego współfinansowania krajowego oraz w większości działań z wymaganego udziału własnego inwestorów.

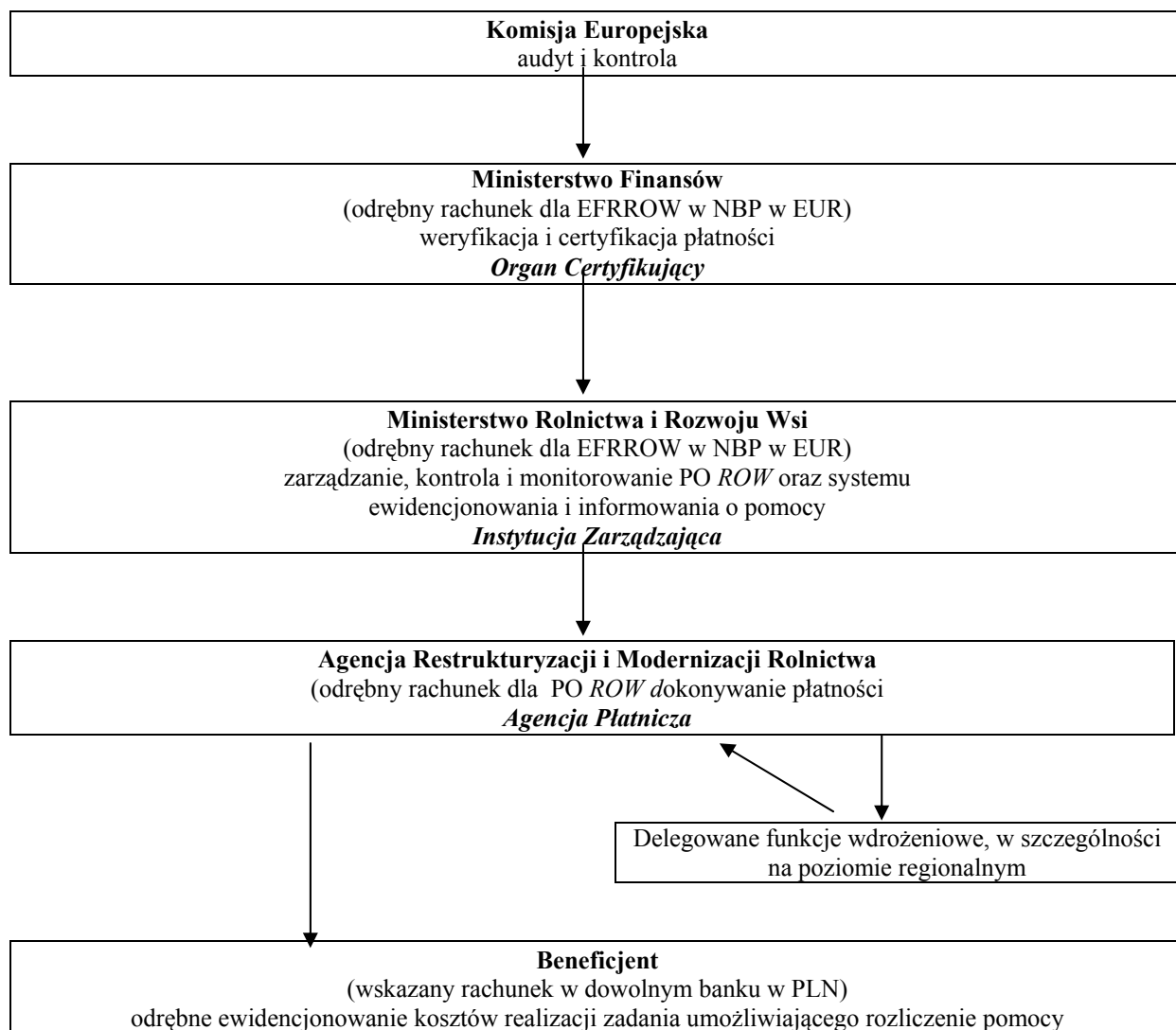
Pomoc ze środków EFRROW wraz ze współfinansowaniem krajowym będzie wypłacana przez akredytowaną agencję płatniczą. Za certyfikację systemów zarządzania agencji płatniczej, nadzór i kontrolę odpowiadać będzie organ certyfikujący.

Środki z EFRROW na realizację programu będą zaplanowane na poszczególne lata jego realizacji z możliwością ich wydatkowania wg zasady n+2.

Nadzór nad realizacją *Strategii...* będzie sprawowało Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Główne zadania w ramach nadzoru dotyczyć będą sprawdzania prawidłowości:

- 1) wyboru i wdrażania działań objętych *Strategią...*,
- 2) prawidłowości funkcjonowania komputerowej bazy danych niezbędnej do monitorowania i oceny realizacji *Strategii...*,
- 3) przygotowywania ocen *Strategii...* i ich przedkładanie Radzie Ministrów, Sejmowej i Senackiej Komisji Rolnictwa oraz Komisji Europejskiej,
- 4) polityki informacyjnej w zakresie *Strategii...*

*Schemat zarządzania finansowego i kontroli wydatków z Europejskiego Funduszu Rolnego
Rozwoju Obszarów Wiejskich*

Pomoc państwa

W ramach notyfikowanych w Komisji Europejskiej programów pomocy państwa dofinansowane będą:

- przedsięwzięcia inwestycyjne nie objęte programami unijnymi w gospodarstwach rolnych oraz w przetwórstwie rolno-spożywczym w formie dopłat do oprocentowania kredytów,
- postęp biologiczny w produkcji roślinnej i zwierzęcej, w tym utrzymania zasobów genetycznych roślin i zwierząt,
- składki z tytułu ubezpieczenia upraw rolnych od szkód spowodowanych niekorzystnymi zjawiskami atmosferycznymi oraz zwierząt gospodarskich,
- koszty nabywania paliwa rolniczego,
- inwestycje w gospodarstwach rolnych związane z ochroną środowiska.

Nowe zasady opodatkowania rolnictwa uwzględnią specyfikę prowadzenia produkcji rolnej oraz założenia i cele *Strategii...*

Niezależnie od notyfikowanych programów KE podmioty prowadzące działalność w zakresie rolnictwa i rybołówstwa będą wspierane ze środków publicznych w formie pomocy *de minimis*, tj. w kwotach nie przekraczających równowartości 3 tys. euro w okresie trzech lat. W latach 2005-2008, skumulowana kwota pomocy przyznanej różnym przedsiębiorstwom w dowolnie wybranym okresie trzech lat wynosić będzie dla Polski w: rolnictwie - 44,9 mln euro, rybołówstwie – 1,6 mln euro.

Płatności bezpośrednie i interwencja na rynkach rolnych

Producenci rolni w całym okresie realizacji *Strategii...* będą otrzymywać płatności bezpośrednie. Płatności bezpośrednie będą wypłacane z budżetu wspólnotowego wg obowiązującego mechanizmu phasing-in oraz uzupełniane środkami z budżetu krajowego. Płatności z budżetu wspólnotowego w 2013 roku osiągną poziom 100 % płatności wypłacanych producentom rolnym krajów członkowskich EU-15. Płatności bezpośrednie wypłaca Agencja Płatnicza – Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Ze środków budżetu wspólnotowego będą finansowane zakupy interwencyjne oraz inne mechanizmy rynkowe, w tym m.in. refundacje eksportowe na wybranych rynkach. Za realizację tych płatności odpowiada Agencja Płatnicza – Agencja Rynku Rolnego.

Wielkość prognozowanych środków na realizację *Strategii...* zawiera poniższa tabela.

Finansowanie *Strategii rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007 – 2013* w mln euro

Podział wydatków	2007				2008				2009				2010			
	ogółem	środki własne	budżet UE	budżet krajowy ^x	ogółem	środki własne	budżet UE	budżet krajowy	ogółem	środki własne	budżet UE	budżet krajowy	ogółem	środki własne	budżet UE	budżet krajowy
wsparcie rozwoju obszarów wiejskich	2843,6	376,3	1881,4	585,9	2958,8	391,5	1957,6	609,7	3071,2	406,4	2032,0	632,8	3101,5	410,4	2052,0	639,1
Wspólna Polityka Rolna (płatności bezpośrednie oraz interwencja na rynkach rolnych)	2546,0	0,0	1640,8	905,2	2831,1	0,0	1925,9	905,2	3116,2	0,0	2211,0	905,2	3401,3	0,0	2496,1	905,2
pomoc krajowa	300,0	50,0	0,0	250,0	350,0	70,0	0,0	280,0	390,0	90,0	0,0	300,0	420,0	100,0	0,0	320,0
inne fundusze wspólnotowe	870,0	120,0	600,0	150,0	837,0	62,0	620,0	155,0	877,5	65,0	650,0	162,5	918,0	68,0	680,0	170,0
Razem	6559,6	546,3	4122,2	1891,1	6976,9	523,5	4503,5	1949,9	7454,9	561,4	4893,0	2000,5	7840,8	578,4	5228,1	2034,3

Podział wydatków	2011				2012				2013			
	ogółem	środki własne	budżet UE	budżet krajowy	ogółem	środki własne	budżet UE	budżet krajowy	ogółem	środki własne	budżet UE	budżet krajowy
Wsparcie rozwoju obszarów wiejskich	3132,2	414,5	2072,3	645,4	3162,4	418,5	2092,3	651,6	3193,4	422,6	2112,8	658,0
Wspólna Polityka Rolna (płatności bezpośrednie oraz interwencja na rynkach rolnych)	3401,3	0,0	2781,1	620,2	3401,3	0,0	3066,2	335,1	3401,3	0,0	3351,3	50,0
Pomoc krajowa	460,0	110,0	0,0	350,0	490,0	120,0	0,0	370,0	550,0	150,0	0,0	400,0
Inne fundusze wspólnotowe	945,0	70,0	700,0	175,0	972,0	72,0	720,0	180,0	1012,5	75,0	750,0	187,5
Razem	7938,5	594,5	5553,4	1790,6	8025,7	610,5	5878,5	1536,7	8157,2	647,6	6214,1	1295,5

Ogółem w latach 2007-2013

52953,6 mln euro

^x budżet państwa oraz budżet jst

Zakres konsultacji

Podstawą do przygotowania projektu strategii sektorowej były *Założenia do Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007-2013* (dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 27 kwietnia 2004 r.) oraz zaakceptowane przez Kierownictwo Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi „Założenia do projektu *Średniookresowej strategii rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich na lata 2007-2013*”.

Robocza wersja projektu *Strategii...* była konsultowana z departamentami Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, urzędami centralnymi (m.in. Głównym Urzędem Statystycznym, Ministerstwem Polityki Społecznej, Ministerstwem Gospodarki i Pracy), agencjami działającymi w obszarze rolnictwa oraz Fundacją Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA). W poszczególnych etapach prac nad *Strategią...* uczestniczyli przedstawiciele Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, oraz instytutów i jednostek badawczo-rozwojowych nadzorowanych przez MRiRW, w tym pracownicy Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

Od czerwca 2004 r. *Strategia rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013* była wielokrotnie omawiana zarówno podczas posiedzeń Międzyresortowego Zespołu do przygotowania Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007-2013, jak i Międzyresortowego Zespołu do przygotowania Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego na lata 2007-2013. W skład Zespołów, o których mowa, wchodzi przedstawiciele ministerstw, marszałków województw oraz Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego. Z uwagi na rangę problemów występujących na terenach wiejskich, powołano grupę roboczą ds. rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa, która szczegółowo analizuje i opiniuje zapisy *Strategii...* w aspekcie przygotowywanych strategii rozwoju regionalnego.

Zgodnie z zasadą partnerstwa obowiązująca przy opracowaniu Narodowego Planu Rozwoju, w tym strategii sektorowych, w dniu 29 września 2004 r. zorganizowana została przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi konferencja tematyczna, poświęcona omówieniu projektu *Strategii...* W spotkaniu uczestniczyło ok. 200 zaproszonych gości, w tym między innymi: przedstawiciele Komisji Europejskiej, administracji rządowej i samorządowej, instytucji naukowych, związków producentów rolnych, organizacji związkowych, pozarządowych i gospodarczych, służb doradztwa rolniczego, władz kościelnych.

W celu umożliwienia wszystkim zainteresowanym udziału w konsultacjach, projekt *Strategii...* umieszczony został na stronach internetowych MRiRW.

Tekst projektu *Strategii...* przekazany został także do zaopiniowania: Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Katedrze Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej Akademii Ekonomicznej w Poznaniu oraz Wydziałowi Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego.

Ponadto, *Strategia...* była przedmiotem obrad Senackiej Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi (na posiedzeniu w dniu 2 listopada 2004 r.), Rady Gospodarki Żywnościowej (w dniu 8 listopada 2004 r.), wspólnego posiedzenia Kierownictwa MRiRW z przedstawicielami Krajowej Rady Izb Rolniczych (w dniu 17 listopada 2004 r.) oraz spotkania Kierownictwa MRiRW z przedstawicielami Rady Federacji Branżowych Związków Zawodowych Producentów Rolnych (w dniu 13 stycznia 2005 r.), Sejmowej Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi (na posiedzeniach w dniach 13 i 20 kwietnia 2005 r.), spotkania konsultacyjnego z rolnikami, przetwórcami rolnymi i samorządem rolniczym województwa lubuskiego (Gorzów Wlkp. - 28 kwietnia 2005 r.).

Prace nad *Strategią ...* oraz konsultacje nad tym dokumentem trwały do końca kwietnia 2005 roku.

Niezależnie od spotkań konsultacyjnych *Strategii...* kierunki rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa prezentowane są przez przedstawicieli Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi podczas regionalnych i środowiskowych konsultacji społecznych *Wstępnego Projektu Narodowego Planu Rozwoju 2007-2013* (2.02.2005 r. - Gdańsk, 14.02.2005 r. - Warszawa, gmach MRiRW, 15.02.2005 r. - Lublin, 22.02.2005 r. - Kielce, 2.03.2005 r. - Wrocław, 9.03.2005 r., 14.03.2005 r. - Warszawa, gmach MRiRW, 18.03.2005 r. - Gola k.Gostynia Wlk. i Poznań, 21.03.2005 r. - Koszalin, Szczecin, Rzeszów, 4.04.2005 r. - Warszawa, gmach MRiRW, 21.04.2005 r. - Białystok).

Materialy źródłowe

1. GUS - Raport z wyników Powszechnego Spisu Rolnego (PSR) 2002
2. GUS - Zróżnicowania regionalne rolnictwa PSR 2002
3. GUS - Zasoby pracy w rolnictwie indywidualnym PSR 2002
4. GUS - Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych PSR 2002
5. GUS - Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002
6. GUS - Ludność i gospodarstwa domowe związane z rolnictwem, cz. I
7. GUS - Rocznik Statystyczny 2003
8. GUS - Bezrobocie rejestrowane I-IV kwartał 2003
9. GUS - Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2001/2002 i 2002/2003
10. GUS - Środki produkcji w rolnictwie w 2002 r.
11. GUS - Ludność według płci, wieku, województw, podregionów, powiatów, miast i gmin. Stan w dniu 30.VI.2002 r.
12. *Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju* (MP z 2001 r. Nr 26, poz. 432)
13. Raport 2003 *Polski Przemysł Żywnościowy* – Polska Federacja Producentów Żywności
14. *Poziom wspierania producentów rolnych w krajach OECD* – Raport OECD
15. Porozumienie zawarte przez ministrów rolnictwa krajów Unii Europejskiej w Luksemburgu 26 czerwca 2003 roku (dot. propozycji zmian WPR)
16. Ustalenia Rady Europy z dnia 22 kwietnia 2004 roku (dot. propozycji zmian WPR)
17. Projekt Rozporządzenia Rady (WE) w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Rolnego na Rozwój Obszarów Wiejskich – Brussels COM (2004) 490
18. Sektorowy Program Operacyjny *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006* (dokument przyjęty przez Radę Ministrów 9.06.2004 r.)
19. *Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006* (dokument przyjęty przez Radę Ministrów 2.03.2004 r.)
20. *Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004-2006* (dokument przyjęty przez Radę Ministrów 16.03.2004 r.)
21. Sektorowy Program Operacyjny *Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw*, lata 2004-2006 (dokument przyjęty przez Radę Ministrów 16.03.2004 r.)
22. Sektorowy Program Operacyjny *Rozwój Zasobów Ludzkich* (dokument przyjęty przez Radę Ministrów 16.03.2004 r.)
23. Strategia zwiększenia nakładów na działalność B+R w celu osiągnięcia założeń Strategii Lizbońskiej (dokument przyjęty przez Radę Ministrów 30.03.2004 r.)
24. *Założenia Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007-2013* (dokument przyjęty przez Radę Ministrów 27.04.2004 r.)
25. *Polityka Ekologiczna Państwa na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007-2010* (Ministerstwo Środowiska)
26. *Wytyczne dotyczące zasad i zakresu uwzględnienia zagadnień ochrony środowiska w programach sektorowych* (Ministerstwo Środowiska)
27. *Wstępny Projekt Narodowego Planu Rozwoju 2007-2013* (dokument przyjęty przez Radę Ministrów 11.01.05 r.)